ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

اوزبکستان ادبیاتی و صنعتی

1991

МУСТАҚИЛ ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

27 ДЕКАБРЬ, № 52 (3156) ЖУМА

АСРГА АРЗИГАН ЙИЛ

Йил ўтти. Худди кун ўтгандай.

Ўтган йилга ўхшаган йил одамзод тарихида ҳам кўда кам.

Биз у йилни ўз бошимиздан кечирганлармиз. Шунинг учун унга умримизнинг одатий бир улуши деб қараймиз.

Биз Бобурнинг ўн икки ёшида Самарқандни муҳосара қилгани ва уни эгаллагани ҳақида қойил қолиб сўйлаймиз. Лекин саховатли табиат баъзи умрларга бир куни учун минг йил ҳадя этиши устида бош қотириб ўтирмаймиз. Самарқанд деворлари тагида турганда Бобурнинг бир куни минг кунга, балки ортиқ — тенг эди. «Лайли ва Мажнун»ни йиғлаб-йиғлаб қоғозга тушираётганда ҳазрат Навоийнинг ҳар дами минг йилга баравар эди. Шунинг учун асарлари беш юз ёшга чиққан бўлса ҳам, инсоний шавқлари заррача озайган эмас. Навоийнинг яшаган ҳар бир дақиқаси беш юз йилга тенг эди.

Чамаси ўтган йилнинг ҳар бир дами ана шундай неча юз йилларнинг салмоғини ўз ичига олган.

Ўтган йили «гэкачеп», «путчист» деган сўзлар тилимизга кириб келди. Ҳар бир миллий тилда бу сўзларнинг муқобил таржималари бўлса-да, лекин дунёда улар ўзига хос ҳодисанинг моҳиятини англатадиган бўлди. «КПСС», «КГБ», «СССР» сўзларини қандай бўлса шундай ишлатганимиздек, «гэкачеп» билан «путч»ни айни ўзини қўллашга ўргандик. Чунки булар бир империя замирида туғилган, унинг маъноси-моҳиятини ифодаларди.

Тасаввурга сиғдириб бўлмайдиган даражадаги империя тугади. Одатда империялар оғир вайронгарчиликлар ва кўз кўриб қулоқ эшитмаган таназзуллар ичида барҳам топадилар. Тугаган империядан маънавий, иқтисодий, маданий вайронагарчиликлар қолди.

Кечаётган йил тенгсиз яратувчилик йили бўлди. Яқин юз йилдан бери давом этиб келаётган, гоҳ ошкора ва гоҳ зимдан кечиб, лекин ҳеч қачон тўхтамаган миллий озодлик ҳаракатлари 1991 йилга келиб миллий мустақил давлатларни тарих саҳнасига олиб чиқди. Асосий ролни бу ҳаракатчиликда Россиянинг ўзи ўйнади. Россия шу йил жаҳонга Горбачев ва Ельцин сингари улкан зотларни етиштириб берди. Шу одамларнинг елкасидан Россиянинг ўзига ҳам узоқ даврлик қоронғуликдан сўнг қуёш чиқди.

Россия Ельцин бошчилигида кейинги уч юз йил давом этган империячилик ҳаракатидан тантанали суратда воз кечди.

Яшириб нима қилдик, ана шу империячилик туфайли бу халқ елкасига тарихан жуда оғир гуноҳлар юки тушди. Қирғинлар, босиб олишлар асосан шу халққа суяниб амалга оширилди. Қирғинлар, босқинлар ҳеч қайси халққа обрў ва бахт-саодат келтирган эмас. Рус халқида улуғдавлатчилик руҳи ва кайфиятларини тарбиялаб келганлар, уни муттасил узоқ замонлар шу майллар билан доим қўрқув ҳамда оғир васвасага солганлар — ўз халқлари бошига тузатиш қийин фалокатларни бошлаб келтирдилар. Уни ўз юртига меҳр-муҳаббатдан жудо қилдилар. Халқнинг жуда катта қисмини сарсонлик-саргардонликка гирифтор эттилар.

Лекин бу зулмат орқада қолди. Халқ чин эркинлик, адолат, демократия сари дадил қадам қўйди.

Ҳозир Горбачевнинг «хатолари» ҳақида сўйлаш одат тусига кирган. Албатта, Горбачев миллий озодлик ҳаракатлари йўлида қон тўкилмаслигининг иложини қилолмади. Болтиқбўйида, Кавказда, Ўзбекистон, Қирғизистон, Қозоғистон, Тожикистон, Молдовада ва ниҳоят Москвада ҳам қутлуғ қонлар тўкилди. Етмиш йил гуноҳсиз қонларни тўка-тўка чириган «гэкачеп» демократларнинг қудратли иродасига дуч келиб сулайиб тушди. Нафаси узилди.

Горбачевнинг «хатолари»...

Бу «хатолари» улуғдавлатчилик тарафдорлари тўқиб чиқарганлар.

Горбачевнинг «хатолари» туфайли ер юзида адолат тикланди. Айрилган давлатлар бутун бўлдилар. Асоратда қолган ўнларча халқлар ўз эркларини ўзлари белгилаш ҳуқуқига эга чиқдилар. Афғонистонда олиб борилган ёвуз уруш тугади. Даҳшатли қирғин қуроллари чекланди. Қуролланиш дағдағалари жиловланди.

Ва ниҳоят Горбачевнинг «хатолари» туфайли... ҳа, ҳа, фақат ва фақат унинг «хатолари» туфайли Ельцин каби адолатли, ҳуқуқпарвар зот тарих саҳнасига чиқди. Горбачевнинг ўта эҳтиёткорлиги, мулоҳазакорлиги жасоратли ва ҳақгўй Ельцинни вужудга келтирди.

Горбачевнинг «хатолари» боис Сахаров каби ўта инсонпарвар ўз халқининг ҳақиқий виждони бўлган кишилар улуғ қурултойларнинг минбарларига кўтарилдилар. Бутун жаҳон кўз ўнгида ба ралла империянинг разолатларини тўла очиб ташладилар.

Лекин, ростдан ҳам, Горбачевнинг битта чинакам хатоси ҳам бор: у биринчи съездда Сахаров таклиф этган конституцияни ёқламади ва унга қаттиқ қарши турди. Сахаров конституцияси ўша кўтаринкилик шароитида қабул қилинганда, балки мамлакат бунчалар ночор ҳолга тушмасди. Лекин мана ҳозир маълум бўляптики, Сахаров конституцияси ҳам ўша йиллар учун пешқадам ва адолатли эди. Буни қарангки, у Ельцин даврига, Россия ва у билан изма-из миллий мустақил давлатларнинг тикланиш даврига келиб, эскириб қолди.

Мустақил миллий давлатларга энди ўз конституциялари керак.

Горбачевнинг «хатолари» тарихий адолатсизликларга бутунлай барҳам берди.

Қилган улуғ ишларининг салмоғига қараб адолат билан баҳо берсак, ер юзига ҳали Горбачев каби сиёсатчи эҳтимол келмагандир.

Горбачев ҳам доҳий эмас. Ельцин ҳам доҳий эмас. Худога ҳазор-ҳазор шукрлар бўлсинким, улар ҳақиқатан ҳам, доҳий эмаслар. Улар соғлом фикрловчи, инсон ҳақ-ҳуқуқларини биринчи даражали нарса деб англагувчи ва барча фаолиятларини инсон эркига бўйсиндургувчи ўта жасур ва оқил кишилардир. Биз гарчи мақтовлар ва мадҳиялардан ўта безган ва бунинг бутунлай беҳосил ва зарарли эканлигини англаб етган бўлсак-да, бу икки зотнинг тарих олдидаги хизматларини одил қайд этайлик.

Миллий озодлик ҳаракатлари майдонга Кравчук, Каримов, Тер-Петросян, Снегур, Ландсбергис, Гамсахурдия, Назарбоев, Акаев сингари ҳур фикрли теран замонавий кишиларни олиб чиқди. Империя ва у билан бирга тарихий адолатсизликни тугатиш ҳаракатлари шуларнинг ақл-иродасига, юритган бирдан-бир тўғри сиёсатларига кўра муваффақият билан якунланди.

Ўтган йил дунёда гўзал ва мустақил миллий давлатлар туғилди. Мустақил озод давлатларнинг дунёга келиши мислсиз неъматдир.

Иқтисодий, маънавий соҳада етишмовчиликлар жуда кўп. Мустақилликдай, эркинликдай, демократиядай чексиз бойлик ҳузурида бу барча етишмовчиликлар ғоятда ўткинчи нарсалардир. Бугун Яратгандан: бизни яшашга ўргат! — деб сўрайлик. Чунки не қилайликки, биз яшашга ўрганмаганмиз. Карахтликда, ғайратсизликда кечирган кунларимиз кун эмас.

Дунё бизни, қадим ва ёш ўзбек давлатини — унинг ўзига хослиги, ўз ҳудудлари ва туганмас миллий иқтидорини тан олишга тайёр! Жаҳон олдида ўз озодлигимизга муносиб бўлайлик!

СУРАТДА: Ҳамдўстлик ҳужжатларига имзо чекиш маросими.

А. ЗУФАРОВ суратга олган

САРБОНДАН ЎЗГАН КАРВОН

Шу кунларда ҳамманинг оғзида бир гап: Совет Иттифоқи номи билан узоқ йиллар жаҳонга «довруқ» солган давлат тугади ва ўрнида Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги ташкил топди. Минскда уч давлат асос солган Ҳамдўстлик битими 21 декабрь куни Олмаота шаҳрида 11 республика раҳбарияти томонидан имзоланди.

Кўпчилик эътироф этишича, Ҳамдўстлик битими Иттифоқ инқирозини тўхтатди, аъзо бўлган давлатлар учун баҳамжиҳат ҳаракат қилиш имкониятини яратди. Акс ҳолда инқироз мамлакат учун ҳам, жаҳон учун ҳам нохуш оқибатлар келтириб чиқариши мумкин эди. Олмаота учрашуви қатнашчилари имзо чеккан ҳужжатларда қайд этилишича, Ҳамдўстлик давлатлари бир-бирининг ҳудудий яхлитлигини ва мавжуд чегаралар бузилмаслигини, ўз тақдирини ўзи белгилашдан иборат дахлсиз ҳуқуқни тан олади. Ҳарбий-стратегик кучларнинг бирлашган қўмондонлиги ҳозирча сақланиб қолади.

Ҳамдўстликка кирувчи давлатлар собиқ Иттифоқнинг халқаро мажбуриятларини бажаришни ҳам ўз зиммасига оладилар. Яна бир муҳим жиҳати, мазкур ҳамдўстлик давлат ҳам эмас, давлатлар устида турадиган тузилма ҳам эмас.

Кўпчилик тилидаги яна бир мавзу Ҳамдўстлик майдонга чиқишига билвосита ҳисса қўшган, аммо ўзи эгарлаган отдан ўзи тушиб қолаётган Михаил Горбачев тақдиридир. Сарбон очиқ йўлга олиб чиқмоқчи бўлган карвон ўз етакчисини ортда қолдириб кетмоқда. Энди жилов ҳар кимнинг ўз қўлида, бироқ бу билан карвон тарқаб кетгани йўқ.

Бу шундай таассурот қолдирадики, янги Ҳамдўстлик собиқ Иттифоқ тузилмасидан афзал бўлса-да, кечаётган ҳаётий жараёнлардан ўзиб кетолмаяпти. Халқларнинг мустақиллик сари интилишлари эрта-индин янги уюшма сарҳадларига ҳам сиғмай қолиши эҳтимолдан холи эмас.

Томонлар келишувига биноан ташкил этилган Давлат бошлиқлари кенгаши, Ҳукумат бошлиқлари кенгаши ва тузилиши кутилаётган мувофиқлаштирувчи муассасалар ўзини мутлақо бадном этган «марказ»дан улгу олмасмикан? Шундай бўлмаслигига қандай кафолатлар бор?

Россиянинг хоҳиш-иродасисиз Ҳамдўстликни тузиш амалда мумкин эмасди, дейиш бошқа мустақил давлатлар ҳамиша етовга кўнаверади, деган қалтис фикр ҳали ҳам мавжуд эканлигини кўрсатмайдими? Қабул қилинган Декларацияда «Ҳамдўстлик мақсадлари ва қоидаларига шерик бўладиган бошқа давлатларнинг унга қўшилиши учун очиқ» эканлиги равшан баён қилинган. Лекин кириш учун очиқ эшик чиқиш учун ҳам ёпиқ бўлмаслиги керак эмасми?

Кўпчиликни безовта қилаётган яна бир, аслида энг муҳим савол: Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги шубҳасиз оғир кечаётган турмушимизни тезроқ енгиллатиш чораларини кўра оладими? Ёки «эчкига жон қайғу, қассобга ёғ», деганларидек тағин биримиз бол симириб, биримиз тупроқ ялаб юраверамизми?

Хуллас, Ҳамдўстликнинг қўли баланд келди. Бундан охир-оқибатда ўз ихтиёрини ўз қўлига олган барча халқлар фақат ютадилар, деб умид қиламиз.

С. ҲАКИМОВ

МИЛЛАТНИНГ ҚАДРИ ТИКЛАНСИН

Самарқанд вилоятида 1989 йилги рўйхатга кўра, татар ва бошқирд миллатига мансуб бўлган 37 мингдан ошиқ аҳоли яшар экан. Уларнинг кўпчилигининг ота-бобоси 1917 йилга қадар кўчиб келишган. 40-йилларнинг охиригача Самарқанд ва Каттақўрғон шаҳарларида татар тилида ўқитиладиган мактаблар бўлган. Аммо бугунги кунда бу икки миллатнинг на мактаби, на бирон уюшмаси, на матбуоти мавжуд. Аксинча, борлари ҳам руслаштириш авж олган даврларда ёпиб юборилди. Бу юзлаб кишиларнинг ўз она тилини йўқотишига олиб келди. Яқинда анчагина ҳаракатлардан сўнг Татар-Бошқирд бирлашган маданият маркази тузилди. Бироқ уни изга тушиб кетиши анча қийин кечмоқда. Чунки марказдагиларнинг иш олиб боришлари ва рўйхатдан ўтишлари учун тайинли бинолари йўқ. Бино бўлмагач, шароит ҳақида гапирмаса ҳам бўлади. Самарқанд шаҳар ижроия қўмитасидаги тегишли раҳбарлар олдига қўйилган талаблар натижасиз қолмоқда. Ҳозирги ошкоралик, демократия замонида ҳар бир миллатнинг қадрияти тикланиши, улардан етишиб чиққан илғор кишиларнинг хизматлари қадрланиши лозим-ку! Шундай экан, демак, Татар-Бошқирд бирлашган маданият маркази учун бино ажратиш зарурдир.

Ф. МАЗИТОВ,
Татар-Бошқирд бирлашган маданият маркази ҳайъати раиси

МУҲАРРИРГА мактублар

ХАЛҚ МУЛКИ

Яқинда бир жамоа хўжалиги раҳбари олдида ўтирганимда унинг ҳузурига тортинибгина кирган аёл бемор боласини шифохонага олиб бориш учун машина сўради. Раис «техника ёрдами»ни ажратди. Муштипар она шалоқ машинада касал ўғлини олиб кетди.

Орадан ўн кунлар ўтгач, йўлим тушиб вилоят соғлиқни сақлаш бўлими биноси олдидан ўтиб қолдим. У ерда жойлардаги шифохоналар бошлиқларининг йиғилиши бўлаётган экан. Ўнлаб биқинида «тиббий ёрдам» деган ёрлиғи бўлган янги «Москвич»у «РАФ»лар йўлнинг икки ёнини тўлдириб турарди. Орол фожиаси сабабли халққа хизмат қилиши учун ажратилган машиналар бош врач ва ёшуллиларнинг мулкига айланиб қолганини кўриб афсусландим. Қачонки зарур бўлиб қолиб «тез ёрдам» чақирсангиз, машина бўлмайди. Машина бўлса, ёнилғи топилмайди. Нега энди бу машиналар халққа эмас, раҳбарларга кеча-кундуз хизмат қилиши керак. Кўпчиликнинг мулки ўзига қайтарилсин.

Р. СОБИРОВ
Урганч

29 ДЕКАБРЬ — ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ САЙЛОВИ ВА ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ДАВЛАТ МУСТАҚИЛЛИГИ ҲАҚИДАГИ РЕФЕРЕНДУМ КУНИ

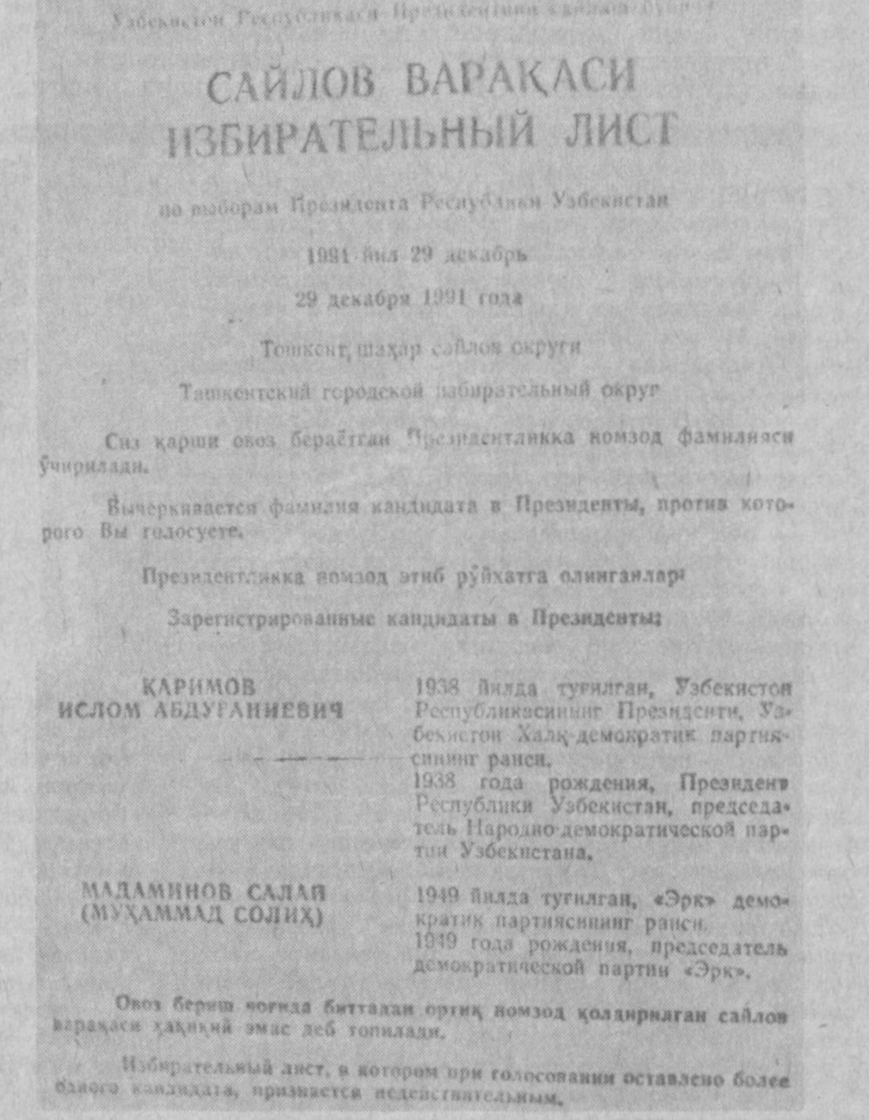

Ўзбекистон Республикаси референдумида овоз бериш учун

БЮЛЛЕТЕНЬ

для голосования на референдуме Республики Узбекистан

«Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши томонидан эълон қилинган Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллигини маъқуллайсизми?»

«Одобряете ли Вы провозглашенную Верховным Советом Республики Узбекистан государственную независимость Республики Узбекистан?»

Қарши овоз берилганда саволнинг матни ўчириб ташланади.

При голосовании против текст вопроса зачеркивается.

Ўзбекистон Республикаси Президентини сайлаш бўйича

САЙЛОВ ВАРАҚАСИ
ИЗБИРАТЕЛЬНЫЙ ЛИСТ

по выборам Президента Республики Узбекистан

1991 йил 29 декабрь

29 декабря 1991 года

Тошкент шаҳар сайлов округи

Ташкентский городской избирательный округ

Сиз қарши овоз бераётган Президентликка номзод фамилияси ўчирилади.

Вычеркивается фамилия кандидата в Президенты, против которого Вы голосуете.

Президентликка номзод этиб рўйхатга олинганлар:

Зарегистрированные кандидаты в Президенты:

ҚАРИМОВ ИСЛОМ АБДУҒАНИЕВИЧ	1938 йилда туғилган, Ўзбекистон Республикасининг Президенти, Ўзбекистон Халқ-демократик партиясининг раиси. 1938 года рождения, Президент Республики Узбекистан, председатель Народно-демократической партии Узбекистана.
МАДАМИНОВ САЛАЙ (МУҲАММАД СОЛИҲ)	1949 йилда туғилган, «Эрк» демократик партиясининг раиси. 1949 года рождения, председатель демократической партии «Эрк».

Овоз бериш чоғида биттадан ортиқ номзод қолдирилган сайлов варақаси ҳақиқий эмас деб топилади.

Избирательный лист, в котором при голосовании оставлено более одного кандидата, признается недействительным.

РЕФЕРЕНДУМ ВА САЙЛОВ ВАРАҚАЛАРИ

Жамол ҚАМОЛ,
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг биринчи котиби

ЖАҲОНГА ЙЎЛ...

Дунёда яшаб, ундан четда туриб бўлмайди, деган гапни эшитгансиз. Аммо ғанимлар истаса, сизни чирмаб-чандиқлаб, дунёдан четда тутиб туришлари мумкин. Бунга мисол — ўзимиз, она юртимиз...

Истилочилар Туркистонни қарийб бир юз ўттиз йилдан зиёдроқ жаҳоний жараёнлардан четда тутишди. Ҳатто Русияга мустамлака эмас, вассал бўлган Бухоро амирлиги ҳам «хўжайинлар»нинг изми-ихтиёрисиз остона ҳатлаб, дунё гузарига чиқолмас, яъни хорижий эллар бевосита муносабатга киришолмасди. Йўллар кесилган, чегаралар ёпиб қўйилганди.

Шу зайлда йиллар ўтди, долғали аср кечди. Бошимиздан не-не шамоллар эсмади... Аммо, биз, туркистонликлар ўз уйимизда «уйқамоқ» бўлиб қолавердик... Ҳатто яқин-яқинларгача қўшни Афғонистонга Москва эшигидан чиқардик. Кобулдан қайтаркан, учоқ Тошкент ҳаво майдонига қўнар, лекин бизга учоқдан инишга руҳсат этилмасди, Москвага бориб, ўша «қадрдон эшик»дан ўтиб, ортга, юртга қайтардик. Бир миллионмас, ўн миллионмас, эллик миллион нуфузли туркистонликни шу йўсинда бир асрдан кўпроқ асоратда тутишди... Дунёда бундан ортиқроқ зулм-бедодлик, бундан оғирроқ куфр-жиноят борми? Хуллас, дунё дунё бўлиб, бунақасини кўрмаган, кўз кўриб, қулоқ эшитмаган мудҳиш қабоҳат...

Шу йил 16 декабрь куни ана шу қабоҳат девори қулади... Туркистонликлар учун бир асрдан зиёдроқ тақа-тақ ёпиб қўйилган дунё эшиги очилди. Президентимиз Ислом Абдуғаниевич Каримов бошчилигида жумҳуриятимиз расмий ҳайъати Тошкентдан тўппа-тўғри Анқарага парвоз қилди. Ана шу ҳайъат ишида давлат арбоблари, олимлар, санъаткорлар, журналистлар қатори камина ҳам иштирок этдим. Буюк тарихий воқеаларнинг шоҳиди бўлдим. Ахир, бу кунларни озмунча орзиқиб кутганмидик? Кутавериб, тоқатлар тоқ бўлган, сабрлар битган эди. Бунга куйиб-ёниб ёзган шеъру достонларимиз, мақолаларимиз, юрак алангаси ила йўғрилган баҳсу-мунозараларимиз гувоҳ... Мана, ўша биз интизор бўлиб кутган улуғ кун... Учоқ ичидаёқ қизғин суҳбат, рақсу наволар бошланиб кетди. Роса тўрт соат деганда манзилга етиб бордик. Аммо тўрт соатнинг қандай кечганини сезмай қолдик... Анқара яқинидаги Эсонбуға ҳаво майдони... Фахрий қоровул текис саф чекиб турибди. Тантанали хитоблар ва жанговар марш садолари янграйди. Байроқлар шамолда мағрур ҳилпирайди. Президентимизни Туркиянинг жумҳурбоқони Турғут Ўзол жаноблари қучоқ очиб қарши олди. Олий меҳмонни иззатлаб, турк одати бўйича унинг пойига қўй сўйишди... Қисқа матбуот йиғинидан сўнг Анқарага, «Хильтон» меҳмонхонаси томон йўл олдик. Тушликдан сўнг Туркия жумҳуриятининг асосчиси, Шарқ халқларининг буюк фарзанди Мустафо Камол Отатурк мақбарасини зиёрат этдик. Кейин Туркия жумҳурияти бош боқани Сулаймон Демирал қабулида бўлдик. Сулаймон Демирал ҳозир бўлганларга Туркия ҳукуматининг қатъий қарорини эълон этди: Туркия жумҳурияти Ўзбекистон жумҳуриятининг давлат мустақиллигини шу кундан эътиборан расман тан олади...

Ҳаммаёқни ҳаяжонли нидолар, шодиёна хитоблар босиб кетди. Сўнг кўчага отилдик. Халойиқ бизни ўраб олди. Табриклар, олқишлар, қўл силкишлар, самимий табассумлар...

Кечқурун Турғут Ўзолнинг Чамликўшк саройида президентимиз шарафига тантанали қабул ва зиёфат бўлди. Турк хонандалар ўзбекча, ўзбек ҳофизлари туркча қўшиқлар куйлашди. Наволар наволарга, рақслар рақсларга уланиб кетди. Самимий, ҳаяжонли нутқлар сўзланди. Мавлоно Қозизода Румий, Мавлоно Мирзо Улуғбек, Мавлоно Али Қушчи, Мавлоно Жалолиддин Румий, Мавлоно Алишер Навоий, Мавлоно Мирзо Бобурнинг табаррук номлари тилга тушди... Гўё ўша зоти шарифлар буюк туркона даврада ҳозир эдилар... Бир асрдан зиёдроқ кўришмаган қардошлар тақдир тақозоси ила яна кўришган, бунингчун яратганга ҳамду санолар айтиб, бир-бирларининг юзларига термулиб, тўйишолмасди... Ана шу аснода Шерали Жўраевнинг сеҳрли овози янгради:

Эй азиз, қондош-қариндош
Ўзлигим, турким менинг...

Эртаси куни Измирга учдик.. Измирни кўрмабсиз — дунёга келмабсиз. Денгиз соҳилида жойлашган буюк бўстон шаҳар. Тўрт миллион нуфузи бор. Қишда-ку шу қадар гўзал, ёзда қандоқ бўларкин?.. Ҳаво майдонида шаҳар маъмурлари ва кўп сонли юртдошлар кўзларда ёш, лабларда табассум ила қарши олишди. Шаҳар маҳкамасида самимий суҳбат бўлди. Бўлажак иқтисодий, маданий алоқалар ҳақида сўз кетди.

— Измир Самарқанд ёки Бухоро ила биродарлашишга тайёр, — деди шаҳар волийси Қутли Оқтош.

Дастурхон атрофида қизғин гурунглашдик. Ўзбекистон собиқ Совет Иттифоқининг 23 фоиз олтини, 60 фоиз қоракўлини, 40 фоиз мева ва сабзавотини беради. Лекин шунга қарамай халқимиз ночор аҳволда яшайди. Мадад ва маслаҳатга муҳтожмиз, деган гаплар айтилди...

Кейин қатор ишхоналарда бўлдик. Жаҳонга машҳур «Опел» автомобиллари ишлаб чиқарилаётган заводни бориб кўрдик. «Йигирма биринчи асрнинг машинаси» деб ном олган «Опел»нинг бутун ишлаб чиқариш жараёни ила танишдик.

— Ишлаб чиқарилаётган машиналарнинг етмиш фоизи Туркияда сотилади, ўттиз фоизи жаҳон бозорига чиқарилади, — деб изоҳ беришди... Айтмоқчи, Туркияда турли-туман аравалар, яъни енгил автомобиллар ишлаб чиқарилади. Чунончи — Шоҳин, Қартол, Форд, Мурод, Сарча, Доган... Аммо улар ичида энг кетворгани мўъжиза арава — Опел...

Давоми еттинчи бетда

СУРАТДА: Ўзбекистон делегацияси Истанбулдаги «Метро» савдо кўргазмасини кўздан кечириш пайти.

Ф. ҚУРБОНБОЕВ суратга олган

НИЗОМИЙГА ЭҲТИРОМ

Озарбойжон халқининг улуғ фарзанди, мутафаккир, «Хамса»чилик асосчиси шоир Низомий Ганжавий туғилганига 850 йил тўлди. Бу табаррук санага бағишланган тадбирлар нафақат шоир юрти Озарбойжонда, балки бошқа юртларда ҳам қизғин ўтказилмоқда.

Ўзбекистонда Низомий юбилейи Навоий йилида ўтаётгани алоҳида моҳият касб этади. Мустақил жумҳуриятимизнинг энг йирик олий билим юртларидан бири Тошкент Давлат педагогика институти Низомий номи билан аталади. 23 декабрь куни олий билимгоҳда буюк шоир юбилейига бағишланган илмий-назарий анжуман ва бадиий кеча бўлиб ўтди.

Анжуманни институт ректори профессор Комилжон Юсупов кириш сўзи билан очиб, шундай катта илм даргоҳига Низомий номи берилиши халқларимизнинг қадимий алоқалари, адабиётларимизнинг ҳамкорлиги тимсолидир, деди. Низомий ўзининг ўлмас асарлари билан ҳозирги кунларимизда ҳам инсонларга хизмат қилаётганлигини таъкидлаб ўтди.

Анжуманда профессор Н. М. Маллаев «Шарқ эпик тараққиётида янги босқич», профессор Б. Мирзааҳмедов «Низомий ижодида инсонийлик ғоялари», профессор А. Шерматов «Низомий замонасидаги форсий ва туркий тиллар муносабати», доцент М. Аҳмадбоева «Навоий назмида Низомий сиймоси», филология фанлари доктори С. Аширбоев «Хусрав ва Ширин» достони ва ўзбек адабий тили», филология фанлари доктори Ҳ. Ҳомидов «Бир сюжет такомили ҳақида», доцент З. Ҳамидов «Хусрав ва Ширин» таржимаси тилининг баъзи лексик хусусиятларига доир», доцент Қ. Сейданов «Искандар» достони Абай талқинида» номли маърузалари билан қатнашдилар.

Анжуман сўнгида мусиқа куллиёти ҳаваскорлари ижросида классик куй ва қўшиқлардан тузилган концерт намойиш қилинди.

Мўминжон СУЛАЙМОНОВ

ТАВОФ

ҚЎҚОНЛИК БИРОДАРИМИЗ Ҳошимжон бир куни редакцияга телефон қилиб қолди. Салом-аликдан сўнг:

— Бельгиядан меҳмон келган. Ҳамюртимиз, Обиджон ака. Сизни йўқлаяптилар, иккимизни ярим соатга қабул қила олмайсизми? — деди.

— Албатта, — дедим хурсанд бўлиб. — Қачон келасизлар?

— Ҳозир диний ишлар бошқармасидамиз, пешиндан кейин ўтиб борамиз.

...Обидхон ака аввалига бироз ийманиб турди. Мени йўқлаганларининг боиси, улар «Ўзбекистон — Бельгия» дўстлик жамияти таъсис этилганлигидан хабар топишган экан. Мен суҳбатни қовуштириш мақсадида уларга жамият фаолияти, бельгияликларнинг юртимизга ташрифлари, бундан икки йил аввал қадим Фландрия тупроғида ўтган жумҳуриятимиз маданияти кунлари, Брюссель, Гент, Кертрейк, Брюгге, Антверпен, Льеж шаҳарларидан олган таассуротларим ҳақида сўзлаб бердим. Кейин газетамиз фаолиятига тўхталдим. Меҳмон шундан кейингина кўнгил дафтарини очди.

ОБИД ҚОРИ АКА ҲИКОЯСИ. Асли қўқонликмиз. Дадам ва онам тахминан 1930 йили Ватанни тарк этишган. Амударёдан ўтишаётганда қўлларидаги бир ярим яшар қизалоқлари чўкиб кетган. Афғонистонда, Бомбайда, Маккаи Мукаррамада, кейин Туркиянинг Одина шаҳрида истиқомат қилишган. Мен Талқон шаҳрида туғилганман. Афғонистонда туғилган, ота-оналари тошкентлик бўлмиш Муҳайёхонга уйландим. Бундан бир неча йил аввал Бельгия ҳукуматининг таклифига биноан ўша ердаги турк ва араб болаларига сабоқ бериш учун Брюсселга бордим ва муқим туриб қолдим. Асосан, тафсир мутахассисиман. Бельгия олийгоҳларида бошқа муқаддас китоблар қатори Қуръон ҳам қиёсий ўрганилади. Дунёвий динлар тарихидан сабоқ ўтувчи юқори малакали муаллимлар Байтуллоҳда нозил этилган бу буюк инъомнинг мангу барқарорлиги, илоҳий қудратини эътироф этадилар. Ана шундай сабоқларга маслаҳатчи тариқасида мен ҳам таклиф этиламан.

Учта фарзандим бор. Қизим Хулиё Брюссель университетининг олмон филологияси факультетида, ўғлим Эркин Темур тиббиёт факультетида ўқишади. Кичик қизим Муяссар Шаймо ўн ёшда.

Хорижда туғилган одамнинг ватан туйғуларини тасаввур қила олмайсизлар. Туркистон деган юрт, Фарғона деган водий, Қўқон, Марғилон деган жаннатмакон жойлар... Гўзал Шоҳимардон, осмонталош чўққилар, шарбатли боғлар, сойлар, булоқлар... Буларнинг ҳаммаси отамиз, онамиз ҳикоялари, ватандошларимизнинг ўксик хотиралари ила шууримизга сингган. Дадам раҳматли бизни Ватанни соғиниб яшашга ўргатдилар. Кўчага чиқдик дегунча Фарғона кўчаларидан, бозорда Фарғона бозорларидан, тўй-ҳашамларда Фарғонача тўй-ҳашамларидан гап очардилар. Нон есак «Эҳ, қани энди Марғилоннинг сўлқилдоқ патиридан бир жуфт бўлса», дердилар-да, жиззали, қалампирли обинонлар, ёғли патирлар, ширмой кулчалар, оқизоқлар тўғрисида сўзлаб кетардилар. Гурунч пиширилган куни хонадонимизни Қўқон ошпазларининг таърифи, юз килолик қозонларда биқиллаб қайнаётган палов ҳиди босиб кетарди. «Фарғонада анорни мана бундай сўйишади, қовунни мана бундай тилимлашади, узумни мана бундай осишади», дея таърифлаганлари таърифлаган эди. Онам бўлса Ватандан гап очилди дегунча кўзларига ёш олардилар. Отам табиатан анча тезкор, сўзидан қайтмайдиган одам бўлганлари учунми Қайтиш тўғрисида деярли сўз юритмасдилар. Бу туйғу онамизда кучли эди. Қаерга бормайлик, қаерда яшамайлик, ишимиз юришса, юришмаса ҳам, қозонимиз қайнаса-қайнамаса ҳам дуолари шу эди: «Илоҳим Ватанни кўриш ҳаммамизга насиб этсин. Биз етолмасак, сизлар етинглар болаларим...».

Ватан тўғрисида ота-онамиз ҳикояларидан бошқа «ҳикоя»лар ҳам бор эди. Тўғриси, бу «ҳикоя»лар юрагимизга ғулғула солар, атак-чечаклик пайтимиздан бошлаб эшитиб келганларимизга тўғри келмас, Туркистон тўғрисидаги узуқ-юлуқ маълумотларимизни остин-устун қилиб юборарди. Бу юрт аллақачон даҳрийлар маконига айланган. Мусулмонларни қириб ташлашган, тирик қолганлари кофирларга қўл бериб, уларнинг йўриғига юрармиш. Кимки қайтиб борса оёқ-қўлини боғлаб, узоқ Сибирияга сургун қилишармиш...

Туркистон тўғрисидаги хабарлар орасида бундан-да оғирроқлари ҳам учраб турарди. Баъзан: «Йўқ, бундай эмас», дегувчилар ҳам топилиб қолар, аммо уларнинг шивирлаб айтилган бу сўзлари ватандошларимиз кўнглидаги хавотирни бартараф қила олмасди.

Отамиз Туркиянинг Одина шаҳрида вафот этдилар. Акам Муҳаммадсобит Америкада муқим туриб қолди, укам Олмонияга кетди. Бельгияда уй-жойли бўлганимдан кейин онамни ҳам олиб кетдим.

Кейинги йилларда Туркистон тўғрисидаги хабарлар яхши томонга ўзгариб қолди. Рўзномалар қайта қуриш сиёсати туфайли кўп хайрли ишларга қўл урилаётгани, дини исломга эркинлик берилиб, мачит ва мадрасалар қайтадан очилаётгани тўғрисида хабар бера бошладилар. Тўғриси, онам иккимиз тинч туролмай қолдик. Олмонияда яшаётган ўзбеклардан кўп маълумотлар олиб, Ватан сари отлана бошладик. Онамнинг ёшлари саксондан ошган...

Обидхон акани тинглаб ўтирибману хаёлимда не-не жавобсиз жумбоқлар чарх уради. Ватанни ташлаб кетишдан ўзга чора йўқмиди? Неча юз минглаб кишилар гирифтор бўлган бу аччиқ қисматнинг боиси нимада?

ИНСОН БАРДОШИ БИЛАН ҲАМ УЛУҒ. У турмуш қийинчиликларига чидай билади. Экини битмаган йили шукр қилади, худо хоҳласа, келгуси кузда ишларим юришиб кетар, деб умидланади. Фарзандидан айрилса оҳи оламни тутади, аммо ношукурлик қилмайди, илоҳим, қолганларига умр бер, ўзинг паноҳингда асра, дейди. Омади чопмаса сабрнинг этагидан тутади, дардга чалинса худойимдан мадад сўрайди.

Инсон бардошига қиёс йўқ. Чунки бу бардош яратган эгамга бўлган муҳаббатдан қудрат олади.

Инсон фақат бир нарсага чидай олмайди, у ҳам бўлса ноҳақлик, адолатсизликдир.

Уттизинчи йилларнинг қора булутлари қаъридаги ноҳақликлар дастлаб миллат юлдузлари бошига тушди. Улар узоқ Сибирияда беҳуда ўлим топмаслик учун Байтуллоҳ сафарига отланиб парвардигордан Ватан нажотини сўрадилар.

Суҳбат охирида Обидхон ака: «Қўқонга онам иккимиз келдик, ҳовлимизни, қариндош-уруғларни топдик. Эрта-индин Бельгиядан рафиқам Муҳайёхон ҳам келадилар, Қўқонда бир пиёла чойни бирга ичайлик», дедилар. Мен рози бўлдим.

Қўқонга боришдан аввал ҳафталигимизнинг ажойиб мухлиси, ўтган йили Ҳаж рукнини адо этиб келган дўстимиз Нурилла ҳожи Абдулла ўғлига телефон қилдим. (Бу кишининг ҳаж таассуротларидан муштарийларимиз яхши хабардор). Ҳожи ака шаҳарнинг бағоят қадимий гузарларидан бирига бошчилик қиладилар. Исфара гузари маҳалла қўмитаси қошида ташкилланган «Дийдор» уюшмаси ҳам у кишининг саъй-ҳаракатлари туфайли юзага келди. Уюшманинг мақсади — уттизинчи йиллар қатағони оқибатида хорижда қолиб кетган ватандошларнинг қариндош-уруғлари билан дийдорлашувига кўмаклашиш. Қисқа вақт ичида элликка яқин киши бундай бахтга мушарраф бўлдилар.

Ҳожи ака билан Қўқон аэропортида учрашдик. Ҳошимжонни топиб, учовлон Бувайда районидаги Деҳқонобод қишлоғи томон йўл олдик.

Ҳасратидан чанг чиқиб ётган «гўзал водий»нинг беҳашам қишлоқларидан бири. Мўъжазгина ҳовли. Ҳовли ўртасидаги пастқам сўрида эркаклар, девор ёнидагисида эса аёллар ўтиришибди.

Обид қори ака бизни кўрибоқ қучоқ ёзиб истиқболимизга чиқди. Кейин уй эгаси Мирзакарим бува билан кўришдик. Кўришиб, омон-эсонлашаяпмизу хаёлим аёллар суҳбат қуриб ўтирган нариги сўрида. Олтмиш йиллик айриликдан сўнг она юртига қайтган, Байтуллоҳни беш маротаба тавоф қилиш бахтига муяссар бўлган Ҳожарбиби онани тезроқ кўрай дейман.

Баъзан: «Хўб ажойиб киши экан-да, чеҳрасидан нур ёғилиб турибди-я», деган гапларни эшитиб қоламиз. Шундай одамларни кўп учратганмиз ҳам. Эсимни таниганимдан бери ўзим туғилиб ўсган Сафед Билолни не-не одамлар тарк этмади дейсиз. Эшмат бува, Домла бува, Дадавой бува, Абдуназир қори, Отин ача, Ҳамзахон ача... Ҳаммаларини санашим қийин. Оллоҳ уларнинг чеҳрасига нур ато этган эди. Мулоқотда бўлган кишининг кўнгли тонгдек ёришар, дилида илиқ туйғулар пайдо бўлар эди. Улар шундай бир қудратга эга эдиларки, ғазаб отига минганларни, юраги хунларни, мотамсароларни ҳам назокат ва умид боғлари томон етаклай олардилар. Меҳр-мурувват булоғидан баҳраманд бу кексаларнинг маънавий қудрати, болалик йилларим тасаввурича, беҳад чексиз ва қудратли эди.

Ҳожи онага елкамни тутар эканман, кўз ўнгимда қишлоғимизнинг нуроний онахонлари гавдалангандай бўлди. Оқ либоснинг покизалигидан, кўзлар гавҳаридан жой олган маъно назокатидан ҳайратга тушдим. Олтмиш йилда ҳам сеҳру жозибасини йўқотмаган тилимиз гўзаллигидан кўзларимга ёш қалқди.

БУ ҲОЖАР ОНА ҲИКОЯСИ. Бисмиллоҳир раҳмонир роҳийм. Э, болам, бошимдан ўтган не савдоларни гапирай. Болаларнинг отаси — раҳматлини Жўра қассоб дейишарди. Абжир, чўрткесар, кезмани яхши кўрадиган одам эди. Амударёдан ўтаётганимиздаёқ бошимизга мусибат тушди. Чақалоғим қўлимдан чиқиб, оқиб кетди. Ҳажга отланганлар «Қайтиш бизга насиб этмаса, боламизга насиб этар», деган умидда ёш гўдакларини ҳам ўзлари билан бирга олиб кетишган.

Қирғоққа чиққач, эшкакчилар қолган бор-бутимизни ҳам шилиб олишди. Бегона юрт, бегона одамлар орасида амал-тақал қилиб кун кечира бошладик. Дадаси раҳматлининг қўли гул эди. Нима иш бўлса, худди усталардай қилиб кетаверар, чарчаш нималигини билмасди. Ўзимизни минг ёққа уриб, кечаю кундуз тиним билмай озроқ пул жамғардик, кейин бир парча ер сотиб олиб, деҳқончилик қила бошладик. Туркистонлик қаерда бўлмасин, боғ қилишнинг пайидан бўлади. Орадан уч-тўрт йил ўтиб, кўчатларимиз мевага кирди.

Ўзимизни ўнглаб олгач, яна йўлга тушдик. Юриб-юриб Ҳиндистоннинг Бомбай шаҳрига келдик. Йўл-йўлакай кўрмаган азобларимиз қолмади. Биров бировга «ҳа» дейдиган замон эмас. Уйимизни, Қўқонни эслаб юм-юм йиғлайман. Парвардигор эгамга илтижолар қиламан. Дадаси: «Ҳой, кўзингни ҳадеб ёшлайверма, Байтуллоҳга етиб олсак, роҳатимизни оллоҳнинг ўзи беради», деб таскин берардилар.

Бомбай ҳавоси хийла мўътадил экан. Сув сероб, ерлари серҳосил. Нима эксангиз, бехато кўкаради. Бу ерда ҳам боғ қилдик. Қўни-қўшни, таниш-билиш орттирдик. Имо-ишора билан гаплашамиз. Дадаси раҳматлининг зеҳнлари баланд эди, керакли-керакли гапларини билиб олиб, бир-икки йилда анча-мунча чуғурлашадиган бўлиб қолдилар.

Одам боласи кўникмайдиган нарса йўқ экан. Боғимиз бирам файзли бўлдики, эртаю кеч айланиб кўзим тўймайди. Ҳиндлар гўштни кам истеъмол қилишади, кўплари мутлақо гўшт емайди. Уларга мева-чева бўлса бас. Шунақа мевалар борки, есангиз танангиз яйрайди. Дадаси қаерда кўчат, уруғ кўрсалар, олиб келиб экадилар, денг.

Беш йилдан сўнг шиғил-шиғил мева тугиб ётган боғимизни ташлаб яна йўлга тушдик. Маккатиллога қараб кетяпмиз. Байтуллоҳни тавоф қилиш, Ҳаж арконларини адо этиш ниятида йўлга тушганларнинг сон-саноғи йўқ. Мен сизга айтсам, ўғлим, оллоҳнинг ўзи қудрат, сабр ато этар экан. Йўл олис, ҳаво чидаб бўлмас даражада иссиқ, ташналик азоби, толиқиш... Аммо ичингизда бир куч пайдо бўладики, на чарчаганингизни, на чанқаганингизни биласиз. Юрган сари юргингиз келади. Қуръон нозил бўлган жойларни тезроқ кўрай, туфроғини кўзимга сурай, билиб-билмай қилган гуноҳларимдан фориғ бўлай, дилимни поклай, умримнинг қолганини тоатда ўтказай дейсиз.

Ниҳоят, бағри кенг, олам ҳожатбарори, ўзи эса беҳожат эгамнинг марҳамати ила Ҳижоз ерларига қадам қўйдик. Дилимиз оллоҳ муҳаббати билан тўлиб-тошди, Ислом нури қалбларимизни ёритди.

Оллоҳнинг: «Ким менга ибодат қилса, юзини Байтуллоҳга қаратиб ибодат қилсин, кимнинг қудрати етса, ҳеч бўлмаганда умрида бир марта зиёрат қилсин. Уни (Байтуллоҳни) дўстим, бандам Иброҳим алайҳиссаломдек муҳаббат билан тавоф қилсин. Эй бандаларим! Ҳаж ният қилиб, уйларингдан мана шу уйни зиёрат қилиш учун чиққанларингда дилларингни покланглар, нафсоний шаҳватларингни йўқ қилиб, жанжал, фисқу фужур, ноҳақ қонлар тўкиш, уят гапларни гапиришдан ўзларингни тийинглар. Унга Оллоҳнинг қўл остида турганларингдек одоб, эҳтиром, таъзим билан келинглар... Зиммангларингдаги ибодат вазифасини илтижо, таъзим ва ихлос билан, сидқидилдан ва самимий адо этсанглар, сизларга улуғ мукофот тақдим этамиз», деган ваъдаси бор. Маккаи Мукаррамада тўққиз йил истиқомат қилдик. Шу йиллар ичида Байтуллоҳни беш бор тавоф қилиш бахтига мушарраф бўлдим. Марҳаматли эгамнинг бундай улуғ мукофотлари, илоҳим, сизларга ҳам насиб этсин.

Орадан тўққиз йил ўтиб Туркиянинг Истанбул шаҳрига қайтиб келдик...».

Суҳбатимиз шу ерга келганда дарвоза эшиги очилиб, ҳовлига иккита кампир кириб келишди. Ёшлари бир жойга бориб қолган, юзлари қуёшда хўб қорайган, қотмадан келган кампирлар. Билсам, улар Ҳожи онамизнинг сингиллари, опалари билан олтмиш йилдан кейин дийдор кўришишган Лутфинисо ва Бумайрам эналар экан. Ёшлари етмишдан нарида. Э, ажаб дунё! Сўрида уч опа-сингил ўтиришибди. Бири — умрининг 60 йилини муҳожирликда ўтказган. Нигоҳи тўла нур, сўзи тўла маъно. Икки кичик сингиллар эса... Даладан бошқани кўрмаган, меҳнатдан бошқани билмаган, қўллари қадоқ совет кампирларига шон-шарафлар бўлсин! Бу не мантиқки, урушда биз ютиб чиқсагу, мағлублардан хароб яшасак. Ўз уйимизда яшасагу уй-жойидан айрилганлар, тақдир шамоли не-не бўронларга дучор этганларчалик кун кечирмасак?!

— Эна, — дейман гап мавриди келганида, — хорижда шунча йил яшаб ўзбекчани унутмабсиз-а?

— Йўқ, унутмадим. Мен қўрққан нарса ҳам шу эди. Афғонлар, ҳиндлар, араблар, турклар билан яшадим. Тили, дини, эътиқоди бизга тамомила ёт не-не одамлар билан мулоқотда бўлдим. Аммо тилимизни, урф-одатларимизни, расм-русумларимизни ўйладим. Бир куни, ёруғ замонлар келиб Қўқонга қайтсак, ё бўлмаса болаларимиз қайтсаю туғишганларимиз билан наҳотки тилмоч орқали гаплашсак, деган ўй-хавотир бағримни ўртарди. Шу боис, бирорта хорижий тилни ўрганмадим. Аксинча, қаерга бормайин, қаерда яшамайин, атрофимдаги одамларга, қўни-қўшниларга ўзбекчани, мусулмончиликни ўргатдим. Америкода ҳам, Олмонда ҳам, мана энди Белжикда ҳам ишим шу.

— Эна, Америка, Олмонияда ҳам яшаганмисиз?

— Э, болам, нимасини айтай. Бола дегани ёшлигида мўмин бўлар экан. Катта бўлишгач, бири бу ёққа, бири у ёққа қараб кетди. Катта ўғлим Муҳаммадсобит Америкода туриб қолди. Олтита набирам бор: икки қиз, тўрт ўғил. Бир мавсум бориб улар билан яшайман. Болалар шўх, зериксам учкича ўтириб Олмонга келаман. У ерда кичик ўғлим Ёқубжон яшайди. Иккита ўғли бор. Обиджон чақирса Белжикка (Бельгияга) бораман. Яна Америкога қайтаман. Дарвоқе, Олмонда қўшнимиз Ҳенриҳ исмли йигитга мусулмончиликни ўргатдим. Исмини Абдулло деб ўзгартириб, бинойидек номозхон бўлди.

— Қўқонни, қариндош-уруғларингизни кўраман, деб ўйлаганмидингиз?

— Ўйламай бўлармиди. Олтмиш йилнинг олти дақиқасида ҳам бу ўй-хаёлимдан кетмаган. Бир неча бор учқичда учар эканман, юрагим ҳаприқиб пастга тикиламан: қани энди ватанни осмондан бўлса-да кўрсам. Тоғи-тошигами, даласигами, дарёсигами кўзим тушса. Йўқ, кўриб бўлмайди. Ҳаммаёқ булут, худди атайлаб тўсиб ётгандай.

Белжикка боргач, яхши хабарлар ҳам эшита бошладик. Газеталарда Ўзбекистон билан алоқа қиладиган бир ташкилот тузилибди, дегандай бир гап чиқиб қолди. Ўғлимга: «Болам, ҳаммаларингдан у дунё-бу дунё розиман. Аммо Қўқонга қайтмасам бўлмайди, шунинг ҳаракатида бўл», дедим. Оллоҳга минг қатла шукрлар бўлсинким, ниятимга етдим.

— Сингиллардан бошқа яна кимларни топдингиз?

— Қариндош-уруғлар, набира, эвара-чеваралар билан худога шукр, дийдорлашдик. Қиз ўртоқларим Шакархон, Жаннатхон, Адолатхонларни кўрдим. Бирам қаришибдики...

— Зерикмаяпсизми?

— Йўқ, болам. Зерикмайман. Бошқа ҳеч ёққа кетмайман ҳам. Умримнинг қолганини дадам раҳматлидан ёдгорлик шу ҳовлида ўтказсам деяман. Мана бу узумни дадам ўз қўллари билан ўтқазган эдилар. Ўзим сув қуйиб тургандим...

Эътибор бермаган эканман. Биз ўтирган сўри тепасида 20—30 бош ҳусайни узум етилиб турибди. Наҳотки шу бир туп узум 60 йилдан ортиқ умр кўрган бўлса? Танаси ёрилиб, эгилиб букилиб кетган. Ҳижрон азобини, айриликни, бағри хунликни эслатувчи ажиб бир манзара. Тепада бўлиқ ҳосил, пастда эса...

Вақт хуружлари аёвсиз тимдалаган узум тепасига қараб кўзларимга ёш келди. Қисмат дарёсида не-не тақдирлар оқмади дейсиз. Аммо Ватандан ортиқ саодат соҳили йўқдур.

Унга интилмоқ, интилмоқ, интилмоқ керак!

Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

ИМПЕРИЯНИНГ СЎНГГИ КУНЛАРИ...

Ёқубжон ХУЖАМБЕРДИЕВ

БИР НЕЧА КУНДАН БЕРИ ҳаловатим йўқ. Юрсам ҳам, турсам ҳам «Известия» газетасида босилган кичик бир хабар кўз ўнгимдан кетмайди: «Андижонда, шунингдек, Ўзбекистоннинг бошқа шаҳарларида ҳам нон тақчиллиги камаймаяпти. Бу эса фожиаларга олиб келмоқда. Бу ерда (Андижонда — Ё. Х.) нон учун навбатда турган одамлар тарқалишганда тўққиз яшар қизалоқни эзиб юборишгани маълум бўлди».

Нима бу, ўша қизалоқ — собиқ Иттифоқ раҳбарларидан тортиб жумҳурият раҳбарларигача иштиёқ билан оғиз тўлдириб ваҳима қилишаётган — очликнинг дастлабки қурбоними? Агар шундай бўлса, бу маъсуманинг ҳалокати учун ким жавоб бериши керак? Бугунгидай тало-тўп замонда ўз боласини навбатга турғазиб қўйган ота-онами, уни эзиб ташлаган одамларми ёки бу охири йўқ навбатни келтириб чиқарган давлатми? Агар давлат жавобгар бўлса, бу давлатнинг тимсоли сифатида кимдир бировми?

Мана шу сўнгги саволни ёзар эканман, ўзимнинг анойилигимдан юрагим ачиди. Ахир, шу пайтгача бизнинг онг-шууримизга «Давлат — сен билан мен» деган бемаъни ақидани сингдириб келишган-ку. Демак, қизнинг ҳалокати учун давлат жавоб бермайди. Чунки, бизнинг тузумимизда давлат барча мавҳумлардан мавҳумроқ тушунча. Сен билан мен эса ўша қизалоқ каби ҳар қандай навбатларнинг орасида эзилиб кетишимиз муқаррар бўлган ҳимоясиз кишилармиз, холос.

Бир неча кундан буён ўша қизалоқ тушларимга кириб чиқади. Ўнгимда эса тушларимдагидан баттарроқ манзараларни кўраман. Нонхалта ушлаб олган одамлар, болакайлар, қизалоқлар у дўкондан бу дўконга чопадилар. Нон йўқ! Қишлоқда бир қоп уннинг баҳоси 50-60 сўм. Бу ҳам отлиққа бор.

Яқинда Сурхондарёда, Фарғона водийсида бўлдим. Турмуш оғир кечмоқда. Одамлар бир нарсадан ҳайрон: Куз яхши келди. Пахта ҳам, дон ҳам, мева-чева, сабзавот мўл бўлди. Лекин, нега турмуш оғир? Нима сабабдан озиқ-овқат етишмаяпти? Етиштирган донларимиз, пахтамиз қаерга кетди, дейишмоқда. Тўғри, бу йил ҳамма бўлмаса-да, 80 фоиз қишлоқ аҳолиси қандайдир миқдорда дон билан таъминланган. Бировда юз кило, бировда икки юз кило буғдой бор. Лекин, барибир одамлар нотинч, кўнгил оч.

— Э, боламей, ёшвизлар-да, билмайсизлар, — дея бошини сарак-сарак қилади Мансур ота. — «Олдимизда қаттиқ қиш, очлик бўлади, яланғоч қоласизлар, ҳаракатингларни қилинглар» деб олти ой ёз газетаси ҳам, дилбузари ҳам, раҳбарларинг ҳам тинмади. Эскитдан гап борки, ким нима ният қилса ўшанга етади». Мана етиб келдик, шекилли...

Нима десангиз денг, лекин Мансур ота ҳақ. Ҳар ким нима ният қилса шунга етади. Телевизор орқали, газеталардаги гапларни ўқиб, эшитиб, баъзан ўйлаб қоласан одам: балки очлик хусусидаги ваҳималар ҳам Фарғона, Ўш фожиалари каби атайин уюштирилаётган бўлмасин? Балки бу ҳам фитна санъатидир?

Йил бошидан буён президентнинг беш-олтита фармони хусусида, ҳукуматнинг нарх-наво борасидаги айрим қарорлари хусусида тинимсиз гапирдик. Мен бу фармонлар хусусида узоқ гапириб ўтирмайман. Фақат бир нарсани, улар кўп ҳолларда иқтисодий асосга эга эмаслигини таъкидламоқчиман. Айтайлик, бешинчи синфгача бўлган ўқувчиларни бепул овқатлантираяпмиз. Хўш, бу фармонни амалга ошириш учун республика жумҳуриятидан қанча пул ажратилди? Агар қишлоққа бориб колхоз ва совхозларнинг раисларидан сўрасангиз айтиб беради: ўқувчиларга бепул овқатни (ҳар бир болага 15—20 тийин миқдорида) ўша колхоз ва совхозлар, матлубот жамиятлари уюштиряпти. Кимнинг ҳисобидан дерсиз. Албатта, ўша болаларнинг ота-оналари ҳисобидан. Ахир, колхоз пулни қаердан олади? Ёки қишлоқ аҳолиси чорва молларини ем-хашак билан таъминлашни олинг. Хўш, жамоа хўжалиги ем-хашакни ўзининг молига етказадими ёки аҳолининг молига? Энди жумҳуриятимизда ун ва ун маҳсулотларининг нархлари оширилмагани хусусида. Қўшни Қирғизистонда, Тожикистонда бу нархлар оширилди. Бизда ошгани йўқ. Бунинг учун ҳукуматимизга раҳмат айтдик. Лекин раҳмат айтишдан олдин бизнинг арзон нархдаги маҳсулотларимиз қўшни республикаларга ўтиб кетмасмикан, деган масалани ўйлаб кўришимиз лозим эди. Чунки қўшни республикалар ўртасига бир пайтлар, зўравонлик билан чегара ўрнатилган бўлса-да, лекин, уларда яшаётган халқнинг кундалик турмуши бир-бирига чамбарчас боғланиб кетган. Уларнинг борди-келдиси йиллик ёки ойлик эмас, кундалик. Бирида борини иккинчисига қўш қўллаб беради. Ва бу одатни ҳеч қачон йўқотмаслик лозим. Чунки биз бир ватаннинг — Туркистоннинг фарзандларимиз. Таниш-билишнинг, қариндош-уруғнинг бир-бирига берган бир-икки қоп уни, албатта, денгиздан томчи. Республикалар чегараларига одам қўйиб, олиб кетилаётган бир-икки кило озиқ-овқатни тутиб қолган билан халқнинг турмушини яхшилаб бўлмайди. Масаланинг бошқа бир жиҳати борки, уни қўшничилик, ошна-оғайнигарчилик деб бўлмайди. Мен у жумҳурият билан бу жумҳурият орасида бориб-келиб турган катта миқдордаги ун ва бошқа маҳсулотларни назарда тутяпман. Албата, тасарруфида тонналаб ун бўлган комбинат ёки савдо ташкилоти учун бир қоп унни 15 сўмдан сотиш қаёқда-ю, кўтарасига 30-40 сўмдан бериш қаёқда. Тўғри, бу борада менинг қўлимда аниқ бир ҳужжат йўқ ва бўлмайди ҳам. Менга бундай ҳужжатни ким ҳам берарди. Аммо, қишлоқларда бир қоп уннинг баҳоси 50—60 сўм бўлаётганининг (қўлда) сабаби ўша, ун ва бошқа маҳсулотларнинг ноқонуний йўл билан олиб келиниб, олиб кетилаётганида эмасми? Агар ун ва ун маҳсулотларининг нархи Ўрта Осиё республикаларида бир хил бўлганда эди, балки бугунгидек болаларимиз магазинма-магазин чопмас, андижонлик тўққиз яшар қизалоқ ҳам ҳалок бўлмасмиди...

Буларнинг ҳаммаси одамни ташвишга солади. Ўйлаб-ўйлаб охири шундай қарорга келасан одам: бугун ушбу ҳодисаларнинг айбдорини қидириб ўтиришнинг вақти эмас. Ахир, ўтган олти йиллик ҳаётимизда нималар содир бўлмади. Юз йиллар мобайнида таркиб топган бутун бир империя таг-тугидан емирилди. Рус империясининг емирилиши ҳақида ўйлаш уёқда турсин, мезанага чиқиб азон айтишга юрак олдириб қўйган эди халқ. Ахир, ёзувчиларимиз ўз асарларида «худо» сўзини ишлатгани учун, «тепа»га чақирилганлари кечагина эди-ку. Кечагина аслида ўта савиясиз, лекин чўнтагида қизил билети бўлган одамларнинг раҳбарлигида «шанбалик»ка чиқардик, пахта тергани, сабзавот йиғиштиргани борардик. Бугун эса буларнинг барчаси гўё тушга айланди. Наҳот шу даражада узоқ ухлаган бўлсак...

Аммо ҳаёт мураккаб. Бировлар «қизил империяни» Горбачев йиқитди, демоқдалар. Биз айтамизки, йўқ, Горбачев ҳеч нарсани йиқитгани йўқ. Империя ўз-ўзини йиқитди. Табиатда шундай жонзотлар бор: улар ўз туққан болалари билан тамадди қилади. Қизил империя ҳам ана шундай эди: барпо этилганидан буён ўз фуқароларини ея бошлади: бу офатдан бировлар ўзга юртларга қочиб қутулган бўлса, асосий кўпчилик эса қуллик занжирини бўйнига боғлаб қутилди.

ЎТГАН ҲАФТА РОССИЯ, УКРАИНА ВА БЕЛОРУСДАН иборат уч славян республикаси янги Ҳамдўстлик туздилар. Ушбу учлик ўзлари қабул қилган ҳужжатларда ССР Иттифоқи халқаро ҳуқуқ ва мавжуд сиёсий субъект сифатида ўз фаолиятини тўхтатганлигини таъкидлашди. Бу ҳужжатларни ўқийсану, кўзларингга ишонмайсан, одам. Кечагина бутун жаҳонни титратиб турган йирик империя бугун тупроқдай тўкилганига ақл бовар қилмайди.

Лекин ҳаёт ўжар. У ўз билганидан қолмайди. Бўлмаса, империяни сақлаб қолиш учун коммунистик ғояга сидқидилдан ишонган софдил кишилардан тортиб, бу ғояни мансаб, мартаба йўлида қурол қилган одамларгача бўлган катта бир оқим қанча уринмади дейсиз. 19 август фитнаси зоҳиран Россияда юз берган бўлса-да, унинг бақувват илдизлари бошқа жумҳуриятларда, жумладан Ўзбекистонда ҳам империя дарахтининг қад ростлаши учун жон-жаҳдлари билан пинҳона ҳаракат қилдилар. Яхшики, фитна уч кун орасида мағлуб этилди. Агар яна икки кунгина турганида кўпчилик кишилар ўзларининг асл ниятларини, албатта, ошкор этган бўлардилар... Хуллас, Россияда юз берган фитна кунлари кимнинг қандай одам экани, ким қайси томонда тургани маълум бўлди. Лекин бир нарса одамни ҳайратга солади: ўша кунлари жумҳурият раҳбарияти томонидан ўзига хос йўл танлаб олингани қайта-қайта таъкидланди-ю, аммо катта йиғинларда «ўртоқ Янаев шундай ҳам вазият яхши бўлган жойларда, масалан, Ўзбекистонда фавқулодда ҳолат жорий этишга ҳожат йўқ деб жумҳуриятимиздаги аҳволга юксак баҳо берди», ёки бўлмаса «Москваликлар ўзи пиширган ошни ўзлари ичишсин» қабилидаги гапларга муносабат билдирилмади. Бу гаплар қанчалик оққўнгиллик билан айтилган бўлмасин, ҳуқуқий, демократик давлат барпо этишга уринаётган жамиятнинг обрўсини тўкадиган гаплардир. Бу гаплар кўпчилик назарида жумҳуриятда ҳали демократик қарашлар шаклланмаган, республикани бошқаришда иштирок этаётган айрим кишилар ҳали ҳам империянинг қуллик занжирларидан халос бўлолгани йўқ, деган тасаввур туғдиради. Ўзимизни ўзимиз фош этамиз.

Балки, орадан шунча вақт ўтгач, бу гапларни ёзиб ўтиришнинг ҳожати йўқ эди. Лекин бизнинг олдимизда мустақил давлат барпо этишдек улуғ вазифа турибди. Шахсан мен мустақилликни, наинки жумҳурият даҳлсизлиги маъносида, айни пайтда ўша жумҳурият ҳар бир фуқаросининг ҳам даҳлсизлиги, эрки ва озодлиги маъносида тушунаман. Агар инсон ўз хатти-ҳаракатларида, гап-сўзларида эркин бўлмас экан, бошқа ҳар қандай мустақиллик ўз маъносини йўқотади. Шу жиҳатдан, балки, фитна кунларида айрим кишиларнинг айтган фикрларини ҳам инкор қилмаслик керакдир. Ахир, улар ҳам воқеаларга нисбатан ўз фикр-мулоҳазаларини билдиришган-да... Зотан, одамнинг кимлиги унинг гап-сўзларидан билинади... Шундай экан, бугунги ўтиш даврида бўлажак мустақил жумҳуриятни бошқаришда иштирок этаётган кишиларнинг асл қиёфалари қандайлигини аниқлаш жуда муҳим.

Бугунги жамият бундан етмиш йил илгариги қолоқ мустамлака эмас. Гарчи, Туркистон мустамлака балосидан шу кунгача ҳам қутулмаган эса-да, Фитрат, Чўлпон каби истиқлол қурбонлари тарғиб қилган ҳур фикрлар узуқ-юлуқ бўлса-да, эл ичида яшади, ҳаёт кечирди. Бир ярим асрлик асорат бу ҳурликни қийнади, қалбларини яра қилди. Аммо жисман тиз чўктирган бўлса-да руҳан буколмади. Аксинча, ҳурликка қаратилган ҳар бир қатағон, ҳар бир тазйиқ уни руҳан кўтарди. Аммо қон-қонимизга сингиб кетган икки юзлилик, мансаб, мартаба қаршисида тиззаларимиз қалтириб, бошимиз айланиб, ўзимиздан кетишимиз ана шу янгитдан кўкариб келаётган ҳур чечакларни пайқаш уларни асраб-авайлашга изн бермади. Бизни маданиятимиздан бенасиб этишди, тарихимизни ўқитишни тақиқлашди. Элнинг бошлари эса «тақдир шу эканда» дея мустамлакачилар билан қўл ушлашиб элни эзиб келишди. Сен қирғизсан, сен ўзбексан, сен қозоқсан, дея орамизга сунъий чегаралар қўйишди. Хўш, қайта қуриш бошлангунга қадар «марказнинг бу ишлари хато» дея қайси бир раҳбар айтолди? Ҳатто, «қайта қуриб бўлаёздик» деб ҳисоблаб юрган яқин кунларда ҳам Туркистоннинг мустамлака экани хусусидаги гап раҳбарларнинг оғзидан чиқдими? Йўқ. Бу гапларни айтиш яна ўша зиёлилар зиммасига тушди. Бу гаплари учун улар тазйиқ қилинди, қора рўйхатларга тушди. Жумҳуриятдаги коммунистик ғоя тарафдорлари токи марказнинг таги лиқиллаб қолмагунча бутунлай ўша тарафда сўз бермай туравердилар. Агар бир пайтлар ўртоқ Рашидов марказдан келувчи «мутахассислар» учун Ўзбекистон дарвозасининг катта бир табақасини очиб қўйган бўлса, ундан кейинги икки раҳбар бу дарвозани умуман олиб ташлади. Натижада, «оёғингни узатсанг ҳам, йиғсанг ҳам» марказлик мутахассисга тегади.

БУГУН ЭСА ҲАММА БИРДАНИГА демократга айланди-қолди. Ҳатто, бизни, ота-боболаримизни юз йилга яқин вақт мобайнида чалғитиб, бир тоталитар ҳокимиятдан иккинчи тоталитар ҳокимиятга тутиб берган коммунистик партия ҳам бир думалаб демократик, яна халқ демократик партиясига айланди-қолди. Нима бу? Юз йиллар мобайнида ҳокимият тузилмасида ҳукм суриб келаётган икки юзликнинг навбатдаги кўринишими? Наҳот ҳокимиятни партияларсиз бошқариб бўлмаса? Наҳот партияларсиз мансабларни, мартабаларни эгаллаб бўлмаса? Кечаги коммунистик партия бугун демократ бўлиб, халқнинг дилидагини баён қилаётган, унинг ғам-андуҳини, турмуш ташвишларини баҳам кўришга чоғланган экан, қани иқтисодиётимиздаги муаммоларнинг ҳеч бўлмаса биттасини, айтайлик, нарх-навонинг дақиқа сайин кўтарилишини тўхтатсин. Тўхтатолмайди. Чунки, ҳар қандай партия ҳар қайси даврда ҳам жамиятдаги бир қисм кишиларнинггина манфаатларини ҳимоя қилиб келган, бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолаверади. Инсоният тарихида бутун-бутун халқлар, умумманфаатларини ҳимоя қилаолган партия бўлган эмас. Бу вазифани фақат динларгина уддасидан чиққан. Бу маънода у хоҳ халқ демократик партияси, хоҳ «Эрк» партияси бўлсин, улар фақат ҳокимият учун курашадилар. Бир пайтлар мислсиз тўкилган қонлар эвазига барпо этилган империя халқини коммунистик партия бахтиёр қилолмаганидек, бошқа партиялар ҳам бахтли қилолмайди. Чунки, инсон нима қилса ўзини ўзи қилади. Унинг ҳаёти партияларнинг ҳеч қандай низомига сиғмайди. Ахир, ҳаётни рамкага солиб бўлмайди-ку! Ҳар қандай низомлар, дастурлар эса ўзига хос рамкадан бошқа нарса эмас. Шундай экан, нарх-навони, тўкинчиликни, фаровонликни фақат биз, одамларнинг ўзи тартибга солиши, яратиши мумкин. Буни эса ҳар қандай партиявий, яъни сиёсий-ғоявий манфаатлардан холи бўлган том маънодаги муста-

Давоми еттинчи бетда

ЙЎЛЛУҒ ТИГИН ВАСИЯТИ

ТУРК ХОҚОНИ ЭЛТАРИШ хоқоннинг кичик ўғли Кул тигин 731 йил 27 февралда, қирқ етти ёшида вафот этди. Таомилга кўра, 732 йили унга атаб битигтош қўйилди. Бу битигтошни ўқир эканмиз, у узоқ — бир минг уч юз йил нарида бўлган воқеаларни эмас, яқин тарихимиздан сўзлаётгандек бўлади: «Хоқонлик қилиб турган хоқонини йўқотиб юборган. Табғач халқига бек бўладиган ўғил боласи билан қул бўлди, сулув қиз боласи билан чўри бўлди. Турк беклари туркча отини ташлади, Табғач бекларининг табғачча отини қабул қилиб, Табғач хоқонига қарам бўлди. Эллик йил меҳнатини, кучини сарф қилибди. Шарқда — Кун чиқарда Бўкли хоқонигача лашкар тортиб борибди, Ғарбда Темир қопиққача лашкар тортиб борибди. Табғач хоқонига туркларнинг давлатини, ҳукуматини олиб берибди... Турк фуқароси, барча халқи шундай дебди: «Давлатли халқ эдим, давлатим энди қани? Кимга давлатни эгаллаб бераяпман, — дер экан. — Хоқонли халқ эдим, хоқоним қани, қайси хоқонга меҳнатимни, кучимни сарф қилаяпман», — дер экан. Шундай деб, Табғач хоқонига қарши бўлибди. Қарши бўлиб, қувилиб, ўзини тиклашга умид қилиб, яна таслим бўлибди. Шунча меҳнатини, кучини сарф этганини андиша қилмай, Табғач хоқони «Турк халқини ўлдирайин, уруғини қолдирмайин», — дер экан ва уни йўқотиб бораётган экан. Аммо юқорида турк осмони, туркнинг муқаддас ери, суви шундай дебди: «Турк халқи йўқ бўлмасин»...

Кул тигиннинг акаси Билга хоқон тилидан уларнинг жияни Йўллуғ тигин битган бу сўзлар ҳар биримизни сергак торттиради. Чор Россияси давридаги ошкора, шўро давлатидаги қизил шиорларга яширинган мустамлака аҳволимиз кўз ўнгимиздан бир-бир ўтади.

Куч ва ташвиқот билан авлоддан-авлодга тобора сўндириб келинган миллий ғурур ва онгимиз ўз ўзанларини истаб, бизни аслимизни топишга ундайди.

VIII аср турк адабиётининг биз таниб-танимаган адиби Йўллуғ тигин туйған ғурур, Йўллуғ тигинни ўртаган дард. Йўллуғ тигин орзулаган кун, Йўллуғ тигин қозонган шукуҳ, турк осмони, туркнинг муқаддас Ер-Суви бор экан — ўлмайди. Хоқони бўлган будуннинг хоқони бўлади, давлати бўлган будуннинг давлати бўлади.

Бизнинг Кул тигин ёдномасига қайта мурожаат қилишимизга сабаб Насимхон Раҳмоновнинг шу давр ёзма ёдгорликларининг илмий тадқиқига бағишланган «Кўҳна битигтошлар» (Ғ. Ғулом номидаги Нашриёт-матбаа бирлашмаси, Тошкент — 1991 йил) китобини қўлимизга олишимиз бўлди.

«Кўҳна битигтошлар» қадим турк обидаларига бағишланган ўзбек адабиётшунослигининг илк монографик тадқиқотидир. Насимхон Раҳмон бу китобга жамлаган фикрларни қувватлаш, баҳслашиш ва инкор этиш мумкин. Одатда шундай бўлади: фикрдан фикр туғилади, илм ривож топади. Лекин бу ўринда, энг муҳими, ҳали-ҳануз биз яхши идрок эта олмаётган беқиёс маънавий бойликларимиз хусусида баҳс юритилаётганлигидир. Аслида Ўрхун-Энасой ёдгорликларини ўрта мактабдан бошлаб ҳижжалаб, мисрама-мисра, сўзма-сўз ўрганишимиз, уларнинг асли, кўплаб табдиллари билан, ҳар бир ўқувчининг жилдида бўлмоғи лозим эди. Ишонамизки, шундай кунлар келади.

«Кўҳна битигтошлар» мундарижасидан кўриниб турибдики, Насимхон Раҳмон асосан:

а) Қадимги ва илк классик давр туркий адабиёти билан туркий эпослар ўртасидаги системалараро алоқаларни, яъни қадимги туркий адабиётнинг генезиси (маншаи), ўша давр ёдномалари ва туркий эпос ўртасидаги ғоявий-бадиий уйғунлик масалаларини ёритишни;

КИТОБИНГИЗНИ ЎҚИДИМ

б) Ўрхун ёдномалари ва туркий эпоснинг насрий парчалари ўртасидаги ритм ва вазн муносабатларини қиёсий ўрганишни;

в) Қадимги турк ёдномаларида жанрларнинг пайдо бўлиши ва тараққиёти масалалари ҳамда Ўрхун ёдномаларида алоҳида ўрин эгалловчи мифологик тасаввурларни атрофлича тадқиқ этишни мақсад қилиб олади.

Бир қарашда қадим туркий адабиётга оид илмий ишларга киришиш ҳар қандай тадқиқотчини чўчитади. Бу ўринда ўша ёдгорликлар тилининг нисбатан қадимийлиги, кўп ҳолларда ёзувдаги ноаниқликлар, матндаги муаммоларни ҳам қайд этиш керак. Бунинг устига уларнинг ўрганилиш анъанаси деярли икки асрга тенглашиб бораётир. Кўлам нуқтаи назаридан эса уларни бутун дунё ўрганаяпти дейиш мумкин. Ана шундай улкан жараён орасида ўз сўзини айтиш нақадар мушкул ва шарафлидир. Олдинданоқ айтиб қўя қолайлик, тадқиқотчи ўз мақсадига эришган ва бизга мутлақо янги ишни тақдим қилган. Бу янгилик нималардан иборат?

Биринчиси, ва, энг муҳими, масаланинг қўйилишида. Ҳозиргача бирор тадқиқотчи масалани бу тарзда қўйган эмас. Тўғри, кўплаб олимлар қадимги туркий ёдномалар ва айрим туркий халқлар фольклори кўламида баъзи мулоҳазаларни айтиб ўтганлар. Аммо уларни умумлаштириш, қадимий туркий обидалар ва туркий халқлар эпоси орасидаги боғланишларнинг табиий қонуниятларини очиб беришга ҳеч ким бел боғламаган эди.

Иккинчидан, ёдномаларнинг бевосита ўзига бўлган муносабатда. Зеро, мавжуд адабий жараёндаги энг муҳим хусусият бўлмиш шакл ва мазмун яхлитлиги бу кунга қадар шу даражада тадқиқ ва таҳлил этилган эмас.

Учинчидан, бу иш туркий ёдномалар билан боғлиқ бир қанча мифологик тасаввурлар илдизини очади.

Ишнинг асосини фольклор ва ёзма адабиёт муносабатларининг туркий типи ҳақидаги кузатишлар ташкил этади. Тадқиқотчи «фольклор сюжети ва мотивлари ёдномага ўтган» ва «ёдномалар баъзи фольклор сюжети ва образларининг шаклланишига таъсир кўрсатган» ҳолатларга эътиборни тортади. Ўз фикрининг исботи учун эса муаллиф бутун туркий халқлар эпосига, йирик адабиётшунос, тарихчи олимларнинг тадқиқотларига таянади.

Китобнинг алоҳида қисмини эгалловчи «Ўрхун ёдномалари ҳамда туркий эпосларнинг насрий парчаларидаги ритм ва ҳамвазнликнинг ўзаро муносабати» деб номланган бобдаги «насрий» сўзи таажжуб уйғотишини айтмоқ лозим. Хўш, нега фақат насрий? Агар ёдномалар матни фақат насрдан иборат деган ҳукм остида фикр юритадиган бўлсак, туркшуносликдаги ушбу муаммо ҳақидаги баҳсларга муаллиф ўз муносабатини билдириб ўтганида маъқул бўлар эди.

Тадқиқотнинг энг салмоқли ва қизиқарли бобларидан бири, бизнинг назаримизда, шубҳасиз, «Қадимий туркий адабиётда жанрларнинг пайдо бўлиши ва тараққиёти» деб номланган бобдир. Зеро, жанрлар тарихи, муайян маънода, адабиёт тарихига тенг келади. Муаллиф ўринли таъкидлаганидек, «қадимги туркий адабиётдаги жанрлар хусусида сўз юритилганда, ҳозирги жанрлар хусусидаги тасаввурлардан бир оз чекинишга тўғри келади». У қадим битиклардаги мавжуд жанрлар спецификаси ҳақида тўхталиб, улар орасидан қўшиқ ва йиғини алоҳида ажратиб олади. Бу — табиий. Умуман, тош битикларнинг «қабристон поэзияси» номи билан шуҳрат қозонгани ҳам тасодифий эмас. Ушбу жанрларнинг пайдо бўлиши, тараққиёти ва V—VIII асрлардаги ҳолати туркий халқлар бадиий тафаккурининг ривожланиш босқичлари ҳақида ҳам муайян тасаввур уйғотади.

Қадимий битикларнинг туркий мифология билан боғлиқ жиҳатлари тадқиқотнинг алоҳида бўлимида берилган ва улар кишида илиқ тасаввурлар туғдиради. Бизда пухта ўрганилмаган бу соҳанинг китобда алоҳида ўрин эгаллаганлиги эътиборга лойиқ.

Ўрни билан айтмоқ лозимки, китобда бир қанча нуқсон ва камчиликлар ҳам бор. Айрим ҳолларда нотугал жумлалар, фикрий тарқоқлик, мантиқий узилишлар бўй бериб қолган. Баъзан бир бобдаги фикр иккинчисида давом этаётгандек, аслида уларнинг бир ерда бўлгани маъқулдек кўринади. Жумладан, йиғи жанри билан боғлиқ айрим мулоҳазаларнинг ёнида «Мифологик тасаввурлар» бўлимига ўтса кучлироқ асосга эга бўлиши мумкин бўлган фикрлар кўзга ташланади. Баъзи ўринларда декларатив тарздаги мулоҳазалар ҳам йўқ эмас.

Бу жузъий камчиликлар китобнинг умумий қадр-қимматини пасайтирмайди.

Насимхон Раҳмон айни камолот сари интилаётган олим. Унинг навбатдаги китоби умумий илмий-эстетик тафаккур хазинамизга қўшилган камтарона ҳисса сифатида қадрлидир.

Боқижон ТЎХЛИЕВ,
Шомирза ТУРДИМОВ,
филология фанлари номзодлари.

САЛОҲИДДИН МАМАЖОНОВ — 60 ЁШДА

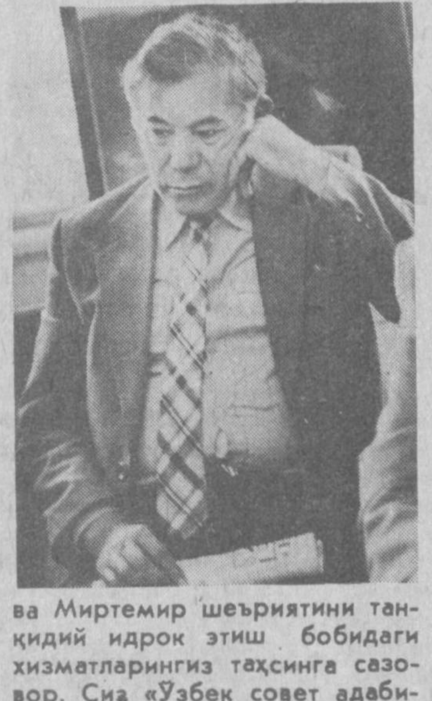

Таниқли адабиётшунос олим ва адабий танқидчи, Ўзбекистон Фанлар академиясининг мухбир аъзоси Салоҳиддин Мамажонов салкам қирқ йилдан буён ўзбек адабиёт илмини ривожлантириш йўлида ҳормай-толмай заҳмат чекиб келмоқда. Унинг адабиётимизнинг долзарб мавзуларига бағишланган мақола ва тақризлари босилмаган бирорта газета-журнал жумҳуриятимизда йўқ. Адабиётшунос газетамизнинг ҳам доимий фаол муаллифларидан биридир.

Мана, бугун серғайрат олимимиз 60 ёшга тўлибди. Шу муносабат билан уни дўстлари, ҳамкасблари, мухлислари чин қалбдан самимий қутламоқдалар. Чунончи, Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси йўллаган қутловда, жумладан шундай сўзлар бор: «Сизнинг илк танқидий мақола ва тақризларингиз 50-йилларнинг бошларида чоп этилган эди,— дейилади табрикда. — Шундан буён ўтган йиллар давомида «Шоир ва замонавийлик», «Ғафур Ғулом прозаси», «Услуб жилолари», «Уйғун», «Ғайратий», «Адабиёт ва ёшлар», «Лирик олам, эпик кўлам», «Теранлик» каби жами йигирмадан ортиқ тадқиқот, тўплам ва адабий портретларингиз, юзлаб мақола ва тақризларингиз дунёга келди ва улар адабиётшунослик фани равнақига муносиб улуш бўлиб қўшилди. Сизнинг айниқса Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимжон ва Миртемир шеъриятини танқидий идрок этиш бобидаги хизматларингиз таҳсинга сазовор. Сиз «Ўзбек совет адабиёти тарихи очерклари», «Кўпмиллатли совет адабиёти тарихи» сингари йирик тадқиқотларни тайёрлашда фаол қатнашгансиз.

Ҳурматли Салоҳиддин Мамажонов!

Сизни олим учун айни ижодий балоғат палласи —60 ёшингиз билан қутлар эканмиз, умид қиламизки, ўзингизнинг кўп йиллик ижодий тажрибангиз, теран илмингизни жумҳуриятимизнинг мустақиллиги ва бадиий тафаккуримизнинг ҳурлиги йўлида тўла сафарбар этасиз».

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталигининг ижодий жамоаси ҳам бу самимий қутлов сўзларига қўшилиб, олимга узоқ умр, ижодий кучғайрат тилайди.

СЕРМАҲСУЛ ТАДҚИҚОТЧИ

Қутлаймиз!

АДАБИЁТ ОЛАМИ кенг. Шунга яраша адабиётшунослар сони ҳам кам эмас. Аммо тинимсиз меҳнат қилиб, муттасил равишда адабий жараёнга ўз ҳиссасини қўшиб келаётганлар унча кўп эмас. Ана шу озлар орасида Салоҳиддин Мамажоновнинг ҳам номи бор.

Салоҳиддин Фарғона водийси сувини ичиб катта бўлган ва водийда ўқиб камол топган илм кишиларидандир. Илмга интилиш уни адабий муҳитнинг қайноқ жойи — жумҳурият марказига олиб келади. Тошкентда у Ғафур Ғулом, Абдулла Қаҳҳор, Комил Яшин, Воҳид Зоҳидов сингари ижодкорлар ва илм аҳли билан мулоқотга киришади. Адабий жараён қонуниятларига қизиқиш ёш адабиётчини ижодкорлар муҳитига етаклаган эди. Адабиётшунос шу муҳитга муносиб бўлишга интилди. Фан номзоди унвонини, кўп ўтмасдан фан доктори унвонини олишга сазовор бўлди. Айтиш керакки, Салоҳиддин Мамажонов ўша кезлари энг ёш фан докторларидан бири эди.

Дарахт бир жойда кўкаради, дейдилар. Шу маънода Салоҳиддин Мамажонов ўзининг куч-ғайратини академик илмни тараққий эттиришга сарф қилди, фаоллик кўрсатиб кўплаб коллектив илмий ишларда мураккаб мавзуларда битилган тадқиқотлари билан қатнашди.

Салоҳиддин Мамажонов — кўпқиррали олим. Тадқиқот учун унда махсус танланган жанр ҳам йўқ. У адабиётнинг қарийб барча тур ва жанрларининг тадқиқотчисидир.

Олим ўзининг асосий илмий-тадқиқот мавзуи бўлмиш Ғафур Ғулом ижодини — атоқли шоирнинг шеърларини ҳам, насрий асарларини ҳам бир хил савияда таҳлил қила олди. Алишер Навоий номидаги Адабиёт илмий-тадқиқот институти аҳли орасида шундай ибора юради: Салоҳиддин Мамажонов ўпирилишлар юз берган жойга сафарбар этилади ва у бу ишнинг уддасидан чиқа олади. Шу йўсинда олимнинг бир туркум асарлари шеърият ва наср таҳлилига, яна бир туркум ишлари муайян даврлар тадқиқига, бошқа бир туркум асарлари эса болалар адабиётига, ҳатто драматургияга бағишлангандир.

Кейинги пайтларда Салоҳиддин Мамажонов бир савобли ишга қўл урди. У қатағон йилларида жабрланган шоир Боту ижодини тадқиқ қилди, шеърларини китоб ҳолида нашрга тайёрлади. Бундан ташқари, Чўлпон, Фитрат, Элбекнинг рўёбга чиқишида муайян ҳисса қўшди.

Салоҳиддин Мамажонов ўз асарларида ижоди ҳақида фикр юритган адиблар рўйхатининг ўзиёқ олимнинг мавзулар доираси қанчалик кенглигини кўрсатиб туради. Юқорида номлари тилга олинган ижодкорлардан бўлак, у Ҳамза, Ҳамид Олимжон, Ғайратий, Уйғун, Шароф Рашидов, Зулфия, Воҳид Зоҳидов, Миртемир, Мамарасул Бобоев сингари ижодкорларга махсус китоблар ва йирик мақолалар бағишлаган.

Ҳамма мунаққид ва адиблар каби, Салоҳиддин Мамажонов ҳам, ҳаётимизда узоқ вақтлар ҳукмронлик қилган коммунистик мафкурага асосланган социалистик реализм принципларини тарғиб-ташвиқ этди. Бироқ бу ҳол у ёзган яхши китоб ва мақолаларнинг қимматини йўққа чиқара олмайди.

Ўзбекистон Фанлар академиясининг мухбир аъзоси Салоҳиддин Мамажоновнинг филолог кадрлар етказишдаги хизмати алоҳида эътиборга моликдир. У ўнлаб фан номзодларига раҳбарлик қилган, бир неча докторлик диссертациялари устида ишлаганларга илмий маслаҳатчи бўлган. Алишер Навоий номидаги Адабиёт илмий-тадқиқот институтидаги ихтисослаштирилган илмий кенгашнинг раиси сифатида бу хайрли ишини давом эттирмоқда. Жумҳуриятимиз мустақилликка эришиб миллий тил, адабиёт, умуман маданиятга эътибор кучаётган ҳозирги пайтда филолог мутахассислар тайёрлашдаги унинг фаоллигини ҳисобга олганда, олимнинг бу ишлари замон талабига мувофиқдир.

Матёқуб ҚЎШЖОНОВ

ТОРТИЛГАН КАМОН ЗАРБЛАРИ

ҚАШҚАДАРЁ АДАБИЙ МУҲИТИНИНГ бир хусусияти шундаки, воҳада ўқтин-ўқтин истеъдодлар бирданига порлаб кўриниб қолади. Фикримизнинг исботини Чори Аваз ижоди мисолида ҳам кўришимиз мумкин.

Чори Аваз 80-йиллар бошида адабиёт майдонига кириб келган, таржимаи ҳоли ҳам қисқагина. У 1957 йилнинг қаҳратон қишида Ғузорнинг Тожик қишлоғида туғилган. Мактабни тамомлаб, дўхтирликка ҳужжатларини топширади, физика, кимё, биология фанларидан «яхши» баҳолар олади-ю, адабиётдан «икки» баҳога «муяссар» бўлади (тақдирнинг ҳазилини қаранг-а!). Шундан сўнг Чори ўзини одамлар ичига уради: электр пайвандчи, сувоқчи, темирйўлчи каби касбларнинг мазасини тотиб кўради. Анча ҳаётий тажриба орттиргач Тошкент давлат дорилфунунининг ўзбек филологияси факультетига ўқишга кириб, уни имтиёзли диплом билан тугатади. Ҳозир «Насаф» нашриётида ишламоқда.

Шоир шеърлари ранг-баранг мавзуларда. Унинг шеърларида инсон севгисиз, меҳр-оқибатсиз яшаши мумкин эмаслиги алоҳида таъкидланади. Чори шеърият камонининг зарблари, муайян маънода, ўқувчига мураккабликлардан иборат бўлган инсон руҳий дунёсига чуқурроқ кириб боришга имкон беради.

У шеърнинг жамиятдаги ўрнини теран ҳис этиб қалам тебратади. Ўқувчи бу шоирнинг поэтик овозини бошқа ижодкорлар овозидан яққол ажратиб олади. Умуман, Чори Аваз ҳали бадиий ижод бобида ҳар томонлама етук бўлмаса-да, умидли ва истиқболли шоир сифатида эл оғзига тушиб бормоқда.

Хўш, Чори Авазни машаққатли ижод йўлига бошлаган, унинг қалбидаги туйғуларини шеърга солишга ундаган куч нима? Бу саволга унинг «Тортилган камон» (Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётининг Самарқанд бўлими, 1990) китобидан ва газета-журналларда босилиб турган шеърларидан жавоб топиш мумкин:

Менинг умрим нима? Мезондек дайдиб
Ҳақ учун курашга ҳамроҳ истадим.
Аммо кимларгадир дардларим айтиб,
Фақат шеърлар битмоқ бўлди қисматим...
Ҳувиллаб ётибди қорачиқларим,
Ҳайҳот, мен уларни тўлдиролмадим!
Жангга тайёр турган нажоткор қалбни
Шеърдан бошқасига кўндиролмадим.

Яна Чори ҳақ деб қуриган жилғаларни, ҳақ деб чириган чинорларни, ҳақ деб увоқ бўлган чўнг тошларни ва... ниҳоят, ҳақ деб жилға бўлган кўз ёшларни кўрдим, дейди. Эҳтимол, мана шулар унинг қўлига қалам олишга ундагандир.

Ҳар қадам дуч келаверасан
Бир нокасга ёки ёмонга,
Тошми, кесак отаверишар
Пинҳон, ошкор пок бир одамга.
Айб тақашар бегуноҳларга,
Алдашади, туҳмат тўқишар.

Шу нокаслар бўлмагандайди
Қандай озод яшарди башар.

Чори ўз шеърларида маънавий тубан, худбин, ёвуз кимсаларга қарши исён кўтаради, уларга қарши танида қони жўшиб:

Қани, сен ҳам, эй дунё, уйғон! —

дейди. Лекин шеърдаги кутилмаган хулосадан ўқувчи ҳайратга тушади:

Бироқ дунё сокин.
Шундай сокинки,
Ёқасидан тутиб дунёнинг
Силкитгинг келади
То
Ёмонлари тўкилгунича!

Бу каби сатрлар Чори Авазнинг ижодкор сифатида ижтимоий ҳаётдаги фаоллиги ҳақида ҳам муайян тасаввур бера олади.

Шоирнинг «Ҳақиқат кун каби ростидир», «Ҳақиқатни ниқоб айлаб, ҳамон боғда учар зоғлар», «Қанотли болалар учиб юрарди», «Ҳақ қалъаси — ёрилтош», «Рости ёлғон бирдай яшайди кафтда» сингари рамзий маъноли, ўйлатадиган сатрлари фалсафий эҳтиросларга бойдир. Хуллас, Чори Авазнинг умуминсоний дардни ўз шахсий дарди сифатида қабул қила олиш фазилати унинг шеърларига маънавий қувват, ҳаётийлик бахш этган.

Шоирнинг кўпгина шеърлари рамзий маъноларга бой. Масалан, унинг бутун ой эмас, балки ярим ой билан суҳбат қуришининг ўзи ҳам кишида қизиқиш уйғотади, ўйлашга мажбур қилади:

Мана, кунлар ўтди, ой чиқди кўкда,
Чиқди ой гарчандки ярим бўлса ҳам.
Гарчанд у беҳудуд осмонда йўқдай,
Бир қадар ёришди барибир олам.

Шеърдаги ой ярим бўлса ҳам чиққанлиги ва олам бир қадар ёришганлигига ишора қилинаётганига бир эътибор беринг-а, бу мисралар оламлар ичра оламлар мавжудлиги ҳақидаги поэтик ҳақиқатга тўғри келади.

Чори Аваз шеърлари билан таниша борганингиз сари шоир кечинмалари замирида гоҳ ошкор, гоҳ яширин мазмундаги зиддиятлар ҳам поэтик образлар орқали ўз ифодасини топганлигини кузатиш мумкин.

У бир шеърида «Мен ўзим яратган оламдан қўрқиб ўқунишаман», дейди ва яна ҳеч бир изоҳсиз:

Тентир,
дайдир
беватан руҳ.
Кўз сотқин,,
юз сотқин,
лаб, қўл ҳам сотқин, —

дейди. Албатта, мазкур зиддиятли сатрларнинг мағзини чақиш китобхондан муайян тайёргарлик талаб қилади, чунки шоирнинг фалсафий мушоҳадалари китобхонни фикрлашга ундайди, шу тариқа у ҳаётда қатъий ҳукм чиқариш қийин бўлган асрий муаммоларга қўл уради, уларни зиддиятлар, ўзига хос бир армонли, жавобсиз туйғулар ёрдамида «тушунтириш»га интилади.

Чори Авазнинг кўп шеърлари муҳаббат мавзуида. Бу табиий ҳолдир. Шоирнинг муҳаббат лирикаси тиниқ, беғубор ва бироз ҳазинлидек таассурот қолдиради, севги бир дард сифатида куйланади, унинг чексиз уқубатлари, айни вақтда лаззатли, ҳузурбахш онлари кўз ўнгимиздан ўтади:

Ишқ юракка найзасин санчди,
Сачраб кетди оламга қоним.
Ўксиб-ўксиб йиғламоқда жим,
Ошиқлигим — бахтсиз имконим.

Яна бир шеърида эса изтироб билан шундай ёзади:

Уча-уча ой томон толдим,
Ойга олган йўлим чўзилди.
О, ёр кетдинг, кетдинг ким билан.

ВАЪДА

Бу сатрлар табиийи тиниқлиги, мусиқийлиги билан кўнгилдан жой олади, умуман, муҳаббат ҳар бир юракда қайтарилмас тарзда намоён бўлганидек, Чори Авазнинг севги мавзуидаги шеърларида ҳам ўзига хос оҳанглар бор:

Энди кел,
қулоқ тут
чап кўкрагимга.
Тингла ишқ оловин
часирлашини.
Эшит
юрак деворларидан
кўчиб тушаётган
занглар товушин...

Шуни ҳам қайд этиш керакки, табиий, Чори Аваз шеърлари камчиликлардан холи эмас. Масалан, унинг баъзи шеърларида образлар, ташбеҳлар, оҳанглар қайтариғи кўзга ташланиб қолади, бу ҳолат эса шоир ижодида декларатив ва риторик ҳолатларга ўрин берилишига олиб келади.

Масалан, Чори шеърларида

Қаёққа кетаяпсиз, қайтингиз, дўстлар!
Қайтингиз, дўстларим, қайтинг
кулфатдан! —

каби мазмундаги унча мустаҳкам заминга эга бўлмаган оҳангларнинг бир неча бор такрорланиш ҳоллари ўқувчига малол келиши мумкин. Яна шуни қайд этиш керакки, Чори Авазнинг «Тортилган камон» шеърий тўпламидан жой олган баъзи намуналар кундалик, ўткинчи турмуш алғов-далғовлари таассуротлари таъсирида ёзилганлиги натижасида уларда шоир назмига хос бўлган баланд эҳтиросларнинг чўғи бироз пасайиб кетганлиги ҳам сезилади...

Чори Аваз эндигина камолот сари қадам қўймоқда. Биз унинг шеърият майдони ҳеч қачон осуда турмаслигининг тарафдоримиз.

Бойназар ЙЎЛДОШЕВ,
Қарши давлат муаллимлар олий билимгоҳи ўзбек адабиёти кафедрасининг мудири, доцент

БАҲРИ АЗИМ АРМОНЛАРИ

ШЕЪРИЯТДА ТАБИАТ ФОЖИАСИ

Ўзбек шеъриятидаги табиатни асраш мавзуининг ибтидоси узоқ даврларга бориб тақалса-да, ижтимоий-эстетик силсила сифатида 60—80 йилларда тўла шаклланди ва анъанага айланди. Бу мавзунинг юзага келишида сабаб бўлган асосий омил — табиатни муҳофаза этиш билан боғлиқ тадбирлар умумбашарий муаммо даражасига кўтарилганлиги бўлди. Оролнинг қуриши оқибатида ўз элининг бошига тушган экологик фожиага бефарқ қараб туролмаслик, ватанпарварлик туйғусининг қадрланиши ва улуғланиши, осмонимиз мусаффолиги, сувларимиз покизалиги учун кураш, меҳрга зор Она-замин бошини силашни буюк бахт ҳамда бурч деб билиш — бугунги шоирнинг саодатли сифатларидан бири саналади.

ТАБИАТНИ АСРАШ Ватан ва халқ тақдири билан боғлиқлигини Орол ҳалокати муаммосига бағишланган шеърларда яққол кўриш мумкин. Халқимиз орасида шундай бир афсона бор. Қадимда Орол денгизи бўлмаган эмиш. Сирдарё билан Амударё эса бирга қўшилиб, Лавзен, Кўҳна Урганч ва Ойбўғ орқали Каспий денгизга қуйилган эмиш. Орол денгизи ўрнида раҳмсиз ва мунофиқ Фосилхон ҳукмронлигидаги адақ халқи, Ўзбой ёқасидаги музофотда эса ўзининг донолиги ва адолатпарварлиги туфайли давлат раҳбари даражасигача кўтарилган собиқ қул Аёз бошчилигидаги Бойсун халқи яшаган эмиш.

Фосилхон даҳшатли жиноятлар қилганлиги, бир авлиё қизининг номусини булғагани учун ўша авлиёнинг қарғиши билан унинг қўл остидаги давлатни сув босибди. Бу жойда Орол денгизи ҳосил бўлиб, ҳар иккала улуғ дарё ана шу денгизга қуйила бошлабди.

Кўриниб турибдики, боболаримиз Оролни ёвузлик ва адолатсизликка қарши юборилган буюк куч сифатида тасаввур қилишган экан. Орол ҳаёт гултожи бўлмиш одамзотни бало-қазодан ҳимоя қилувчи она-табиат рамзи. Бошқа бир ривоятда унинг худди ана шу жиҳати бўрттирилиб тасвирланади. Нақл қилишларича, Искандар Зулқарнайн истило қилганидан кейин, қўшни юртларни ҳам босиб олмоқчи бўлибди. Фотиҳ аввало Хоразмни талон-тарож қилишни дилига тугиб қўяди. Шу мақсадда Хоразмга жосуслар юборади. Жосуслар хоразмликларнинг турмуш тарзи, кучи, қудрати, ери, суви, одамлари, бойлигини билиб келишлари керак эди. Орадан маълум вақт ўтгач, улар ҳориб-толиб Самарқандга келишади; жосусларнинг илк гапи шу бўлади: «Хоразмни фатҳ қилиш асло мумкин эмас, негаки, уларни ҳимоя этадиган, бало-қазодан сақлайдиган улкан денгизи бор!»

Демак, Орол халқимиз юрагининг бир бўлаги, асрлар бўйи офату балолардан сақлаб келган пушти паноҳ, тириклик шарти. Орол ана шу буюк мувозанатни сақлаб туришда асосий таянч вазифасини ўтаган баҳри азимдир.

Табиатга бемеҳрлик оқибатида Ўрта Осиё регионида юзага келган экологик танглик — дарёларимизнинг қуриши, Орол фожиаси, заминнинг ҳаддан зиёд шўрланиши ва кимёвий оғулар билан заҳарланиши, ҳавонинг ифлослиги — буларнинг барчаси поэзияда табиатни муҳофаза этиш учун кураш мавзуининг шаклланишига туртки берди. Экологик муаммоларнинг умумбашарий ижтимоий ҳодиса даражасига кўтарилиши туфайли дарё, кўл, сув, ҳаво ёмғир, тупроқ образларининг маъно доираси кенгайди. Бу образлар экологик фожиа бўсағасига келиб қолган замин ва инсон дардларининг бадиий инъикосига айланди. Асрлар бўйи Ватан тимсоли сифатида образлашган тупроқни энди тушуниш қийин, у бизнинг дардимизни тинглашни хоҳламайди, чунки биз унга меҳр ўрнига оғу тутдик:

Энди тупроқ кўзини
Ким очар, ким даволар?
Қулоғи кар — ҳеч қачон
Уйғотолмас наволар.
Бу ерни кўмиб бўлмас...
Юрагимга сиғса-да,
Сиғмайди тобутга у.

Шоир Хуршид Давроннинг ушбу сатрларини ўқир экансиз, қилмишнинг биз истамаган асоратларини кўриб оғир ўйга ботасиз. Тупроқ образи — оғулардан бағри хун бўлган ватан тимсолига айланган. Бу образ гуноҳларидан қийналаётган инсон руҳиятидаги кечинмалар билан боғлиқ. Образ ижтимоий мазмун касб этади, у ижодкор дилининг таржимони вазифасини бажаради. Зеро, ҳар бир шоир давр ижтимоий воқеликларига ўз муносабатини билдиради. Жафокаш халқ томонида туриб сўйлайди. Маълумки, Ўзбекистонда пахта яккаҳокимлиги узоқ йиллар давомида ҳукм сурди. Бундай бир томонлама ривожланишга эрк бериш табиат мувозанатини, экологияни бузишга олиб келди.

Шоир Шукур Қурбон ўзининг «Матонат» номли шеърида шундай ёзади:

Гоҳ куз, гоҳ юз ҳайдаб
қилинди шудгор.
Шудгор қадар эгилди
халқим.
Ерга ёмон янглиғ қадалди
чигит,
Чигит қадар эгилди
халқим.

Капалакдек титраб
кўринди ғўза,
Ғўза қадар эгилди
халқим.

Хирмонлар юксалди
осмонга туташ
Осмон қадар эгилди
халқим.

Шоир ҳақ. Пахтакорлик энг қийин касблардан. Чигитни ундириб, ҳосилни териб олгунча деҳқон бечоранинг она сути оғзидан келади. Шоир ёзганидек, хирмонлар юксалдию, пахтакор халқимиз юксалмади. Аксинча, кучини, соғлиғини йўқотди. Далаларга сепиладиган заҳарли дориворларнинг касофати одамларга урди...

Орол образи экологик фожиа рамзи сифатида талқин қилина бошланди. Бунинг муайян тарихий — ҳаётий асослари бор. Чунки халқимиз ҳаётига Орол фожиаси таҳлика солмоқда.

Шоир Шавкат Раҳмон айтганидек:

Оловланиб
жизиллаб куйган
қумтепалар ичида Орол
талвасада тўлғаниб ётар,
кунлар сайин аҳволи
хароб...

Теграсида мажусий каби
гир айланар саҳройи
самум,
тўлиб-тўлиб оқар Сирдарё,
вахшиёна ўкирар Аму.
Саҳро ўраб келар Оролни,
Орол гўё —
ернинг бўғзида,
Эриётган осмонга боқар—
Жон бераётган одам
кўзидай.
Жазолармн уни табиат.

Ҳақиқатан ҳам, унинг гуноҳи нимада? Гуноҳи азимга ботган уми, бизми? Биз — инсонлар табиатнинг таркибий қисми саналамиз. Табиат бизсиз ҳам яшайверади. Аммо, биз усиз яшай олмаймиз. Табиат ривожига тазйиқ ўтказишга уриндик. Табиат устидан якка ҳукмронликни даъво қилдик. Бугунги надоматимиз ана шу қалтис қилмишимиз маҳсулидир. Агар ўз вақтида Орол тақдири ҳақида ўйлаганимизда эди, буюк уммонимиз «оловда жизиллаб куйган қумтепалар ичида» «ўлим талвасасида тўлғаниб ётмас» эди. Шоир Орол образини инсонлаштиради: уни жон бераётган одам кўзига ўхшатади. Орол дунёга сўнгги бор боқаётган замин фарзанди.

Шоир Мирзо Кенжабек ўзининг Орол ҳалокатига бағишланган шеърида денгиз қисматини элимиз тақдири билан, халқимиз келажагини эса ўлкамизнинг экологик мувозанати билан боғлаб, чуқур мушоҳадалар юритади. Унинг:

Бизлар шўр ювамиз —
қочади Орол,
Бизлар чўл қувамиз —
қочади Орол —

каби сатрлари кўҳна денгизимизнинг ҳалокатига сабаб бўлган ижтимоий-иқтисодий омилларни ўқувчи кўз ўнгида жонлантиради. Оролимизнинг қуришига Ўрта Осиёнинг икки буюк дарёси — Аму билан Сир сувининг чўлларга сургун қилиниши, «Оби ҳаёт!» дея ҳайқирган чўлқуварлар томонидан Оролимизнинг насибаси қирқилиши, «Саккиз газ туз кони узра сув омборлари қуришга фатво берган «элпарварларнинг» манқуртлиги, бепарво одамларнинг лоқайдлиги сабаб бўлганлигини шоир дардчил мисраларида баён қилади. У Орол фожиасини ижтимоий дард даражасига кўтаради. Шоир Оролни асраб қолиш зарур ва мумкин, деб ҳисоблайди. Бу бир замонлар инсониятни фосиқ Фосилхон зулмидан асраб қолган кўҳна денгиз олдидаги юксак ватанпарварлик бурчимиздир. Шоир айтадики, Орол ўлса — ўлкамизнинг ҳаёт риштаси узилади:

Орол қуриганда, хаёл
қурийди,
Оқибат заволин топар
номус, бурд,
Орол қуриганда,
қуримасми юрт,
Халқнинг шуурида аввал
қурийди!

Шоира Мақсуда Эргашева элимиз истиқболи, баҳорнинг илк кунларида буюк денгизини сотган тош юракларнинг «қатида ўсган гулчечакка» мурожаат қилиб дейди:

Чечакжон, миттижон, юр,
мени бошла,
Борайлик, Оролнинг
тузликларига,
Бостириб кирайлик,
халқини сотган,
Хоин юракларнинг
музликларига!

Чечак — халқ қалбининг тўридаги умид учқуни, бу шоирнинг моҳирона топилмаси. Маълумки, чечак кўклам даракчиси, у халқ ҳаётининг баҳори — келажагига умид рамзидир. Шоира Орол тузликлари ҳақида ҳамма, ҳатто, «халқини сотган хоин юраклар» ҳам ўйламас экан, улуғ денгизни қутқариш мушкул, деб ҳисоблайди. Бу шеърда ҳам Орол дарди ўзининг чиройли бадиий ифодасини топган.

Атроф-муҳитни асраш, Оролни қайта тирилтириш замондошларимизнинг экологик маданиятига боғлиқ. Экологик маданиятнинг ҳал қилувчи қирраларидан бири жамиятнинг табиатга муносабатини муқобиллаштиришдан иборатдир. 80-йиллар ўзбек шеъриятида яратилган Орол фожиасига доир бир қанча янги асарлар табиатга теран инсоний ёндашувларни шакллантиришга хизмат қилади.

Мунаввар ФАРМОНОВА,
Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институти Навоий филиалининг ўқитувчиси

Шарифа САЛИМОВА

ДАРДЛАРИМНИ ТИНГЛАБ БЎРТАР КУРТАКЛАР...

ЭЪТИРОФ

Қара, сендан кўра мени аслида
Хазонлар энтикиб севади кўпроқ.
Келаверсам, бошдан то оёққача
Шовуллаб тўкилиб, қучишар иноқ.

Қара, сендан кўра мени аслида
Ёлғиз хиёбонлар орзиқиб кутар.
Ўксиган қадамим ханжарларига
У қутлуғ азоб деб кўксини тутар.

Қара, сендан кўра мени аслида
Муздек болишларим жондан севади.
Бағрим изтиробдан минг пора дамлар
У юзин юзимга аста қўяди.

Қара, сендан кўра мени аслида
Юлдузлар севади куйлашиб шўх-шан.
Улар қувноқ нурин тўкиб юборар
Мен зулматга ёлғиз чиқишим билан.

Қара, сендан кўра мени аслида
Кўз ёшларим севар... соғинчга тўлиб.
Сени ўйлайверсам, рашкдан қийналиб
Улар оқадилар бир дарё бўлиб...

Қара, сендан кўра мени аслида
Ҳижрон жон-жаҳони билан севади.
У мени сенга ҳам кўрмайин раво
Бир умр пойимни ўпиб юради...

Нечун тугаб борар битмас бардошим,
Нечун ҳадик тўла мунгли қарошим.
Нечун юпатолмас маъюс қуёшим,
Оғажон, сўрайман: сизга йўл бўлсин!

Тошлардан тошларга сакраган оҳу,
Кўз ёши булоққа сачраган оҳу.
Гўзал қарашида шунча мунг ёҳу,
Оғажон, сўрайман: сизга йўл бўлсин?

Сизни кута-кута кун етармикан,
Сочларим оқартган тун етармикан?
Бағримни титратган ун етармикан,
Оғажон, сўрайман; сизга йўл бўлсин!

Севги деганлари қурбон талабми,
Сабр дарахтидан эҳсон талабми?
Йўлларга интилган армон талабми,
Оғажон, сўрайман: сизга йўл бўлсин?

Билмам, азоблардан толдими жоним,
Гумон саҳросида қолдими жоним.
Беҳад узун йўллар олдими жоним,
Оғажон, сўрайман: сизга йўл бўлсин?

Кўзларимда сўров, онимда сўров,
Қуёш ботаётир, қонимда сўров.
Наҳот, бутун умр жонимда сўров,
Оғажон, сўрайман: сизга йўл бўлсин?

АНОР ДОНАЛАРИ

Анор доналари бунча қонталаш:
Юрагим, у сенга нақадар ўхшаш.

Азоблар бағримни ўйиб боради,
Жоним азоблардан тўйиб боради.

Туну кун ташвиши камаймас инсон,
Гўё ҳалқадаги эрксиз олмахон.

Айлангани ила кўкка етолмас,
Ҳалқани ҳам ёриб чиқиб кетолмас.

Орзулари қат-қат кишандек оғир,
Бирор куч йўқ уни ечмоққа қодир.

Кўздаги азоб ҳам ҳалқага томар.
Сўздаги азоб ҳам ҳалқага томар.

Ортаверган сари инсон ташвиши,
Сира ўнгланмайди дунёнинг иши.

Бир кун ўлим тандан либосинг ечар:
Тўрт фасл ҳам ҳалқа ичинда кечар.

Унгача суриниб юрасан яккаш,
Анор донасидек юрак қонталаш.
Сендан сўнг ҳам анор — бағри қон
қолур,
Ҳалқадаги доно олмахон қолур...

•

Тонглар яна титраб-титраб уйғонди,
Шудринглар ғунчани суйиб қувонди.
Нигоҳингиз яна йўлларга томди:
Оғажон, сўрайман: сизга йўл бўлсин!

Умр йўлларга деб яралганмиди,
Сочларим йўлларда таралганмиди.
Жоним титроқларга ўралганмиди,
Оғажон, сўрайман: сизга йўл бўлсин!

Нигоҳи узилиб қарайди гўдак,
Тез-тез чок-чокидан сўкилар юрак.
Бу йўллар интиҳо билмаса керак,
Оғажон, сўрайман: сизга йўл бўлсин!

ШАМ ТИТРАБ ЙИҒЛАЙДИ

Мени ким сотмайди?!
(О, дўстларим кўп!)

Мени даладаги гуллар сотмайди:
Дардларимни тинглаб бўртган
куртаклар

Кўзимга термулиб, қилмас хиёнат.
Мени ким сотмайди?!

(Нечун юрак тўлиб-тўлиб кетар хўп)
Қушлар, чумолилар, хирсдек
кўппаклар

Зимдан пойлаб, туҳмат тошин
отмайди.

(Бу ҳол улар учун эмасдир одат).
Мени ким сотмайди?!
(Наҳотки, ҳеч ким?)

Шивир-шивирларга тўлади хонам...
Куртаклар, чумоли, гуллар баҳс этар...
Шам титраб йиғлайди. Тўхтатиб
бўлмас.

Сирқираган бошим силайди кимдир...
Қарасам... сўз демай туради
ОНАМ!

САБОҚ

Тошлар ёғаверди ўнгу сўлидан,
У нажотсиз эди.
Бошига тегди.
Қонлар томаверди киприк тиғидан,
Кўздан оқаётган ёшига тегди.
Ҳайрату нафратдан ўксинди дили,

Тасаллига муҳтож турганда вайрон.
Сўнгги умидин ҳам қонларга қориб
Тошин отаверди унга оломон.

Энди у... қўлига... тош олди...

Садриниса ФАЙЗИЕВА

ТАБАРРУК КЕКСАЛАРГА

Мунис нигоҳларингиз, виждонлар
поклигидир,
Чеҳрангиз бамисоли тонгларнинг
оқлигидир.
Сиз бўлган давраларнинг ўзгача
салобати,
Дилкушо суҳбатингиз кўнгиллар
чоғлигидир.
Кумушранг сочларингиз оқ
қорларнинг қиёси,
Серфайзликда гўёки баҳорларнинг
қиёси.
Оқ кўнглингиз ҳеч қачон ўксимасин
яхшилар,
Табаррук ёшларингиз кўзимнинг
тўтиёси.

ТАНИШИНГ: ЯНГИ НОМ

Кечаётган кунлар ҳалқобида руҳ нозиклашиб, қалб асабийлашиб бормоқда. «Ҳайҳот!» деб бошингни тошга уриб, юрагингни ғижимлаб, тўрт девор орасида мажолсиз ётасан, сўниб қолган руҳингни хўрсиниб-хўрсиниб чорлайсан. Ана шундай кунларнинг бирида, оғир хасталикдан тўшакка михланиб қолган қашқадарёлик шоира Муборак Мўминова шеърларини биргаликда ўқиб, руҳнинг нозик иқлимларига ошуфта бўлдик. «Сен ярим, мен ярим, тун ярим. Ой мени яширгин кўксингга», дейди шоира. Умрни кемираётган кемтик дунё ҳақида шоира дардлари дарё бўлиб, кўксига ботган ўқ-гумонларини, армонларини ўксиб-ўксиб сўзлайди, бўзлайди... Унинг нидолари руҳингизга сингиб борган сари, вужудингизни қандайдир бир сирли орзиқиш, тўлғаниш чирмайди. Шеърнинг кучи ҳам шунда.

Муборак ўз эҳтиросларига сизни асир қилади, унинг измида парвоз қиласиз, ўксийсиз, куласиз, йиғлайсиз... Муборак ана шундай сеҳрли руҳ соҳибаси. Шоира синглимизнинг руҳи яна ҳам юксак парвоз қилсин. Аламларга ошифта, умидларга ошно қалби яйрасин, бўғзига сизиб келган эҳтиросларини эркин-эркин сайрасин.

Ёдгор ОБИД,
Тилак ЖЎРА

Муборак МЎМИНОВА

ОЙГА ИЛТИЖО

Лаҳзалар дор менга, умримни
Ютмоқда бу ҳижрон-ялмоғиз.
Гумонлар кўксимга ботган ўқ,
Сен ёлғиз, мен ёлғиз, мен ёлғиз,
Ой мени яширгин кўксингга.

Мана боқ, дунё ҳам яримдир,
Сен ярим, мен ярим, дил ярим.
Хазонлар, бағримга ёқар ўт,
Сен ярим, мен ярим, тун ярим,
Ой мени яширгин кўксингга.

Тонг узоқ, тош қотган бошимга
Тош каби ёғилар юлдузлар.
Ғамларга ғарқ бўлган қалбимни
Овутмас энг ёруғ кундузлар,
Ой мени яширгин кўксингга...

ҚАДИМИЙ ҚЎШИҚ

Қалб тубида бир булбул,
Кел, кел дея сайрайди.
Бу ишқ қурғур нетайин,
Тилгинамни қайрайди.
Омон-омон омон-а,
Мен ҳам битта ёмон-а.

Ўқилмаган хат қалбим,
Қанийди бир ўқилса.
Кўз ёшларим пойингга,
Ёмғир бўлиб йиқилса.
Омон-омон омон-а,
Мен ҳам битта ёмон-а.

Умрим, фақат қиш бўлди,
Куйдим, куйдим, кул бўлдим.
Заминнинг тош кўксини
Ёриб чиққан гул бўлдим.
Омон-омон омон-а,
Мен ҳам битта ёмон-а.

Гунг лаҳзалар руҳимни
Худди сувдек ичади.
Хаёлларим яратар
Минг иккинчи кечани.

Омон-омон омон-а,

Мен ҳам битта ёмон-а.

СОҒИНЧ

Тошдек қотар вужудим, карахт,
Нима бўлар ишқим қисмати.
Кўкда кезар, парча оқ булут —
Юрагимнинг йиртилган хати.

Сен кетасан, сени кутади,
Қувончларнинг ёруғ йўллари.
Мени наҳот ўлдирар бўғиб,
Хотиранинг темир қўллари.

Йиллар ўтар, балки бу ҳижрон,
Кўзларимдан нурларин олар.
Лекин қалбга бир таянч бўлиб,
Сен ҳақингда шеърларим қолар.

Мақсуд БЕКЖОН

ЙЎЙИЛГАН ТУШ

Мана, Туш—кун каби аёвсиз йўйилган,
Ҳаммаси айтилди—нажот йўқ, излама,
Режалар ётибди, қўй каби сўйилган,
Бефойда, тақдирдан ўзингни гизлама.

Қоядай қулайди мислсиз бир Мазмун,
Ўзини йўқотар бахайбат бир Маъно,
Энди сен аввалги Мақсуд-мас —
кўп вазмин,
Бошқа бир кимсасан, на тентак,
на доно.

Фикр кўп, Фикрлар кераксиз бир
ҳашам,
Тушингдай йўйилар юрагинг
бир маром,
Қасирлаб қулайди қасрлар муҳташам,
Ҳаловат булғанган, сен учун у —
ҳаром.

Сен шамдай қотгансан, қўлларинг
чўрт кесик,
Таъбир бу — йўлбарсдир, ҳамлага
шайланган.
Сен карахт мудрайсан, чайқалар
бир бешик,
Ҳаёт—Туш, Туш эса, ҳаётга айланган.

ШОИРНИНГ БАҲОРИ

Баҳорга ачинаман...
Баҳорнинг эгнидаги
Увадаси чиқиб кетган ташбеҳлар
Одамнинг раҳмини келтирар...

Ҳар куни
Деразамдан бошини суқиб,
Заҳарханда қилаверар,
Сийқаси чиққан баҳор!

•

Замин заминлашар кун сайин,
Осмон осмонлашар яна ҳам.
Қадар-да чуқурроқ ботар ўзига,
Ўз танасини ғажиб семирар умид,
Ҳаёт бўлса, ўлимлашиб борар тобора.

•

Ё алҳазар,
Ҳар ким ўз юрагидан тезроқ халос
бўлишга ошиқади,
Ҳар ким гўё юраги ўзига оғирлик
қилаётгандай
бир лаҳза ҳам иккиланмай,
биринчи дуч
Келган кимсага уни узатмоқчи бўлади.

Ё алҳазар,
Ҳар ким ўз юрагини атиргул деб
ўйлайди...

МАРҲУМ ҚЎЛ

Унинг саломлашгани
Дафн маросимини эслатар доим,
Хусусан,
Саломлашмоқ учун қўл чўзганида
Ўз қўлининг жасадини узатар сенга...

ТАБАССУМ БЕЛГИСИ

Кулаётган одамнинг юзида
Бужурлар пайдо бўлар, одатда.
Вақт ўтиб, бужурга айланса юзим
Мен қандай куламан, севгилим?

•

Мен ўзимга ачинаман...
Мен хотинимга ачинаман...
Мен ўз дўстларимга ачинаман...
Мен халқимга ачинаман...

Мени бу ачинишлар тобора ўлдирар,
Менга ҳам шафқат қилинг озгина —
Бу қадар раҳмимни келтирманг
менинг.

БАЪЗАН...

Баъзан,
Йигирманчи асрнинг
Мислсиз шовқин-сурони,
Ғавғолари оралиғидан
Томдан чакка ўтгани каби
Бир сукунат сизиб ўтар
Ва у бир зумга босиб юборар,
Темир-терсакларнинг шарақ-шуруғин,
Шунда биз ҳайратдан
Ушлаймиз ёқа.

•

Сувараклар —
Тўкин нонуштанинг даракчиси-мас,
Унут бўлган бурчнинг
Элчиларидир...
Мана,
Суварак ўрмалар кўксида унинг,
Бадани жимирлар —
Муздай сув каби —
Қимир этмай ётар,
Қимирлаб қўйиб,
Суваракни чуқурроқ туйишдан
қўрқар...

РИВОЯТЛАР

Менгзиё САФАРОВ

Айғирқўл

КУНЛАРНИНГ БИРИДА гузарим оғиб, Ҳисор тоғнинг юксак минтақасида жойлашган Айғиркўл соҳилидан чиқиб қолдим. Унга боқдим-у, миллион йиллар бурун жаҳон баҳрлари сари қулоч отган денгизнинг етим кўзини кўрдим.

Кўл бўйида мункайган, қоқшол, пайлари бўртиб чиққан панжалари косовдек бир чол эчки боқиб юрарди. Мўъжазгина кўлни зиёрат қилгач, чол гурунгига эҳтиёж сездим. Омадимнинг юришганини қаранки, бу мўйсафид менга шундай ривоят нақл қилдики, у тоғ ҳавосидек мусаффо, кўл сувидек шаффоф, тиниқ ва ғаройиб эди.

— Одамизод бу дунёга беихтиёр келади: ҳайрату маҳлиё яшайди, ғаму андуҳ, армон билан кетади, деган экан шоир Саъдий, — деди у тоғлик донишмандларга хос тавозе билан. — Бу ривоят ҳам эски дунё армонларидан бири...

Қадим замонларда мен каби бир кекса чол чўп-устихон кампири билан шу кўл бўйида кун кечирган экан. Наридан-бери тирикчилик ўтказиб юрган қарияларнинг ёлғиз қувончи, овунчоғи биргина байтал экан. Уни на кўкка, на ерга ишонишаркан. Ҳадигу қўрқувнинг сабаби бўлган. Атрофда ёввойи ҳайвонлар изғиб юрган. Бунинг устига ора-чурада кўл сатҳи жимирлаб, ваҳимали овозлар тарала然ркан. Баъзи кунлари олам тинч бўлса-да, ғалати тўлқинлар пайдо бўлиб, кўл ўз-ўзидан чайқалиб, кўпириб безовталанаркан.

Бир куни чол тонг маҳали от тизгинидан тутиб, соҳил бўйлаб ўтлатиб юрганида сувдан чиқиб турган ҳайбатли отбош маҳлуқни кўриб қолади. Бу сиру асрордан ҳангу манг чолнинг қўрқувдан юраги қинидан чиқиб кетгудек бўлади. Шундан сўнг совуқтурқ маҳлуқни кўриш, кузатишга ҳарчанд уринмасин, бефойда бўлиб чиқаверади. Фақат чол уйқу ғафлатига берилган узун тунлари отбош сувайғир қумлоқ соҳилда силлиқ излардан кашта тикиб кетарди. Қария бора-бора сирли маҳлуқнинг безарарлигига ишонч ҳосил қилиб, унинг изларига ҳам, кўлни тўлқинлантириб ўкиришларига ҳам парвосиз қарайдиган бўлди

Ой ўтди, йил ўтди — байтал балоғатга етди. Табиатнинг занжиртоб қонунлари уни ҳам буровга олиб, беозор ҳузур-ҳаловатига чанг солди. У тинмай ер тепиниб кишнар, чолу кампирни ёнига йўлатмас, кўзлари косасидан чиққудек қонталаш бўлиб кетди. Ёш байтал иштаҳадан қолиб, қариялар кўз ўнгида кун сайин этини еб, озиб-тўзиб кетаверибди. Чол байталдан жудо бўлишига кўзи етиб, кишандан бўшатиб, унга эрк берибди... Байтал шўрлик қайга ҳам борарди, чор-атроф тоғ бўлса.

Баҳор айни авжида экан. Чол байтални дараклаб кўлни айланиб юриб, кўз кўриб, қулоқ эшитмаган ғаройиб ҳодиса устидан чиқиб қолибди.

Қуёш эндигина тоғ ўркачидан мўралаган. Байтал қумлоқ соҳилда гирдобга тушгандек гир айланар, кўлдан эса танаси бениҳоя узун, қора-қўнғир сип-силлиқ ялтирбош маҳлуқ чиқиб келарди. Сувайғир байтални думи билан ўраб олмоқчи бўлар, бироқ салт байтал ирғишлаб дум устидан сакраб ўтаркан. Бу ажиб ҳол бир неча бор такрорланибди. Сувайғир қанчалик уринмасин, байтал тутқич бермас, туёқлари билан қум тепиб сачратар, соҳил бўйлаб чопар ва яна кўзлари лов-лов ёниб отбош маҳлуққа сеҳрлангандек талпинарди...

Ниҳоят, сувайғир ғолиб чиқибди. Байталга чопипти. Чол қилт-қилт титраб, ўзини панага олипти.

Сувайғир ёш байтал билан куйиккач, кўлга қайтиб шўнғийди ва шу куйи ном-нишонсиз ғойиб бўлади. Чол бу ҳодиса тафсилотини сир тутмоқни ният қилиб, кампирга лом-мим демайди.

Орадан йил ўтгач, байтал сип-силлиқ қора-қўнғир тойчоқ туғади. Унинг бодроқ-бодроқ кўзларида жоду ўйнайди. Чолу кампир қувончининг чеки-чегараси йўқ. Тойчоқ кун сайин эмас, соат сайин ўсаверади. Дуркун қулун рухсори, турқи-шамойили, гўзаллигини таърифлашга тил ожизлик қиларди.

Йил ўтиб яна баҳор кепти. Кўл яна талвасага тушибди. Тунлари кўл қаъридан ваҳимали гулдирлар, айғир отнинг сармаст кишнашидек қўрқинчли овозлар тоғларда такрор-такрор акс садо бера бошлабди.

Чол сувайғирдан яна тойчоқ умид қилиб, байтални қумлоқ соҳилга етаклаб борипти ва гулмихга боғлабди. Ўзи эса харсанг ортига яшириниб олипти.

Қария кўп кутипти: кун ўтибди, ҳафта ўтибди, сувайғир эса қорасини кўрсатмабди. Шу аллозда вақт бесамар ўтаверибди, отбош маҳлуқдан эса дарак бўлмапти. Ўйинқароқ ва шўх қулун эрта-ю кеч она атрофида парвона: дуркун-дуркун ирғишлаб чопади, турфаранг гулларга қўнган капалаклар ортидан қувади.

Ниҳоят, кунлардан бир кун маҳлуқ сувни ёриб чиқиб келибди. Байтал унга суйкалибди, кўзларини жовдиратиб талпинибди. Қулун эса дастлаб бадқовоқ, қўрқинчли бахайбат маҳлуқдан чўчиган бўлса-да, сўнгра тинчибди ва унга яқин бориб, марварид томчилар ялтираб турган сип-силлиқ бўйнини ялай кетибди.

Шунда кутилмаган ҳодиса юз берибди. Отбош маҳлуқ қулуннинг ийиғидан тишлабди-да, сувга олиб тушиб кетибди. Чол телбаланиб қолибди, фиғони фалакка етибди. Зор-зор йиғлаб, соҳил бўйлаб чопа кетибди. Яна ҳафта ўтибди, ой ўтибди. Қулундан жудо бўлган байтал озиб-тўзиб охири жон берибди. Сувсар янглиғ яғринли қулуни, якка-ю ягона илинжи байталдан ажраган чол савдойи бўлиб қолибди. Ҳар куни кўл бўйида ўтириб олиб, бошига тушган бу мудҳиш кулфат сабабчиси сувайғирни ер муштлаб лаънатларкан.

Бир маҳал кўл чайқалиб, ҳаракатга келиб ва тўлқинларини ёриб, пишқириб сувайғир чиқиб келибди.

«Нега доду фарёд қиляпсан, чол?» — депти у тилга кириб.

«Нима қилиб қўйдинг, аблаҳ! Сен тасқара маҳлуқ хонумонимга ўт қўйдинг-ку!»

«Хонумонимни ёндирган сенсан, эси паст, нодон чол» — ғулдирабди сувайғир.

«Не айб учун бундай жазо, қабоҳат?» — сўрабди чол.

«Унутма, тириклигида бандаликни раво кўрган зот эрк қадрини зинҳор билмайди... Айт-чи, нега уни банди қилдинг сен?»

«Нимани?., Кимни?... — ҳайратланибди чол.

«Ахир, байтални банди қилдинг-ку!.. У эса ҳу, она қуёшнинг дала-дашту, тоғу тошда яйраб юрган ҳур қизи эди. Кўзларида жоду-зиё порларди.»

«Бундан сенга не наф, эй совуқ турқ маҳлуқ? Мантиқ нима?...» Билсанг эди, сени ўйлаб қантаргандим гулмихга уни. Осон бўлсин, қувлаб юрма, деб».

«Қувламоқнинг завқи сенга ёт, қилтириқ чол»

«Ҳолинга боқ, ҳей улкан шиллиқ қурт. Қувламоқни сенга ким қўйди. Раҳмим келиб байталимни банди қилгандим,» — фиғони ошибди чолнинг.

«Мен бу уммонаро ёлғиз дайди-саргардон. Унинг эрки, ҳур жамоли куч берди менга. Икаламиз бирлашган онда икки олам нурафшон бўлди.»

«Ҳечқурса, сен тойчоғимни қайтиб бер менга. Суянчиғим қолмади, ишон!» — илтижо қилибди қария.

«Кечир мени; нур фарзанди — тойчоғимни сенга бермайман. Унинг вужудида менинг қоним кўпирар».

«Раҳм қилгил, илоҳий жонзод! Ахир, сендан зот-насл олмоқни ният қилгандим... Усиз ҳолим хароб, шавқат қил, Айғир! ...» — чол ялинибди.

«Ўзгага бандаликни раво кўрган кас бошқага ҳам тиз чўкар билъакс».

АЙТИШЛАРИЧА, ШУНДАН СЎНГГИНА чол бўлган воқеани кампирга етказган-у, ўша заҳоти жон берган. Бу ерлардан бош олиб кетган кампир ҳодиса тафсилотини қишлоқдошлари даврасида нақл қилган.

Айғиркўл афсонаси тоғликлар орасига тарқалиб кетган. Неча-неча авлодлар ўтибдики, ундаги бир ҳикмат — эркка ўчлик тоғликларнинг қон-қонига сингиб келаяпти.

Даққи Юнус ўгити

БИР МАМЛАКАТ БЎЛАРКАН — обод, фаровон. Нима ҳам бўлипти-ю, унинг путури кета бошлабди. Шундай ҳолат юз берибди: тахт подшога ялчимай қолибди. Кимки тахтга ўтирса мамлакатни бир-икки йил бошқарар-бошқармас вафот этаверипти. Халқ саросимада, ҳаловати йўқолган, мотамсара. Оломон чалғипти: ҳар хил гап, миш-мишлар кун сайин авжига чиқаверипти.

Ниҳоят, шундай овоза тарқабди: эмишки, подшолар халқ луқмасини еган, ҳақига хиёнат қилган, аҳли аркон манфаатига зид йўл тутишган. Шу боис уларга халқ қарғиши теккан, элнинг тавқи лаънат дуосига гирифтор бўлишган. Тахт беқарор, унга ўтирган подшо ҳаёти хавф-хатарда.

Охир-оқибат тахтга ёш подшо ўтирибди. Ўлим васвасаси унга ҳам ором бермаса-да, ҳайтовур, тахт жозибаси, салтанат туғи кўпроқ мафтун этибди. У мамлакатдаги энг билимдон, ҳушёр ақли расо донишмандларни ҳузурига чорлаб, бевақт кетган подшолар ҳалокати жумбоғини ечишга маслаҳат сўрабди. Шунда алломалар бу жумбоқ сирини ёлғиз Даққи Юнус билади, дейишипти.

Боботоғнинг Гадойтопмас деган жойида умрбоқий подшо Даққи Юнус яшаркан. У ўз даврида кўп воқеаларни кўрган, гувоҳи бўлган. Куч-қувватдан қолган кекса шоҳ улкан салтанат юкини кўтара олишга кўзи етмай қолгач, тахт ташвишларидан воз кечиб, шу ердаги ғорга кириб ғойиб бўлган экан.

Ёш подшо зудлик билан ғорга, собиқ подшога чопар юборади. Даққи Юнус қорасини ҳам кўрсатмайди. Мутаассиб диндорни, жаҳонгашта савдогарни, донишманд аёнларни кетма-кет кекса шоҳ ҳузурига юбориб кўради. Даққи Юнусдан дарак бўлмайди. Охири подшонинг ўзи чол манзилига боришга азми-қарор қилади. У Даққи Юнус хатти-ҳаракатларини тамагир-она ғайирликка йўйипти ва чол тушмагурнинг кўнглини овлаш учун бир неча сидра, совға-саломлар олиб, ғор оғзига рўпара бўлибди.

Шунда сарғиш-кўкимтир кулранг соқоли ер супурган нуроний мўйсафид ғор оғзида пайдо бўлипти.

— Ташвишингиз сарзиёда, шоҳим, — депти у кўз қовоқларни босган бароқ қошларини панжалари билан тараб. — Менга ҳаммаси аён. Аммо совға-сарполар, деб ўзингизни бекорга уринтирибсиз. Уларга муҳтожлигим йўқ. Етим-есирларга бўлашиб беринг, ҳимматингизга улар раҳмат айтишсин. Менинг ўз дунём, бойлигим ўзимга етиб ортади.

— Мен ғорда тошдан бўлак нарсани кўрмаяпман, — депти подшоҳ.

— Сизнинг кўзларингиз равшан, ўткир, аммо уларда қўним ва қарор йўқ. Акс ҳолда бойликларимни илғаган бўлурдингиз.

— Улуғ устоз, қуллуқ сизга, барибир, кўрмаяпман.

— Бойлигим — қаноат, тоқат ва бардош. Беш юз йилдирки, шу бойлик менга қувват, таянч. Мен подшолик қилган давлат етти иқлимга машҳур эди. Эл-юрт осойишта, фаровон ҳаёт кечирарди. Бироқ узоқ йиллик ғафлат сабаб салтанатга дарз кетди. Дабдабалар, хазина, шуҳрат ташвишлари исканжасида нобуд бўлишим аниқ бўлиб қолди. Донишмандларни тўплаб, улар маслаҳатига қулоқ тутдим. Аммо қўрқдим: макруҳ ишлар менга ёт ва яна бунинг устига ёшим бир жойга бориб қолган эди. Менгача ўтган не-не замон шоҳлари шундай тузоқлар қурбони бўлишганди... Ҳаммасидан воз кечдим-да, Гадойтопмас макон тутдим. Қаранг, ҳеч вақом йўқ. Тумонат йиллар ўтибдики, ҳамон тирикман. Дунё ўлмаган қулники.

•

— Сиз унда кекса бўлгансиз, мен эса ёшман. ДаврУ даврон гашти, завқ-шавқ менга тинчлик бермайди. Шодликларга қонмаганман. Ҳузурингизга келишдан мақсад, шу шодликларга тўғаноқ шоҳлар ҳалокати сиру синоатини сиздан билмоқ ва ўзимдан соқит қилмоқдир.

— Бундан сизни огоҳ этиш менга ҳам қарз, ҳам фарз. Айтинг-чи, халқ орасида юриб, унинг ташвишларига шерик бўлганмисиз? Шоҳлар ҳалокати хусусидаги миш-мишларни ўз қулоғингиз билан эшитганмисиз? Аҳли фуқаро ҳолидан умуман хабардормисиз?

— Йўқ.

— Чакки қилибсиз. Халқ ҳеч вақт ёлғон сўзламайди. Аҳли оломон ғафлатда, нима қилсам сирлигича қолади, деган шоҳ энг нодон бандадир. Мушкул аҳволингиз, чеккан изтиробларингиз менга таниш бўлгани учун астойдил ёрдам бермоқчиман. Сиз ўлимга, унинг мудҳиш васвасасига банд ташлаб, шум қисматдан ўзингизни холи қилмоқчисиз. Бунинг йўли топилади. Аммо бу йўлнинг бир хавфли томони бор: агар олдини олмасангиз бутун халқ текинтамоқ луқмахўрга айланади-қолади. Бу ҳол подшонигина эмас, мамлакатни ҳам тубсиз жар ёқасига судрайди.

— Бунинг юз бермаслик чорасини кўраман. Сиз фақат халқ қарғишини даф этишга ёрдам берсангиз бас.

— Машъум гуноҳга ботишдан қўрқаман.

— Онт ичаман!

— Ишондим. Тингланг... Мамлакат фуқароларини тўплаб ҳар бирига биттадан тухум солиқ солинг, — депти чол подшо. — Табирини кейин айтаман.

Подшо саройи бир неча кун доналаб тухум ташиган оломон билан гавжум бўлипти. Орадан сал фурсат ўтгач, подшо янги фармон чиқаради. Жарчилар, чопарлар қишлоқма-қишлоқ, шаҳармашаҳар от чоптириб, барчани подшо саройига даъват этишади.

Даққи Юнуснинг маслаҳати билан иш тутаётган ёш подшо тўпланган халойиқ олдига чиқиб, кимки, саройга тухум келтирган бўлса қайтиб олсин, депти. Сарой тўс-тўполон бўлиб кетипти. Ҳар ким қўлига илинган тухумни олиб кетаверибди. Ҳаммаси аралаш-қуралаш. Шундай қилиб, оломон оғзига ўзгаларнинг луқмаси тушади. Подшо билан халқнинг гуноҳи тенглашипти. Шу ҳодисадан сўнг халқнинг қарғиши бетаъсир, нафбермас бўлиб қолибди.

Халқ нафрати ва лаънатига чап бериб, ҳалокатдан омон қолган подшо кўп йиллар мамлакатга ҳукмронлик қилди. Яхши ишларни ҳам амалга оширди, зулм ҳам юритди. Итоаткор халқнинг на ранги, на овози чиқди. Унинг зор-зор қарғишлари подшога кор қилмасди. Халқ ҳам подшо кирдикорлари, хархашаларига мослашди. Макруҳ ишларга шерик бўла борди. Даққи Юнус ўгитлари эса унут бўлди.

Ўзини гуноҳи азимга дахлдор ҳис этган кекса шоҳ совуқ ғорга кирганича, қайтиб чиқмапти. Бу воқеалардан сўнг ҳам неча асрлар ўтди, аммо уни бирон кимса ҳанузгача кўрганича йўқ.

Мамлакат бошига эса жуда оғир кунлар тушди: подшо ким, фуқаро ким, фарқи бўлмай қолди. Ҳар ким билганича жон сақлашга талпинди. Салтанат парокандаликка юз тутиб, хазина, мулк-мерос талон-торож қилинди. Хиёнат, сотқинлик, ўғрилик, фоҳишабозлик, хунрезлик авж олди. Бесоҳиб мамлакат дарвозаларини шафқатсиз ялпи таназзул ларзага солди. Очлик, қашшоқлик, вабо яланғоч қадоқ чангалларини ғарот диёр аҳли қисмати узра силкита кетди.

ЎЗБЕКЛАР ВАТАННИ ҚАНДАЙ ТУШУНАДИЛАР?

Хуршид ДЎСТМУҲАММАД

НИМАЛАРГА ҚОДИРСАН, ХАЛҚИМ?

Дунёда озодликни истамайдиган халқ йўқ. Ҳаётнинг фалсафаси шу қадар ғаройибки, ҳатто озодлик нашидасини сураётган дунё халқлари ҳам янада озодроқ, янада мустақилроқ яшашни орзу қиладилар. Биз Ўзбекистон Озодлик сари одим ташлаган тарихий даврнинг шоҳиди бўлиб турибмиз.

Мен оқ-қорани таниганимдан буён Ватанимизнинг мустақилликка эришиши мумкинлиги ҳақида асосан ёзувчи-шоирлар, рассомлар, санъаткорлар даврасидагина эркинроқ баҳс айланганига гувоҳ бўлганман. Аксарият ҳолларда эса Ўзбекистоннинг СССРдан ажраб чиқиши мумкинлиги тўғрисида оғиз очган киши очиқдан очиқ майна қилинган. Расмий минтақаларда бундай изҳоридил этувчи одам нақ ватан хоинига чиқарилган.

1991 йилнинг баҳорида ўтказилган халқ референдуми арафасида жумҳуриятимиздаги коммунистик фирқа маҳридаги барча рўзномалар, телевидение ҳар куни халқни СССРдан ажрамасликка даъват этди. Эл-юрт эътиборидаги не-не халқ ноиблари, нуфузли зотлар Ўзбекистонни мустақил кўриш орзусидаги «айрим калтафаҳм»ларни узоқни кўра олмасликда, халқни нотўғри йўлга чалғитаётганликда айбладилар. Барча чиқишларнинг хулосаси бир, яъни «Айрилганни бўри ер!» эди. Шундай фикрни уқдиришга уринганларни «Хўш, жаноблар, Мустақиллик йўли танланганида нега энди ўша вақтдаги сўзларингни қатъий туриб ҳимоя қилмаяпсизлар?» дея саволга тутиш ниятим йўқ, чунки бизнинг жамиятда, айниқса матбуот саҳифаларида бирёқлама, эгизак мулоҳазаларни мутлақ ҳақиқат даъвосида айтиш одат тусини олган. Кескин баҳс-мунозараларга йўл қўйилмаган.

Ҳозирга қадар ҳаётимизни не-не улуғ зотлар, мутафаккирлар томонидан яратилган назариялар, йўл-йўриқлар асосига қуриб яшадик. Бироқ аввалида ҳаётбахш ва мукаммал кўринган таълимотлар ҳам кўп ўтмай чиппакка чиқаверди, уларнинг бари охир-оқибатда одамларнинг турмушини издан чиқаришга олиб келди. (Мутахассисларнинг фикрича, Русия тарихида 17 карра қайта қуришга уриниш бўлиб унинг бирортаси ҳаётни тўғри изга сололмаган).

Қодир табиат ўзининг эрка фарзанди бўлмиш инсонга эмин-эркин яшаб баркамоллик чўққиси сари улғайиш йўлларини белгилаб бергани ҳолда шўро жамиятидаги барча сунъий қонун-қоидалар инсондаги ана шу имкониятларни мунтасил вайрон қилди — одамни одамийлик қиёфасидан маҳрум этишга уринди. Буларнинг оқибатини кўриб турибмиз — иқтисодий буҳрондан юз, минг карра даҳшатлироқ маънавий таназзул даврини бошдан кечирмоқдамиз. Ана шундай пайтда мустақиллик мақомига эришмоқчи эканмиз, «Энди нима қилмоқ керак?» деган саволни ниҳоятда кескин қўймоғимиз шарт. Тарихий, ижтимоий-сиёсий воқеалар силсиласида етилган вазият бизга шундай марҳамат кўрсатиб, «Қани, ҳой, ўзбек, нималарга қодирсан?!» дея саволга тутиб турибди.

Иқтисодий муаммоларнинг қалашиб ётганлигидан қатъий назар **тарих ўзбеклар олдига маънавият бобида сифатий янгиланиш вазифасини қўйди. Маънавий-маърифий муаммолар** ҳақида сўз борар экан, менинг назаримда биринчи вазифалар қаторида замонавий ўзбекнинг маънавий номаи аъмолини яратмоғимиз зарур. Яъни, ўзбеклар эзгулик ва разилликни қандай тушунадилар? Гўзалликни қандай тушунадилар? Тарихни, эркни, мустақилликни қандай англайдилар? Меҳнат қилиш, ҳордиқ чиқариш, мутолаа маданиятини нечоғли ўзлаштирганлар? Ўзбекларда қариндош-уруғчилик анъаналари қандай? Давлат, жамият туйғуси шаклланганми? Ўзбеклар тижорат сирларини эгаллаганмилар? Овқатланишни биладиларми? Мусиқадан завқланишни-чи?..

Фавқуллодда саволларни кўндаланг қўйишдан мутлақо чўчимаслик керак. Негаки, шунга ўхшаш яна кўплаб саволларга топилажак ва умумлаштиражак жавоблар пировардида келгуси аср бўсағасидаги ўзбекнинг ўзлигини англашга олиб боради. Ўзлигини англаган, англашга ҳаракат қилаётган халқ ҳаёти мазмунан бойийди, ботинан ва зоҳиран гўзаллашади, умрига барака киради.

Ана шундай гўзаллик висолига олиб боражак йўллардан бири — Ватан туйғуси.

МУСОФИР ҚАДРИЯТЛАР ЗЎРАВОНЛИГИ

Ҳаётнинг энг улкан ҳақиқати—яшаш учун кураш. Чумурсқадан ҳайвону паррандагача, инсонгача — ҳар лаҳза-ҳар нафасда ўзидаги омонат жонни бой бермаслик ҳаракатида бўлади. Омонатнинг (жоннинг) умрини узайтиришнинг бош шартларидан бири — ватанда яшамоқ!

Ҳомила учун онанинг қорни ватан. Ҳазрат Навоийнинг машҳур «Кўзим қаросига мардум каби ватан қилғил» мисрасига зеҳн солсак, мардум, яъни кўз гавҳарининг Ватани кўз қорачиғи! Демак, ҳомила учун она қорнидан, кўз гавҳари учун кўз қорачиғидан кўра мосроқ ва азизроқ ватан йўқ! Фикрни чуқурлаштирсак, комил инсоннинг у дунёдаги ватани — жаннат, кофирники — дўзах!

Қизиқ, айрим микроблар чанг таркибида яшаса, айримлари кўлмак сувларда урчийди. Яъни, улар учун чанг билан кўлмак ватан!

Ҳар қандай тана ўзидаги жон учун ватан вазифасини ўтайди. Буларнинг барида қисмат бир: ватанга шикаст етса, жон чиқади!

Тана жон учун ватан бўлса, тана ҳам ватанга муҳтож. Бинобарин, табиат борлиқдаги ҳар қандай жондору нарсанинг яшамоғи учун муносиб ватан яратган: жумладан, барча халқлар қатори ўзбеклар учун ҳам! Мазкур ҳақиқатдан келиб чиқсак, ўзбек кўз гавҳари бўлса, Ўзбекистон бамисоли кўз қорачиғи! Бу қорачиққа бегона кўз гавҳари сиғмайди ёки шу қорачиққа мослаша олган гавҳарларгина сиғади.

XX аср маҳаллий «гавҳар»лар мусофир гавҳарлар томонидан сиқувга олинган асрга айланди. Мусофир қадриятлар маҳаллий қадриятлар устидан зўравонлик даъвосига ўтган жойларда ўнгланмас фожиалар келиб чиқди.

АЛДАНГАН ВА БЎЙСУНДИРИЛГАНЛАР

Октябрь тўнтаришига қадар маҳаллий халқлар да кишилар феъл-атворининг, характерининг ўзагини миллий, маҳаллий, диний қадриятлар ташкил этган. Кишиларнинг маънавий ватани бўлмиш бундай қадриятлар мутлақо дахлсиз сақланган, ҳар қандай мушкул шароитда ҳам улар бегона назардан, ёт таъсиротлардан асраб-авайланган. Ҳатто турли низо ва урушлар туфайли ҳудудий эгалик қўлдан кетган пайтларда ҳам миллий, диний эътиқод катта талофот кўрмаган. Ўзбек учун Худо, Оила ва фарзанддан буюкроқ, муқаддасроқ тушунча бўлмаган. Деҳқон ерга, ҳунарманд қўл кучига, уламо илмига ишонган. Қўни-қўшни, қариндош-уруғ, маҳалла-гузар, қишлоқ, масжиду мадраса ижтимоий-сиёсий муҳитни ташкил этган. Мазкур соф ўзбекона қадриятлар мажмуасида ЎЗБЕКНИНГ ВАТАНИ ташкил топган.

Халқимиз орасида маърифатпарварлар, юксак мақомдаги зиёлилар бўлганини эътироф этган тақдирда ҳам XIX аср ўзбеги дунё халқлари орасида илғор мавқега эга эмас эди. Лекин, бу, «ўзбекка 400 йилда ҳам ақл битмайди» деган ҳукм чиқаришга асос бўлмайди. Башарти Русия Ўрта Осиёни босиб олмаганида, башарти Октябрь тўнтариши шарофати билан «озодликка» чиқмаганимизда, башарти 74 йил мобайнида социализм «юксакликларига» кўтарилмаганимизда ҳам ўзбек XX аср аввалидаги феодализм даражасида қолиб кетмас эди, капитализмни четлаб «социализм» аталмиш тубсиз чоҳга сакраш ўрнига ошиқмай табиий ривожланиш йўлида анча илгарилаб улгурган бўлур эди. Афсуски, биз тараққиётнинг муқаррар қонуний босқичи устидан сакраб қўйдик, тўғрироғи, елкамиздан туртиб бизни сакрашга мажбур қилдилар.

Шу нарса ҳам аён ҳақиқатки, қорни нонга тўймай, усти энгил-бошга ёлчимай, саводи чиқмай ўтаётган омма ва айрим табақа вакиллари инқилоб ваъда қилаётган иқтисодий ва сиёсий рўшнолик Ўзбекнинг ватанини кунпаякун қилиш эвазига келишига ақли етмаган, ақли етганлар эса босқинчи қадриятлар ва уларга алданган маҳаллий лақма фаоллар зуғумига қаршилик кўрсата олмаган. Алданганлар алданиб яшайверган, алданмаганлар қириб ташланган ёхуд бўйсундирилган.

«Оловли йўллар» фильмида шундай лавҳа бор: Ҳамза Шоҳимардонда аёл-қизларни паранжини улоқтиришга, қишлоқ марказига чиқиб давра ясаб ўйин-кулгига чорлайди... Қишлоқ аҳли дунё дунё бўлиб кўрмаган бир ҳол! Уларнинг назарида Ҳамза ким? Дажжол эмасми?!. Номаҳрам эркак хотин-қизларни бундай йўлга бошлашга қандай ҳақ-ҳуқуқи бор?! (20-йилларни қўя туринг, ҳозир биров маҳаллангизга келиб шундай қилиб кўрсинчи!)

Ҳамзанинг, тўғрироғи, фильм ясовчилар яратган Ҳамза образининг назарида аёлларни ўша тариқа озодликка олиб чиқиш юксак инсонпарварлик, жасорат саналади. Лекин айни вақтда Ҳамза ўзининг бу «адолати» билан Ўзбекнинг ватанини кўтариб турган асос устунлардан бўлмиш ўзбек аёлининг шаънини, яъни — аёлларни номаҳрам назаридан асрашдек ўта нозик азалий миллий қадриятни оёқости қиляпти-ку! Бундай «инсонпарварлик» «Аёлни биргина эркакка боғлаб қўйиш худбунлик, ҳар бир аёл барча эркакларникидир» деб аёлларга мутлақ хўрлик бериш таълимотини илгари сурган Маркиз де Саднинг «покиза» ниятларидан моҳиятан йироқ эмас.

Биргина шу — хотин-қизларга муносабат масаласидаёқ инқилобдан кейинги ўзбек иккига ажраб кетди: аёлларни Ҳамза (образи) истаган қабилда озодликка чиқишини ёқловчи — янгилар ва буни рад этувчи — эскилар. Кўп ўтмай мазкур эски ва янгилар орасидаги ихтилоф катта-кичик ижтимоий-маиший муаммолар баҳонасида шиддатли суръатда кескинлашди, яхши ниятлар қобиғида келган мусофир қадриятлар зўравонлик йўлига ўтиб Ўзбекнинг ватанини ғорат ва поймол қила бошлади. Миллатлар орасидаги майда-йирик тўқнашувлардан тортиб то асосан ватанпарварлик ҳаракати бўлган босмачиликкача шу зўравонлик касофати эди.

Хуллас, асрий қадриятларимизни зўравонлик билан ёки алдов йўли билан ўзгартиришга киришилди.

ОЛОМОНЛАР САЛТАНАТИ

Алданмасликнинг бирдан-бир чораси Ўзбекистон дея аталувчи Ватанда ўзбек халқи сифатида яшамоғимиз аллақайси доҳий ёки аллақайси фирқа, мафкура томонидан эмас, қодир табиат томонидан белгилаб қўйилганини, бунга ҳеч қандай ташқи инсоний куч даҳл кўрсатишга, ҳатто аралашишга ҳаққи йўқлигини ҳис қилмоғимизда эди! Биз қандайдир йўлбошчилар эмас, Қодир табиат йўриғига юрмоғимиз керак эди. Инсоний камолотимиз ва саодатимизнинг бош ва ўзгармас меъзони ҳам шу бўлмоғи керак эди!

Биз ана шу мезонни унутдик ва ҳаётимизни нуқул ташқаридан келган, келтирилган андазалар асосига қурмоқчи бўлавердик.

Ҳар қандай жамиятнинг, ҳокимиятнинг одиллик даражаси ўз фуқароларига комил инсон мартабасига етишмоқ учун нечоғли шарт-шароит яратиб бергани билан ўлчанса, дунёдаги «энг инсонпарвар» жамиятимизда инсоний камолот чўққиси «совет халқи», «совет кишиси» деган тушунчага олиб бориб тақалди.

1918 йили бўлиб ўтган Оренбург губерния 1-қурултойида энди қазақлар ҳам, деҳқонлар ҳам, мусулмонлар ҳам йўқ, фақат граждандлар «бор, холос» деган фикр устунлик қилди. Бу — даҳшатли нуқтаи назар эди! Шундай жоҳилликлар оқибатида миллий мансублик ўрнига «совет фуқароси», маҳаллий мансублик ўрнига «эсэсэсерлик» дейиш расм тусини олди. Она Ватан қайғусида эмас, «совет ватанпарвари» сифатида жон олиб-жон берилди. 1971 йилги КПССнинг XXIV қурултойи мамлакатда «янги тарихий бирлик совет халқи» вужудга келганини зўр тантана билан дунёга жар солди. Аслида бундай тушунча ва атамаларнинг бари таг-заминдан холи, ёлғон ва ясама қадриятлар эди! Уч юз милёнлик турфа халқ-элатни моддий-маънавий ватанидан, демак, инсонни инсон қилиб турган ўқ илдизидан маҳрум этган ёвуз ёлғон шу эди!

Айни шу ёлғон сиёсат, воқеа-ҳодисаларга муносабат билдириш одоби барча-барчаси халқни оломонлашувига, оломонни тафаккурдан, ҳис-туйғусидан маҳрум этишга қаратилган эди. Қодир табиат ҳар бандага шахслашув имконини ато этгани ҳолда бизнинг жамият шахслашувни қатағон этди, мутеларча бўйсунувчи оломонлашиш эса муттасил рағбатлантирилди. Уч юз милёнлаб халқни бир ёқадан бош чиқартирадиган, бир хилда текис ва силлиқ фикрлайдиган (аслида фикрламайдиган!) қилиб қўйган бундайин мустабид сиёсатни кўҳна тарих кўрмаган!

Аянчлиси шундаки, оломонлашув халқнинг қуйи табақасидагина эмас, олий табақаларни ташкил этувчи раҳбарлар, олимлар, муаллимлар, ижодкорлар — зиёлиларда ҳам вужуд-вужудга сингиб кетди. Инсонни улуғловчи руҳ тарбияси издан чиқди, руҳ ўлдирилаверди, унинг ўрнига инсонни тубанлаштиришнинг бирдан-бир шарти бўлмиш — одамлар ёппасига нафс бандаларига айлантирилди. Бир неча авлодлар умри мобайнида моддий-маънавий ватанидан жудо этилган ва ўрнига ўрин ҳеч қандай ватан берилмаган бундай халқ бир чўпон измидан чиқмайдиган пода янглиғ оломонга — мамлакат эса ватанида беватан ва маънавий қадрият илдизлари аёвсиз қирқилган оломонлар салтанатига айланди.

Сўнгги беш-олти йиллик ўзгаришлар Ўзбек ватанининг заминини, унинг қадриятларни қайта идрок этишга бир қадар имкон яратди. Ана шундай паллада Ўзбекистон мустақиллиги эълон қилинди. Бу — воқеаларни, ҳаётни, жамият, инсоний комиллик тўғрисидаги тушунчаларимизни, бир сўз билан айтганда замонавий ўзбек тушунчасини қайта бошдан идрок этишга даъват этмоқда.

КИЧИК ВАТАН

Файласуф олим Қўчқор Хоназаровнинг «Сиёсий маданиятимиз ҳақида» тоифасидаги чиқишларни айни кўпайтириш пайти. Ушбу мақолада «Умумбашарий нуқтаи назардан қараганда, ўзбек халқи ўзининг сиёсий маданияти жиҳатидан ҳали ўсишга муҳтож»лиги, «сиёсий маданият устидаги ишимизни энг ибтидоий даражадан» бошламоғимиз кераклиги ёзилган. Мутлақо тўғри фикр! Халқимиз маданиятли инсон сифатида ўзлигини англамоғи учун ҳали кўплаб бошланғич таълимотларни ўзлаштирмоғи зарур. Мақоладаги муҳим фикрлардан бири: «Сиёсий маданият асосан тўрт устунга суянади: инсонпарварлик, демократия, ошкоралик ва кўпфирқалилик».

Кишиларнинг сиёсий маданиятини оширишда мазкур тўрт шартнинг муҳимлиги муаллиф томонидан асослаб берилган. Унга эътироз йўқ, лекин мулоҳазани чуқурлаштиришга уринсак, демократия ҳам, ошкоралик ҳам, кўпфирқалилик ҳам (кўпфикрлилик ёки ҳурфикрлилик деб ўқиса янаям яхши) инсонпарварликдек юксак тушунчанинг айрим қирраларини ташкил этади, холос. Қолаверса, мазкур тўрт талаб аввало одамларга эмас, балки ҳокимиятга кўпроқ тааллуқли. Ҳокимият чинакам инсонпарвар бўлган жамиятда демократия, ошкоралик, ҳурфикрлилик ва ҳоказо шарт-шароитлар ўз-ўзидан йўлга қўйилади, фуқаролар шу руҳда тарбия топаверади. Бордию ҳукмрон сиёсат бунга йўл қўймаса, шарт-шароит яратмаса-чи? У ҳолда одамлар томонидан жорий этилган демократия, ошкоралик, ҳурфикрлилик ҳукумат томонидан жиноят сифатида баҳоланиши ҳеч гап эмас.

Бу — масаланинг бир томони. Иккинчи нозик жиҳати шундаки, одамлар баркамол инсонлик мартабасига етишишни (сиёсий маданиятини ошириш ҳам шу жумладан) фақат ҳокимиятга боғлаб қўйиш икки жиҳатдан хавф туғдиради: биринчиси — ҳукмрон сиёсат демократлаша олмаган тақдирда одамларда, «Юқоридан шароит яратилса маданиятли, ҳалол бўламан, акс ҳолда тубанлашавераман» деган кайфиятни келтириб чиқаради (ҳозиргача шу қабилда яшамоқдамиз). Иккинчидан — бордию ҳокимият чинакам инсоний шароит яратиб бергудай бўлса, халқ ҳукуматга, унинг раҳбариятига офаринбозликка оғиб кетади. Сир эмаски бу, хусусан биз ўзбекларга кўпроқ хос одат. Мисол учун ўзидан қудратлироқ, ҳожатбарорроқ одам олдида ялтоқланиш айрим кишига нисбатан ғайриахлоқий қусур деб қўяқолсак, бутун бир халқнинг феълида бу касалликнинг бўртиб кўриниши турган-битгани фожиадир, устига-устак комил инсон тушунасига мутлақо зиддир.

Мен «Кичик ватан» деган жуда кенг моддий-маънавий қадриятлар мажмуасини умумлаштирган «Ўзбекнинг ватани» тушунчасини назарда тутган эдим. Аммо-лекин ватан тушунчаси бу билан тугамайди, зеро, чинакам инсоний саодат Ҳақиқий ватанни англашдадир!

ҲАҚИҚИЙ ВАТАН САРҲАДЛАРИ

Ўзбекистонни моддий ва маънавий тобеликдан халос этиш билан ўзбек чинакам озодликка, чинакам мустақилликка эришадими? «Ватан» тушунчаси Ўзбекистонга эгалик билан чекланадими?

Асло, бу — ҳақиқий озодликнинг дастлабки босқичи, холос. Чин инсоний озодликнинг чеки-чегараси йўқ. Ҳақиқий саодат Қодир табиат ҳар бир инсонга ато этган Сарҳадсиз ватанни ҳис этиб яшамоқликда!

Инсоният тарихи Кичик ватан учун курашлар тарихидан иборат. Она Ватан озодлиги йўлидаги зафарли жанглар провардида босқинчилик юришларига уланиб кетганига мисоллар кўп. Искандар Зулқарнайндан тортиб Чингизхон ва Темурга қадар, Мовароуннаҳр хонликларидан тортиб Ўрта Осиёнинг Русия томонидан истило этилишига қадар, Гитлер фашизмидан то социалистик империализмга қадар — ҳаммасида Ватан сарҳадлари ўзга ватанлар ҳисобига кенгайтирилган.

Қиёслаб кўрайлик: Искандарнинг ватани катта эдими ёки Темурники? Оврупони забт этган Гитлернинг қўл остидаги ватаннинг улканлиги қаердаю, ўз ғоялари, қуролли кучлари билан бутун Ер юзига панжа отган шўролар салтанатининг қудрати нимада эди? Ажабтовур қиёсларга журъат этсак, инсоният тарихида ўтган барча соҳибқирону саркардалар қўл остига киритган ватанларни жамлаган тақдирда ҳам улар биргина Муҳаммад алайҳиссалом англаган ватанга, ёки бўлмаса пастроқ тушсак, Нақшбандий, Аттор, Кубро, Яссавий, Жомий, Навоий, Ғаззолий ва ҳоказо авлиёлар, ё бўлмаса Е. Блаватская, Н. Рерих сингари зотлар ботинан жо этган Ватанларга тенг келармиди!..

Шунинг учун ҳам тенг келмайдики, буюк зотлар эгаллаган Ҳақиқий ватан — Самовий уйғунлик қилич билан эмас, тафаккур ва қалб қудрати билан забт этилади. Бундай бахтга элтувчи қалб ва тафаккур тарбияси унутилган жойда одамлар

ШАХСИЙ МУЛОҲАЗАЛАР

Ҳақиқий ватанга орзумандликни унутадилар, бунинг оқибатида ўзга юртларни босиб олиш, ўзгалар бахтига чанг солиш, ўзганинг мол-дунёсига кўз олайтириш, ўзганинг жонига қасд қилиш, инсоний саодатни ўткинчи ҳаловатларда кўриш айни кунларда кўз ўнгимизда кузатилаётган ҳоказо иллатлар оддий ҳолга айланаверади...

1968 йили вафот этган можор адиби Бела Хамваш ўзининг «Далв» сарлавҳали асарида ҳозирги кунларда кечаётган талотўпларнинг самовий сабабларини асослаб берган. Адиб Қуёшнинг Ерга нисбатан оғиш бурчагида юз берадиган ўзгариш ҳодисасини—процессиянинг заминимиздаги ҳаётга таъсирини тадқиқ қилган. Қуёшнинг оғиш йўли 2000 йилда 30 даражани ташкил этади ва ҳар 2000 йилда бир бурждан иккинчисига кўчади. Шу ҳисобга кўра ҳозир космик ой ниҳояланиб Ер Балиқ буржидан Далв буржига кўчиш арафасида турибди. Ердаги 2000 йилга тенг бўлган «Ҳар бир космик ой — деб ёзади Б. Хамваш, — улкан тарихий даврдир, бу — юнонларда эон деб аталади. Ойдан ойга ўтиш чоғида умумбашарий кескин ўзгаришлар кузатилади. Ҳар 6 космик ойдан сўнг улкан фалокатлар юз беради.»

Демак, асримиз пировардида курраи заминимизда, жумладан бизнинг минтақаларда рўй бераётган табиий офатлар, ҳалокатлар, ижтимоий-сиёсий портлашлар сабаблари Ерда — ён-атрофимиздагина эмас, кўпроқ Коинотда ҳам эканда! Буржлардаги оғишларгина эмас, Қуёшдаги портлашлар, Ой фазалари Ерга таъсир кўрсатишини биламиз. Қадим-қадимда оғир юқумли касалликларнинг тарқалиши, тошқину зилзилалар, ҳатто катта урушлар Коинотдаги жараёнларга даҳлдорлиги айтилган. Чернобил фожиаси, Ўш, Фарғона воқеаларининг бир чеккаси ҳам самовий жараёнларга тақалмоқда. «Янги давр дунёни англаш асослари» китобида одамларнинг тафаккури, фикрлаши Нафис ва Оловли Дунё қатламлари билан узвий боғлиқлиги ҳақида мулоҳаза юритилган. Руҳан бой — руҳоний бўлган дастлабки одам шу уч Дунёда яшаган, бинобарин, самовий қатламлару (Етти қават осмон) дунёларни бирлаштириб турган улкан уйғунлик — буюк мувозанат одамнинг руҳий — Ҳақиқий ватанидир!

XX аср одамларининг энг катта фожиаси ана шу Ватандаги беватанлиги! Замондошлар учун энг олий нажот ҳам Буюк ва Мутлақ самовий уйғунлик тимсолидаги Ватанни англамоқдир!

«Биринчи одамларда илоҳий келиб чиқиш туйғуси равшан англанган. Улар табиат — руҳ — қалбнинг абадий бирлигини ўзларида мужассам этган одамлар эдилар», дейди Б. Хамваш.

Зикр этилган «самовий уйғунлик», «катта ватан», «ҳақиқий ватан», «инсоний саодат», «буюк мувозанат», «мутлақ уйғунлик», «олий мувозанат» сингари иборалар маъно жиҳатидан бир тушунчани ифодалайди. Эйнштейн тасаввуридаги «олий илоҳий куч» иборасини ҳам шулар қаторида келтириш мумкин, зеро, буюк физик олим, «Олий илоҳий кучни тушуниб етиш учун мана шу коинотга қараб турсам у Аллоҳнинг борлигини қалбимга солади» деб ёзган. Демак, санаб ўтилган иборалар айтиладими ёхуд Аллоҳнинг муборак номи тилга олинадими — моҳият ўзгармайди: ҳар қайси ҳолатда ҳам сўз Самовий уйғунлик назарда тутилган буюк ва мутлақ ҳақиқат — ҲАҚ ҳақида бораётган бўлади. Ҳақиқий инсоний юксалиш шу ҳақ висолига мубталолик орқали бўлади.

Миллий туйғуни англаш, она юртни азиз ва мукаррам билиш кишини юз карра улуғласа, шу йўл орқали ўзини Самовий уйғунликда, Самовий уйғунликни ўзида ҳис эта олмоқлик Инсонни минг карра улуғлайди! Бундай инсоннинг қилган иши, босган қадами, сўзлаган каломидан ҳаётбахш нурлар таралади.

Фуқароларини ана шундай ҳурлик, озодлик йўлига сола олган Ватангина мустақил ҳисобланади, шу мақомга етиша олган одамларгина ватанда беватан яшаб ўтмайдилар.

«Ҳар қандай маданият ва ҳар қандай халқда ташқи олам билан инсоннинг ички дунёсида бақамти борувчи оқимлар мавжуд — деб ёзган эди Ж. Неру. — Бу икки оқим ўзаро яқин бўлса ё қўшилиб кетса мувозанат сақланади ва пухталик кузатилади. Бу икки оқим айрилиб кетган ҳолларда тафаккур ва қалбни ўртагувчи тўқнашувлар ва талофатлар келиб чиқаверади».

Савол туғилади: фожиали тўқнашувлар ва талофатларга чап бериш, умуман Мутлақ уйғунлик туйғусини шакллантириш учун нима қилмоқ керак?

Аввалбош, болаларни гўдакликдан Самовий уйғунликни ҳис этиш руҳида тарбиялаш йўлга қўйилмоғи керак, токи, одамнинг қудрати табиат кучларини енгишда эмас, балки табиатнинг буюк мувозанатини ақлан ва қалбан ҳис этиб унга мослашиш эканини англаб етсин. Иккинчи муҳим тадбир — **Мутлақ уйғунликни асраш фирқаси ташкил этилмоғи зарур.** (Ҳозир эълон қилинаётган бирорта расмий ё норасмий дастур ва ҳаракатномаларда инсон тарбиясининг бу қирраси мутлақо эътиборга олинмаган.) Одамлар ташкил этаётган фирқаларга бир неча тавсияномалар ёрдамида аъзо бўлиш мумкин. Мутлақо уйғунликни асраш фирқасига эса ҳисобсиз тавсияномалар билан ҳам эмас, фақат мустақил равишдаги қалб ва шуур, имон ва эътиқод тарбияси билан аъзо бўлинади. Чунки бу уйғунлик дастурини Табиатнинг ҲАҚнинг ўзи яратган, у — одамлар шу чоққа қадар яратган ва бундан кейин яратажак мукаммал дастлурлардан-да мукаммалроқ ва боқийроқдир.

МАҚТОВИ ҲАММАНИКИ, ЖАЗОСИ-ЧИ?

Ёдингизда бўлса, ҳафталигимизнинг шу йилги 15 ноябрь сонида қашқадарёлик журналист Бозор Номозовнинг «Нега мени ишдан қувишди?» сарлавҳали мактуби эълон қилинган эди. Унда муаллиф ноҳақликка учрагани, ўзи муҳаррирлик қилаётган рўзнома номини гўёки ўзбошимчалик билан ўзгартирганликда айбланиб, вазифасидан бўшатилгани хусусида сўз юритилганди. Бизга кейинчалик маълум бўлишича, Б. Номозов бу бедодликлар юзасидан жумҳуриятимиз президенти номига ҳам арзнома йўллаган, арзнома ҳақиқатни ойдинлаштириш учун Ўзбекистон Журналистлар уюшмасига юборилган эди. Шунга кўра, уюшманинг ўтган ойда бўлган навбатдаги пленумида бошқа масалалар қатори Б. Номозовнинг мактубини ўрганиш якунлари ҳам муҳокама қилинди.

Шикоят хатини текшириш билан шуғулланган котибият аъзоси, «Мулоқот» жаридасининг масъул котиби Нарзулла Жўраевнинг ҳисоботига қараганда, у дастлаб Қашқадарё вилоят матбуот бошқармасининг бошлиғи О. Мўминов, вилоят партия қўмитаси мафкура бўлими мудирининг ўринбосари З. Бегимқулов, бўлим мудири — қўмита котибаси С. Мирова билан учрашади. Суҳбатлар жараёнида уларнинг учаласи ҳам Б. Номозов фаолиятида жиддий сиёсий нуқсонлар борлигини, у раҳбарлик қилган даврда туман «Шаҳрисабз тонги» рўзномаси саҳифаларида маҳаллий партия ва совет органлари фаолияти тўлиқ ёритилмаганлигини, муҳаррир ғоявий чекинишларга ва жамоада бўлинишларга сабабчи бўлганлигини, шу тариқа ўз вазифасини эплолмаганлигини айтишади. Айниқса, Б. Номозовнинг рўзнома номи ва шиорини гўёки мутасадди партия-совет ташкилотларининг розилигисиз ўзгартирганлигини кескин қоралашади.

Вилоят матбуот бошқармасининг 1991 йил 4 июлдаги 35-рақамли қарорида ҳам шунга ўхшаш фикрлар ўз ифодасини топган: **«Рўзнома муҳаррири Б. Номозов ва масъул котиб А. Йўлдошев рўзнома саҳифаларида меҳнаткашларнинг руҳини туширадиган, одамларда партия-ҳукумат ўтказаётган сиёсатдан норозилик кайфиятларини келтириб чиқарадиган материалларнинг босилишига йўл қўйиб бердилар. Муҳаррир Б. Номозов, масъул котиб А. Йўлдошев томонидан район ва вилоят партия қўмиталари бюросининг қарори ҳамда вилоят матбуот бошқармасининг буйруғи чиқмасдан туриб район рўзномасининг номини «Шаҳрисабз тонги» (рўзнома 1991 йил 13 апрелдан, 30-сонидан бошлаб шу ном билан чиққан) деб ўзгартирганликлари, сиёсий ва умумпартиявий чақириқ «Бутун дунё пролетарлари, бирлашингиз!» сўзларини олиб ташлаб, бунинг ўрнига «Ассалому алайкум, азизлар!» сўзларини ёзганликлари кечирилмас бир ҳолдир. Рўзнома муҳаррири ва масъул котиб ўзларининг бу хатти-ҳаракатлари билан партия матбуоти ходими, коммунист журналист деган номга номуносиб кишилар эканликларини кўрсатдилар. Вилоят партия қўмитаси ва халқ депутатлари вилоят Кенгашининг 1991 йил 21 майда қабул қилган Р—89/4 сонли «Вилоят ва район рўзномаларининг чиқишини такомиллаштириш ҳақида»ги қарорида белгиланган тадбирларни бажариш юзасидан тузилган махсус комиссия ва шу қарорга мувофиқ Шаҳрисабз район партия қўмитаси ва халқ депутатлари район Кенгаши қошида тузилган комиссия аъзолари мақсадини чуқур ва атрофлича ўрганиб чиқиб, 1991 йил 31 май куни район рўзномаси муҳарририяти ходимлари билан алоҳида-алоҳида суҳбатлашиб чиқдилар ҳамда юз берган аҳволга тегишли сиёсий баҳо бердилар. Комиссияларнинг хулосасига кўра, рўзнома муҳаррири Б. Номозов ва масъул котиб А. Йўлдошев ўзларининг эгаллаб турган лавозимларига нолойиқ деб топилдилар».**

Бу айбловни Шаҳрисабз шаҳри ва тумани раҳбарлари ҳам қўллаб-қувватлашади. Хўш, аслида-чи? Б. Номозов ҳақиқатан ҳам ўзбошимчалик қилганмиди? Йўқ! Рўзнома номини ва мақомини ўзгартириш, уни ҳозирги сиёсий ислоҳлар жараёнига мослаштириш масаласи аслида бундан бир йил муқаддам шаҳар ва туман раҳбар органлари томонидан кўриб чиқилган. Чунончи, шаҳар партия қўмитаси бюросининг 1990 йил 28 сентябрдаги йиғилишида туман рўзномаси «Коммунизм байроғи»нинг мақоми тўғрисидаги масала алоҳида муҳокама қилиниб, беш банддан иборат махсус қарор қабул қилинган. Рўзнома мақомини, дастури лойиҳасини ишлаб чиқиш ўша пайтда муҳаррир вазифасини бажараётган Б. Номозовга топширилган. Қарорда рўзнома номи 1991 йил 1 январдан эътиборан ўзгартирилиши кўрсатилган.

Туман кенгаши президиуми йиғилишининг 2815-рақамли қарорида ҳам шундай кўрсатмалар баён этилган. Шаҳар кенгашининг 1990 йил 29 сентябрдаги қарорида эса «Матбуот ва бошқа оммавий ахборот воситалари тўғрисида»ги СССР қонуни асосида рўзнома номини ўзгартириш, унинг устави ва дастурини қайтадан тайёрлаш, ўз-ўзини маблағ билан таъминлаш ва ортиқча маблағни муассислар ҳисобига ўтказиш лозимлиги таъкидланган. Бироқ мутасаддилар сўз билан иш бирлигини таъминламайдилар. Қабул қилинган қарорлар белгиланган вақтда амалга оширилмайди. Фақат 1991 йилнинг 9 апрелига келиб Шаҳрисабз туман кенгаши 3—5-рақамли махсус қарор қабул қилади. Унда туман кенгаши раёсатининг рўзнома номини ўзгартириш хусусидаги таклифи маъқулланади. Шунга мувофиқ рўзнома «Шаҳрисабз тонги» деган янги ном билан чиқа бошлайди.

Далиллардан кўриниб турибдики, Б. Номозов ўзбошимчалик қилмаган, балки эртами-кечми, барибир, амалга оширилиши мўлжалланган, бироқ пайсалга солиб келинаётган ишни туман кенгаши қарори асосида кечикиб бўлсада, адо этган. Бунинг учун уни яна фалон-фалон идораларнинг қарори чиқмасдан туриб ўзбошимчалик қилган деб айблаш, расмиятчиликка зўр бериш, бизнингча, адолатдан эмас.

Энг қизиғи, йўл қўйилган хато-камчиликлар учун фақат журналистлар жазоланганлару, рўзнома фаолиятини назорат қиладиган ташкилотлар, айтайлик, туман фирқа қўмитасининг мафкура бўлими ходимлари сувдан қуруқ чиққанлар? Бу ҳолвани ҳоким, калтакни етим ейди деганлари эмасми? Умуман олганда, мен собиқ партия қўмиталари иш фаолиятидаги бир усулни тушунмайман. Улар раҳбарлигидаги ёки назоратидаги жамоаларда бирор ютуққа эришилса, бу албатта энг аввало фирқа ташкилотларининг раҳнамолигию ғамхўрлиги самараси сифатида талқин этилади, ютуқлар ҳамма учун бирдек тааллуқли ҳисобланади. Камчилик-нуқсонларга келганда эса, улар фирқа ташкилотларининг эмас, фақат айрим шахсларнинг айби деб баҳоланади. Шунга кўра маълум кишиларга жазо берилади. Назаримда, Қашқадарёда ҳам шундай йўл тутилган кўринади.

Нафсиламбрини айтганда, сохта, баландпарвоз «Коммунизм байроғи» деган ном ҳамда ўз умрини ўтаб бўлган, аллақачон маъно-моҳиятини йўқотган «сиёсий ва умумпартиявий чақириқ «Бутун дунё пролетарлари, бирлашингиз!» шиори ўрнига маҳаллий шароитга мос ном ва ўзбекона «Ассалому алайкум, азизлар» жумласи қўлланишининг нимаси ёмон? Мамлакат, жумҳурият, вилоят рўзнома-ойномалари қайта номланаётган, мақоми ўзгараётган бир пайтда қашқадарёлик, мутасаддиларнинг баландпарвоз номга, эски шиорга ёпишиб олганликларининг ўзи аслида кечирилмас ҳол эмасмикан?

Яширишнинг ҳожати йўқ, жумҳуриятимиздаги жуда кўпчилик рўзномалар узоқ йиллар мобайнида асосан мақтовлардан, енгил-елпи, юзаки танқидлардан иборат мақолалар билан чиқиб келди. Рўзномаларда, айниқса, партия-совет ташкилотлари олға сурган нотўғри йўлни, нобоп сиёсатни танқид қилиб бўлмас эди. Эндиликда эса шудгорлаш қизғин, терим авжида, чорва қишлови муваффақиятли ўтаяпти қабилидаги хабар-мақолалар муштарийларни қизиқтирмайди. Одамлар ҳар қанча оғир, ҳар қанча изтиробли бўлмасин, бор ҳақиқатни ўқигилари, билгилари келади. Бугунги кунда аччиқ ҳақиқатни айтиш ҳеч кимнинг руҳини туширмайди, аксинча, ҳаётни бўяб кўрсатиш омма кайфиятини бузиши, халқ нафратини қўзғаши мумкин. Ана шу нуқтаи-назардан қараганда, сўнгги пайтларда «Шаҳрисабз тонги» рўзномаси фаолиятида кескин ўзгаришлар бўлган. Рўзнома сурункасига етти йилдан буён турли танловларда ғолиб деб топилган Н. Жўраевнинг таъкидлашича, унинг саҳифаларида ёритилаётган муаммолар ҳаётийлиги, мавзулар долзарблиги, мақолалар қизиқарли эканлиги билан киши диққатини тортади, қисқаси, рўзнома савияси бошқа туман рўзномаларига ибрат қилиб кўрсатишга лойиқ. Бу борада муҳарририят ходимларининг якдиллиги, соғлом фикрлилиги муҳим омил бўлиб хизмат қилиб келган. Вилоят, туман мутасаддилари эса ана шу жамоани қўллаб-қувватлаш, зарур йўл-йўриқ, ёрдам кўрсатиш ўрнига турли баҳоналарни ва асоссиз далилларни рўкач қилиб ижодий жамоани тарқатиб юборганлар. Комиссиялар аъзолари рўзномаларда фақат қўлида журналистлик дипломи бор кишиларгина ишлашлари мумкин, деган талабни қўйганлар. Шу асосда бир қатор иқтидорли қаламкашлар ишдан бўшатилган. Ҳолбуки, бундай йўл билан мухбир лаёқатини баҳолаш мутлақо ноўрин. Жумҳуриятимизда қўлида журналистлик дипломи бўлган, лекин оддий ахборотни ҳам эплаб ёза олмайдиганлар, айни чоғда, мутахассислиги бошқа бўлса-да, узоқ вақтлардан буён самарали ижод қилиб келаётган рўзнома ходимлари ҳам кўплаб топилади. Иккинчидан, текширувчилар ўзлари қўйган талабга ўзлари риоя қилмаганлар. Жумладан, журналистлик дипломига эга бўлган, СССР журналистлар уюшмасининг аъзолари М. Ҳамроев, А. Тўраевни, шунингдек, бир неча китоблар муаллифи, Ёзувчилар ва журналистлар уюшмаларининг аъзоси истеъдодли ёзувчи Неъмат Арслоновни ҳам ишдан четлатганлар. Айни пайтларда уларнинг бири мактабда, иккинчиси кашшофлар саройида ишламоқда, яна бирови эса бошқа соҳа этагини тутган.

Пленумда шаҳрисабзлик журналистларга нисбатан рўй берган адолатсизлик атрофлича муҳокама қилинди. Пировардида, Қашқадарё вилояти раҳбарларининг бу борадаги қарори нотўғри деб топилди. Улардан Б. Номозов, А. Йўлдошев, Н. Арслоновни олдинги ишларига тиклаш талаб этилди. (Эслатма: қарорда негадир муҳарририятнинг собиқ ходимлари М. Ҳамроев ва А. Тўраевни ишга тиклаш ёки тикламаслик ҳақида лом-мим дейилмаган). Пленум томонидан қабул қилинган қарор жавоб тариқасида жумҳурият президентлик маҳкамасига ва ижро этиш учун Қашқадарё вилояти раҳбарларига жўнатилди. Қарор ижросини назорат қилиш вилоят журналистлар ташкилоти зиммасига юклатилди.

Нима ҳам дердик? Ҳақиқат сари илк қадам қўйилди. Биз Қашқадарёдан ушбу масала бўйича аниқ жавоб кутамиз, адолат тўлалигича қарор топади деган умиддамиз.

Абдунаби ҲАЙДАРОВ

Дадахон ҲАСАН

КЎЗЛАРДА ҲАЛҚА-ҲАЛҚА ЁШ

ТОШКЕНТ ТАЙЁРАГОҲИДА машҳур созанда Турғун Алиматовни учратиб қолдим.

— Йўл бўлсин, уста?

— Амриқодагилар таклиф этишган экан, иншооллоҳ, океан ортига кетаяпман, хайрият, танбур эшитувчилар у юртларда ҳали ҳам бор экан...

— Тўғри қилибсиз, бу ерларда танбур садоларини тинглаб, маза қилувчилар ва қадрловчилар ҳақиқатан ҳам кам қолди. Ҳамсафар бўлар эканмиз-да...

Саккизинчи октябрь эрталаб соат еттида Шереметьево тайёрагоҳидан ҳавога кўтарилдик, бироқ бу учиш шахсан менга осон бўлмади. «Таможни» дейдиган текширув паккасида мени шунақаям обдон текширишдики, сафарга чиққанларимга минг пушаймонлар едим...

Тайёрамиз Ирландиянинг Шеннон шаҳрига келиб қўнди. Қизиқ, халқаро тайёрагоҳ ҳисобланган бу кичик манзил шу қадар ҳам сокин ва озода, саранжом-сариштаки, гўёки бу ерда биз сайёҳлардан ўзга ҳеч ким йўқдек. 350 кишилик оломон магазинга қараб ёпирилдик. Бу ерда қалашиб ётган саноат молларини кўриб кўзларимиз қамашди. Дунёда шу қадар ҳам бағри тўла магазин бўладими? Бунақанги ранг-баранг дўконни мен умримда биринчи кўришим.

Орадан уч ярим соат ўтгач, тайёрамиз Канаданинг Гандра манзилгоҳига келиб қўнди. Кўринишидан ғоятда озода, тинч ва осуда, шинам бу тайёрагоҳ яна фақат биз йўловчилар билан гавжумлашди. Бу ердаги магазинлар серобгарчиликда Шеннондагидан ҳам ошиб тушди. Эни 50, бўйи 80—100 метр кенгликдаги шундай катта магазинда атиги биттагина сотувчи ишлар экан. Уям фақат кассада турибди. Бизларда эса аслида йўқ молга харидордан кўра сотувчи-назоратчи кўп. Мен хавотирга туша бошладим: бирон-бир қўли эгри йўловчи ишқилиб магазиндаги нарсалардан яшириб олиб чиқиб кетмасайди, шарманда бўлмасайдик деб. Хайрият, бизни тайёрага чиқишимизни эълон қилиб қолишди.

Афсуслар бўлсинки, яна текширув бошланди. Шунча назоратчиларнинг кўригидан кейин ҳам ҳавода яна текширишмоқчи. Яна ҳужжатларга муҳр босилди, ҳужжатларнинг соғ жойи қолмади, ажабо... Инсон бу дунёда, айниқса, бизнинг мамлакатда, бизнинг минтақада шу қадар тизгинланганлигини яна бир бор чуқур ҳис қилдим. Бизнинг тузумда инсондан кўра қоғоз, муҳр, ҳужжатнинг қадр-қиммати баланд экан. Шундай хаёллар билан манзилга етиб келганимизни сезмай қолибман. «Жонон қиз» Нью-Йорк шаҳрининг Жон Кеннеди тайёрагоҳига тушаётганлигимизни эълон қилди. Шаҳар Атлантика океанининг шундоққина биқинида экан, демак, боду-ҳавоси соф-мусаффо бўлса керак, албатта. Чунки сувнинг шарофати, хосияти инсоният учун биринчи навбатда муҳимдир.

Мени Неъмат Бегиш, Солиҳ Рўзиҳожи, Анварбек, Давронбек, Азиз ака ва уларнинг аҳли аёллари меҳр билан кутиб олишди. Кутиб олувчилар орасида мен таниган-танимаган туркистонликлар бор эди. Уларни биринчи кўришимдаёқ севиб қолдим. Уларнинг барчаси ҳам шу қадар кўзга яқин, иссиқ, одамжонлик эдики, буларга меҳр қўйишдан ўзга чорам қолмади.

Амриқо тупроғига қадам қўйишим билан биринчи бор кўзларимда ёш қалқиди. Дунёда шундай акаларимиз, авлодларимиз бор экану, нега биз ўксиб юрибмиз? Авлодларимиз ҳали барҳаёт экан, нега бағримизни баланд тутиб, қаддимизни ростламаймиз? Нега бу қадар қўрқоқлик қилмоқдамиз? Нега кўксимиздаги қўрқувни мудом енголмаяпмиз, ахир биз ўз мустақиллигини эълон қилган юрт фуқароларимизку?..

Америкадаги «Туркистонликлар» жамиятининг раиси Неъмат Бегишнинг хонадонига бирин-кетин мезбонлар кела бошлади. Суҳбат суҳбатга уланиб ғоятда яхши мазмун касб этиб, улар мени саволларга кўмиб ташладилар. Қўлимдан келганича жавоблар бердим. Хусусан, «Америка овози»да ишлайдиган юртдошимиз Жавдат Сайхон билан бир кунлик суҳбат мендаги тасаввурларни анча янгилади. 9 октябрь кунидан бошлаб Неъмат аканинг телефони тинимсиз жиринглай бошлади. Туркистонлик Жомбой, Раъно Ҳабиб, Азизулло Орол, Абдулла Чиғатой, марғилонлик Рўзи Назар, зодиёнлик Турсунали, шоир Эргаш Шермат Булоқбоши, ўстоз Боймирза Ҳайит ҳазратлари ва бошқа ватандошлар билан телефон орқали дийдорлашдик.

— Сизларни юртга олиб кетгани келдим, — дейман ҳаяжонларимни яширолмай. Уларнинг кўзларида ёш кўраман. Ўзимнинг мижжаларимга ҳам беихтиёр ёш қуйилади. Бу қувонч ёшлари эди. Наҳотки, наҳотки юртимиз ўз мустақиллигини эълон қилди? Ахир бу бизни бир умрлик армонимиз эди-ку. Ҳатто тушларимиздаям юз бериши мумкин бўлмаган муаммо эди-ку? Наҳотки, бугун ҳақиқат ва адолат тантана қилди? Ҳа, бу чиндан ҳам тушнинг ҳаётга, чин ҳақиқатга айланишидир!

АМЕРИКА ҒОЯТДА ГЎЗАЛ БЎЛИБ, фаровонлик, маъмурчилик диёри экан. Одамлар ҳотиржам, ҳеч нарсадан хавотирлари йўқ, чеҳраларида нур, қалбларида катта ишонч, ташвиш ва ҳадикдан узоқ. Эртанги кунни эса асло ўйлашмайди. Бола-чақа, уй-рўзғор ташвишидан йироқ. Американикларнинг одоби, тартиб-интизоми, маданияти, муомаласи мени ҳайратга солди. Ўз юртимиздаги фақат меҳнат қилиб, бироқ ҳеч қандай мол-дунё орттиролмай, кеча-кундуз ишлаб, тиниб-тинчимаган бесаранжом халқимизни эслаб, юрагим бироз увишди. Ҳақиқатан ҳам, бир умр заҳмат чекиб, роҳат-фароғат нима ўзи — тасаввур ҳам этолмай, борига ва Оллоҳга шукр қилиб юрган юртдошларимнинг кўрган кунларига ачиндим. Наҳот шу кўрган умр — умр бўлса? Яшаш эса фақат Америкада экан. Бу ернинг фуқаролари ҳақиқатан ҳам яшадик, деб ҳар қанча фахрлансалар арзийди. Биз-чи...

Умр бўлдими, водариғ,
мен кўрган умр.
Умрми бу, куйиб-куйиб
кул бўлган кўмир.

10 ОКТЯБРЬ. Саудиялик генерал Абдулҳамид атай меҳмонни зиёрат этгани етиб келибди.

Биз Неъмат Бегиш билан шаҳар кездик. Ажабо, шундай катта поёнсиз шаҳарнинг бирон жойида навбат кутиб турган одамларни учратмадим.

— Одамлар қаерда ўзи? — Сўрайман ҳамроҳларимдан.

— Ишда, — жавоб беришади улар.

Озода ва шинам кўчаларда деярлик одам йўқ. Бу шаҳарда трамвай, троллейбус, автобус, ҳатто метро йўқ экан. Машиналар оқими эса турна қатор. Аччиқ тутун, куйган газ ҳиди деярлик сезилмайди.

Тасодифан «Александр» магазинига кириб қолдик. Магазинни томоша қилиб маза қиласан. Бироқ харидор йўқ, биттагина сотувчи қиз компьютер олдида ўзига оро бериб ўтирибди.

— Нега магазинларда харидор йўқ? Нега кўча-кўйларда одамлар оқими кўринмайди? Бу ерда бизга ўхшаган бекорчи йўқми?

— Йўқ, бу ерда ҳамма нарса бўлиши мумкин, фақат бекорчи бўлмайди. Сабаби, бу ерда ҳамма ишлайди ва албатта тишлайди... Ишламаган тишламайди.

— Бизда тескариси, ишлаганлар тишламайди, ишламаганлар эса тишлайди.

12 октябрь куни кечқурун Туркистон жамиятида учрашув бўлди.

— Сиз юртда эълон қилинган мустақилликка ишонасизми? — деб сўради Мирза Найим исмли асли қўқонлик биродаримиз.

— Мен шак-шубҳасиз ишонаман. Шунинг учун ишонаманки, мустақиллик учун курашаётганлар сафларида борман, курашмаётганлар эса ишонмаслиги мумкин.

Жума номозини ўқиш учун Нью-Йоркнинг Бруклин даҳасидаги Фотеҳ масжидига бордик. Масжидга йиғилган аҳли жамоа орасида саждага бош қўяётган мусулмонлар билан турли миллат вакилларини кўрдим. Имом хатибнинг жиҳод хусусидаги маърузаси менда алоҳида таассурот қолдирди. Қуръони Карим Америкада мукаммал ўқитилар экан. Шунинг учун бўлса керак, мамлакатда исломни қабул қилувчилар сони тобора ортмоқда. Муборак ислом динининг куч-қудратини унинг ғоятда пок ва фақат инсоний дин эканлигига тўла ишонч ҳосил қилган японлар, қурияликлар, ҳабашлар, польшаликлар ва бошқа миллат вакилларининг ислом сафларига кириб келишлари қувончли воқеадир. Нью-Йоркдаги Фотеҳ, Вашингтондаги Ислом маркази деб аталган Жоме масжидидаги турли миллат вакилларини кўриб, исломнинг келажаги бундан ҳам порлоқ ва қудратли бўлишига яна бир бор имон келтирдим.

— Тилимиз ҳам роса қийналиб кетди. Аввал афғонча, покистонча, сўнгра туркча, арабча ва албатта инглиз тилларини ўрганиб, то ўзлаштириб олгунча не-не уқубатларни кўрмадик, дейсиз? — дейди суҳбатда Анварбек ака. — Хуллас, бизлар жуда қийналганмиз, бошимиздан ўтганларни гапиравергсак адо бўлмайди. Бир авлод — боболаримиз, оталаримиз Афғонистон, Покистон ҳамда Саудия Арабистони тупроқларида қолиб кетишди. Уларни оллоҳ раҳмат айлаган бўлсин. Уларнинг ягона орзу-армони Ватаннинг бугунги кунини кўрмоқ эди. Афсуски, улар шу кунларга етиб келишолмади. Сабрдан ўзга ҳеч нарсамиз йўқдир. Йўлларда иссиққа бардош беролмай жон таслим қилган гўдакларни айтмайсизми? Бечора норасидаларнинг гуноҳи нима эди? Хуллас, 60 йил давомида сочилиб кетиб, дунёнинг ҳамма бурчини кўрдик. У ерларда ҳам ўзбек қондошларимиз қолган, умр кечиришмоқда. Уларнинг ҳам ягона орзуси фақат Ватанга қайтиш!

СУҲБАТИМИЗ АНА ШУ ЙЎСИНДА қизиб кетди. Асли наманганлик Абдулфаттоҳ аканинг хонадонида, бу ерга йиғилган Фозил Санжар Самарқандий, Абдулҳамид Косон, Ҳафизулла Махсум, Мамадалибек ва Давронбек акалар босиб ўтган машаққатли йўл азобларини эсладилар. Бугун тугаб битаётган большевизмга, совет империяси деб аталган тоталитар тузумга ўз нафратларини сочиб, уни лаънатладилар. Абдулҳамид Коsonнинг Афғонистондан Туркияга етиб келгунича бошидан кечирган ҳангомалари ўзи бир достон экан...

18 октябрь куни эди шекилли, бу ерда ўсиб-улғаяётган «Ёш туркистонликлар» билан Абдулфаттоҳ аканинг ошхонасида учрашдик. Барча ёш йигит-қизларнинг ҳам буюк орзулари асосан она-Ватан — Ўзбекистонга, кўп машаққатлар чекиб ўз мустақиллигини олган заҳматкаш халқига баҳоли қудрат хизмат қилиш эканлигини баён қилдилар.

Суҳбатларимизнинг кўпчилигида Анварбек, Мирза Найим, Тожмамат, Зикриё, Абдулазиз Абдулла Қуёш, шунингдек, Комил Тошкандийлар иштирок этдилар. Улардаги миллий руҳ, курашчанлик мени лол қолдирди. Қани эди бу дўстларнинг барчаси юртимизга тезроқ қайтишсаю, биз ўз миллий курашларимизда уларга шогирд тушсак? Мен уларнинг ҳар биридаги савияни кўриб, сиёсий-ижтимоий онгни, дунёвий нуқтаи-назарларни кўриб, кўп ҳавас қилдим.

Америкада меҳмон бўлиб, у ерда яшаётган барча туркистонликлар билан суҳбатлашмоққа ҳаракат қилдим. Айниқса, Афғонистондан яқин ўн йил мобайнида бу ерга кўчиб келган ўзбекларимиз барчага ўрнак эканлар. Муҳаммад Саид, Сирожиддин ака, Муҳаммад Жалол, Муҳаммад Обидий, Муҳаммад Акбар Анҳуйи сингари биродарлар билан бўлган суҳбатларимдан беғоят шод бўлдим. Ўзларининг шунчалик давлатлари, мол-дунёси бўлишига қарамасдан, юртга қайтиш насиб этган куниёқ Ватан қучоғига отланамиз. Юртни обод этамиз, завод-фабрика қурамиз, ташқи ва ички савдо ишлари билан шуғулланамиз, дейишди ғурур билан...

САФАРНОМА

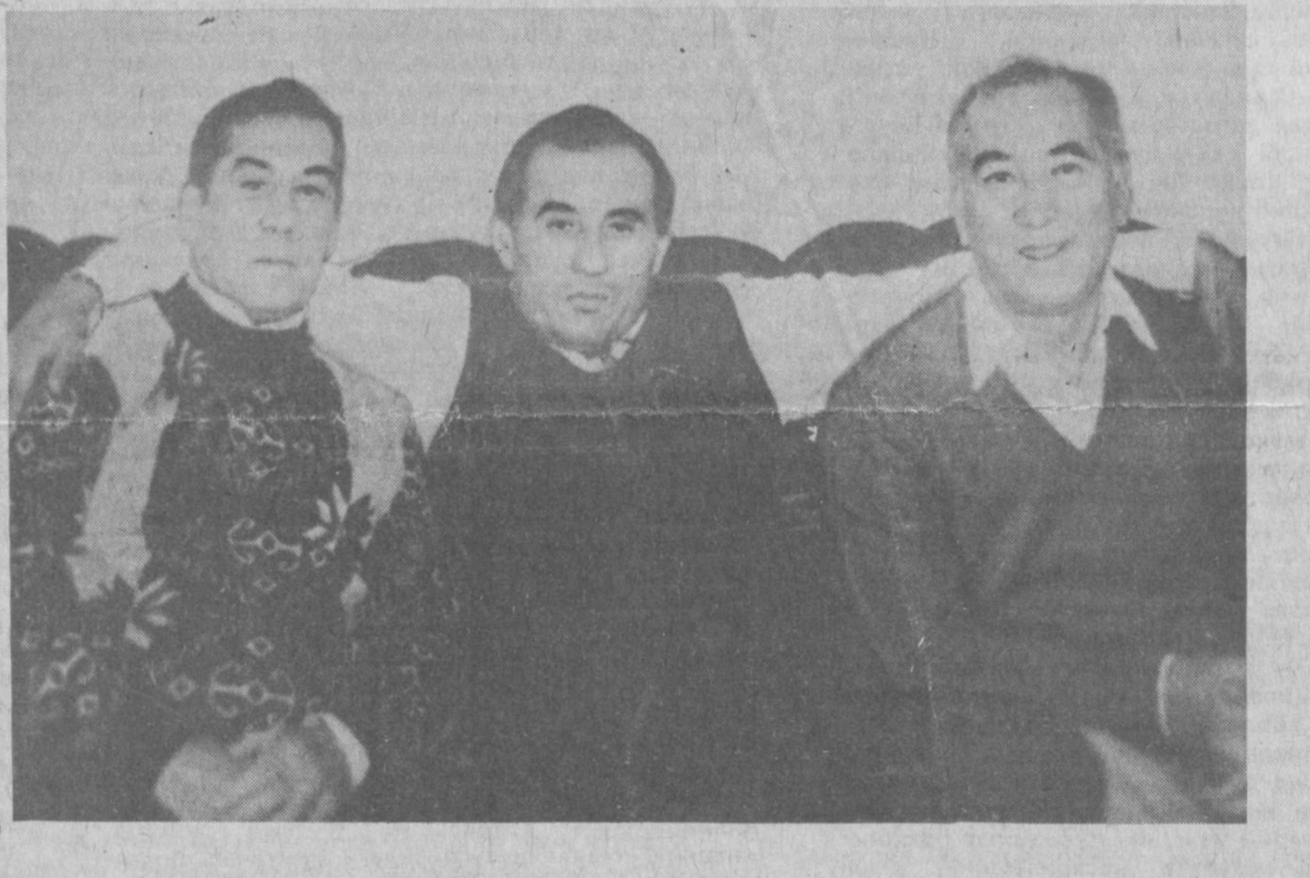

СУРАТДА: Д. Ҳасан (ўртада) Давронбек ва Анварбек билан

«АМЕРИКА ДАФТАРИ»ДАН:

«19 ОКТЯБРЬ. Эрталаб Солиҳ Рўзиҳожининг моторида Вашингтон шаҳрига қараб йўлга тушдик. Сафардошлар — Анварбек, Давронбек, Фозил Санжар, Тожмамат ва Неъмат Бегиш. Йўллар ғоятда гўзал, озода. Машиналар бирам текис юрар эканки, йўлларда чанг-тўзон йўқ...

Вашингтонда бизларни Адҳам Зокирхон, Тўрапошша опа, қаршилик собиқ «афғончи» аскар йигит Акрамжонлар кутиб олишди. Кечқурун Мунаввар Андижоннинг хонадонида меҳмон бўлдик».

«20 ОКТЯБРЬ. «Марнетто» меҳмонхонасининг «Д» салонида Вашингтонда истиқомат қилаётган барча туркистонлик ҳамшаҳарлар йиғилди. Улар орасида «Америка овози» ўзбекча эшиттиришлар шўъбасининг мудири Абдулла Чиғатой, ходимларидан Раъно Ҳабиб, Қудратилло, Жавдат Сайхун, Соҳиба, Усмон Маъмур, Мунаввар Андижон ва бошқа юртдошларимиз, шунингдек «Озодлик» радиосининг Вашингтондаги мухбири Азизуллоҳ Орол бор эди.

Кечқурун Адҳам аканинг уйида азиз меҳмон бўлдик. Бу ердаги суҳбат ярим тунгача давом этди. Суҳбатимизнинг асосий мавзуи миллий истиқлол хусусида бўлди...»

«20 ОКТЯБРЬ. Эрталаб АҚШ Ташқи ишлар масалалари идораси ходимлари билан учрашдим.

Соат 13 да «Озодлик» радиоси муҳарририятида суҳбат бўлиб ўтди. Суҳбатда Эргаш Шермат Булоқбоши, Неъмат Бегиш, Анварбек ака қатнашдилар. Кечқурун яна Нью-Йоркка жўнаб кетдик».

«23 ОКТЯБРЬ. Камол Бобоқурбон келди. Яна «аччиқ» суҳбатлар давом этди. Кечқурун Тошкентга телефон қилдим...»

«24 ОКТЯБРЬ. Мен учун ғоятда унумли кун бўлди. Кёльн шаҳридан Боймирза Ҳайит ҳазратлари телефон қилди. Бу гал Боймирза ака менга Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасига ўзининг аъзо қилиб олинганлигини ҳаяжон билан айтди. Хайрият, хайрият, ҳақиқатлар энди-энди жамол кўрсатмоқда, бу хушхабар бир зумда бутун Америка қитъаси бўйлаб жаранг бериб тарқади».

«26 ОКТЯБРЬ. Кечқурун Жамият биносида яна учрашув кечаси бўлди. Бу гал йиғилганларга бир нечта қўшиқлар айтиб бердим. Сиёсий мавзудаги суҳбатимиз анча баҳс-мунозараларга сабаб бўлди...»

«29 ОКТЯБРЬ. Акрамжон, Жавдат Сайхун билан Ислом ташкилотининг меҳмони бўлдик. Кечқурун «Опортмен» деб номланган бинонинг чоғроқ бир залида яна учрашув ва суҳбат давом этди. Бу ерга афғонистонлик, покистонлик вакиллардан ташқари исломшунос олимлар, АҚШ миллатлар палатасининг, ёрдамлашма қўмитасининг ходимлари йиғилган эдилар. Жумладан, бу ерда Эргаш Шермат, Рўзи Назар, «Америка овози» муҳарририяти, Бухоро амири Саид Олимхоннинг фарзандлари Саид Умархон, Шукрия бону ва бошқалар бор эди».

«31 ОКТЯБРЬ. Биз АҚШ конгрессидаги Миллатлар палатасида инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш қўмитасида бўлдик. У ерда бўлиб ўтган суҳбатларда мен шуни англадимки, Америка ҳукумати бизлар билан қизиқмоқда. Туркистоннинг тикланиб, катта давлатга айланишидан манфаатдор эканликларини ҳам айтишди...»

«2 НОЯБРЬ. Бугун Нью-Йоркка қайтдик...»

Яна бир ажойиб ватандошимиз, муҳожирликнинг оғир ва машаққатли кунларини бошидан кечирган Акбархўжа ака билан қилган суҳбатим асло ёдимдан ўчмайди. Акбархўжа ака менга Сўфи Оллоёр, Машраб, Аҳмад Яссавийдан кўпгина ғазаллар, байтлар ўқиб бердилар. Шунингдек, ўзлари ёзган бир қанча ижтимоий-сиёсий шеърлари билан мени ошно этдилар. У кишидаги дард-алам она юрти Туркистонга бўлган оташин меҳр-муҳаббат қалбимни ўртаб юборди. Қани эди бизлар ҳам Ватанни Акбархўжа отамиздек севсак, ардоқласак, унинг озодлиги учун астойдил курашсак.

Акбархўжа ака билан хайрлашар эканман, кўзларим жиққа ёшга тўлди. У киши ўзи учун сақлаб қўйган ноёб алак чопонини менга кийдириб, дуо қилдилар...

БИР ОЙЛИК САФАРИМ тугаб ҳам қолди. Бироқ дўстлардан кўнгил узиб ортга қайтмоқ қийин бўлди. Кўзларидан меҳр нурлари ёғилиб турган ватандошлар билан хайрлашмоқ онлари оғир кечди. Фақат уларни ташлаб кетиш мен учун ғоятда оғир, бирга олиб кетиш эса сира мумкин эмас. Хўш, нега мумкин эмас? Чунки инсон абадул-абад тизгинланган ва шу тизгинни у сира узолмайди, агар узолса эди, дардли кўзлардан шашқатор ёшлар оқмас эди. «Қарғалар учса қарайлик, Марғилоннинг йўлига» деб Шермуҳаммадбек қўшиқ айтмаган бўларди. Мен эса: «Кўз ёшим дарё бўлиб оқди мани, балиқлари ютсин сани» деб фарёд чекмаган бўлардим.

Тайёрага чиқиш олдида мен юртдошларим кўзларига тик қаролмадим. Нам дийдаларини кўришга ҳеч тоқат қилолмадим. Кўзларимда эса ёш қолмаган эди. Начора бир ой бадалида йиғлоқи бўлиб қолдим. Менга шу қадар ҳам тез йиғи келар эканки, бу хислатимдан ўзим ҳам бехабар эканман. Дунёнинг бу ғалати ишларини қарангки, юртнинг ҳақиқий эгалари қолди, мен эса юртга келдим. Улар юртдошларимизга соғинчлик саломларини етказишимни тайинлашди.

Газетхонларга сўнгги гапим шу: жаҳонни кўринг, ўзга юртларда туриб она юртимизнинг аянчли аҳволига юм-юм йиғлашни ҳам ўрганинг, инсон қандай яшамоғи керак, яшамоқ дегани нима ўзи — Америкага бориб ўз кўзингиз билан кўринг! Ана шунда менинг бу сўзларимга ишонч ҳосил қиласиз.

Икрома БОЛТАЕВА:

«ОРЗУЛАРИМ ЮЛДУЗЛАРДАЙ МЎЛ...»

Деярлик ҳар оқшом ишдан қайтаётсам Икрома опа шошиб хизматга кетаётган бўладилар. Кўришамиз. Бир-биримизга айтадиган гапларимиз, сирларимиз ва дард-ҳасратларимиз йиғилиб қолган. Лекин иккаламиз ҳам шошиб турибмиз. Биз аёллар шундай: доим шошиб юрамиз, шошиб яшаймиз... Шундай бўлишига қарамай, Ҳамза номидаги ўзбек Давлат академик драма театрининг таниқли актёри, Ўзбекистон халқ артисти, Ҳамза мукофоти совриндори Икрома Болтаева билан суҳбатлашдим.

— Икрома опа, сиз яратган образлар аллақачон ўз томошабинларини топган. Назаримда, Сиз кўпроқ жафокаш, фидойи, оилапарвар оналар қиёфасини маромига етказиб ижро этгансиз. Раҳматли Зайнаб опани эсласак, Фармонбиби кўз олдимизга келади. Обид Юнусов ҳақида гапирсак, дарров Уткурийни эслаб кулиб қўямиз. Демоқчиманки, ҳар бир актёрнинг ҳам халққа сингиб кетган, одамлар юрагида асраб юрадиган, эл оғзига тушган роллари бўлади.

— Тўғри айтдингиз. Ўша машҳур «Парвона»даги Марҳамат опа, «Маҳаллада дув-дув гап» фильмидаги Сайёранинг онаси — бундай образлар талайгина. Марҳамат трамвай ҳайдовчи эрини чин дилдан ардоқлайди, ҳурмат қилади, хиёнат, алдамчилик ҳақида гап ҳам бўлиши мумкин эмас. Кичкинагина образ, лекин покиза аёл тимсоли эсда қолади. Умуман мен учун ролнинг катта-кичиги йўқ. Ҳар бир образ катта меҳнат ва изланишлар билан яратилади. Гулсум опа образими, Карима хола қиёфасими, булар ўз-ўзидан осонликча яратилган эмас. Бу ролларнинг бари бирдек юрагимга яқин бўлиб кетган.

— Ҳамза театрида сал кам ярим асрдан буён самарали ишлаб келаяпсиз. Бу айтишга осон, ўзингизга қадрдон бўлиб кетган роллар чиндан ҳам кўп. Барибир ҳар бир актёрнинг алоҳида бир юрагининг тўрида олиб юрадиган образи бўлади.

— Босиб ўтилган йиллару йўллар ҳақида кўп гапириш мумкин. Мен гапни бироз узоқдан бошламоқчиман. Шукрлар бўлсинким, ушбу отахон театрда унинг тўнғич санъаткорлари билан бирга ишлаш бахтини ҳам кўрдим. Лоҳутий номидаги театр техникумида Маннон Уйғур, Сулаймон Хўжаев, Уста Олим Комилов, Етим Бобожоновдан таҳсил олдим, ўргандим. Шукур Бурҳон, Обид Жалилов, Аброр Ҳидоятов, Сора опа, Тошхон Султонова, Замира Ҳидоятова, Саъдихон Табибуллаев ва бошқа санъаткорлар билан бир сафда ижод қилдим.

Энди, ўзим севган образга келсак, аниқ биттасини ажратиб айтишим қийин, чунки бирорта роль йўқки, уни шунчаки ўйнагандим, деб эсласам. Саҳнага олиб чиққан ролларим менинг муҳаббатимга айланган, бундан ўзгача бўлиши мумкин эмас. Шу боис барча яратган образларим бирдек қадрли.

— Сиз билан ишлаётган ёшлар ва шогирдларингиз ҳақидаги фикрингиз.

— Ҳозирги ёшлардаги бир хислатни қадрлайман ва ҳавас билан кузатиб бораман. Бу — дадиллик. Улар устозлар қатори бирор ролни саҳнага олиб чиқишга дадил, ўзига ишонган ҳолда киришадилар. Бу яхши аломат. Дадиллик керак, аммо у зинҳор-базинҳор тақлидчилик бўлмаслиги керак. Тақлид санъаткорни изланишдан тўхтатади. Изланишдан тўхтаган санъаткор саҳнани тарк этса ҳам бўлаверади. Чунки тақлидчилик ҳеч қачон обрў олиб келмаган. Ўрни келганда шуни ҳам айтиш бурчимки, бу ёшлар «мен фалон ролни қойилмақом ўйнаб қўйдим» деб мағрурланмай, ўз ижодларига танқидий кўз билан қарашни ҳам ўрганишлари лозим.

— Икрома опа, очиғини айтиш керак, кўп ҳолларда театр зали томошабин билан тўлмайди. Умуман, театр ва томошабин муаммосига қандай қарайсиз?

— Замон ўзгаришда. Йиллар давомида муаммо бўлиб турган чигал масалалар зумда ҳал бўлиб кетмоқда. Бозор иқтисодиёти ҳаётимизни ағдар-тўнтар қилиб ташлади. Нарх-навонинг баландлашиб кетгани оддий меҳнаткашнинг тинкасини қуритди. Ҳаётдаги нотекислик театрга таъсир кўрсатмай иложи йўқ. Ҳамма айб ҳам спектаклда деб бўлмайди. Аввало, одамлар жуда чарчаган. 70 йил давомида олиб борилган ёлғон сиёсат, ёлғон эътиқод, кўзбўямачилик ҳамманинг ҳафсаласини пир қилди. Ишдан ҳориб, тинка-мадори қуриб келган одам эртанги тирикчилигини ўйлайдими ёки театрга боришни ўйлайдими? Ҳозир телевидение биринчи ўринда. Ёнбошлаб олиб телевизор томоша қилиш ҳаммага ҳам ёқади. Бу биринчиси. Иккинчиси, сўнгги пайтда ҳар соҳада ҳам бебошлик, ўзи бўларчиликка йўл қўйилмоқда. Биров билан бировнинг иши йўқ. Сен менга тегма, мен — сенга. Кечаси театрдан чиққан томошабин уйимга эсон-омон етиб олармикинман, автобус, троллейбус тўхтаб қолмаганмикин, йўлда ёмонларга дуч келмасмикинман, деб юрагини ҳовучлаб, кўзлари олазарак бўлади. Бундай ҳолни спектаклдан кейин кўп кузатганман.

Ҳозир одамларга мураккаб фалсафий драмалар эмас, руҳига енгиллик олиб кирадиган кулгибоп асарлар кўпроқ ёқади. Театр ҳам, драматург ҳам буни ҳисобга олишлари керак. Учинчидан, халқимиз қўл учида кун кўриб, қашшоқ яшаб келди, иқтисодий тақчиллик, танглик маънавий қашшоқликка олиб келади, моддий аҳволни яхшиламай туриб маънавият ҳақида гап бўлиши мумкин эмас. Шу боис ҳам айбни фақат театрга қўйиш тўғри эмас.

— Сиз яратган образларни рўйхатга олсак, анча-мунча саҳифани ташкил этади. Агар сир бўлмаса айтинг-чи, турли характердаги ролларни яратиш жараёни қандай кечади?

— Бу саволингизга батафсил жавоб бериш қийин. Ҳар бир ролнинг ўз мақоми бўлади. Аввало шу нуқтасини топиш лозим. Санъаткорнинг маҳорати ҳам шундаки, ўша яратаётган қаҳрамонининг нафақат ташқи қиёфасини, балки унинг маънавиятини, ички дунёсини, бир сўз билан айтганда, характерини ўзлаштириб олиши керак. Акс ҳолда роль томошабинга етиб бормайди, ролни томошабин қабул қилмадими, демак, ижрода сунъийлик бор. Ҳозирги томошабин илм-маърифатли ва театр ҳақидаги тушунчалари, мулоҳазалари санъаткорникидан кам эмас.

— Икрома опа, 80-йилларнинг охирида «ўзбеклар иши» туфайли кўп оилалар нотинч бўлиб, туҳматга учради, ноҳақ жазога тортилиб, адолатсизлик қурбони бўлганлар оз эмас. Бу кулфат Сизнинг хонадонингизни ҳам четлаб ўтмади. Кўзда ёш билан саҳнага чиққан кунларингизнинг гувоҳи бўлганман.

— Ўша машъум кунларни эсласам, ҳамон юрагимда титроқ, кўзларимда алам ёшлари. У кунлар, хайриятки, ўтиб кетди, аммо юрагимни қону зардобга тўлдирган туҳмат балосининг яраси битмади. Ҳамон вужудимга оғриқ беради. Бухоро вилояти партия қўмитасида ишлаган ўғлим Рустам Болтаевнинг беш йил ноҳақ қамалиши оиламиз бошига катта фожиа бўлди. Менинг ҳам, ўғлимнинг ҳам соғлиги аввалгидек эмас. Мен аминманки, бу юқоридан уюштирилган фожиа эди. Сира эсимдан чиқмайди. Бир куни қамоқхонага учрашувга бориб ўғлимни таний олмадим. Қош ва киприклари тўкилиб, калтак зарбидан юзлари шишиб кетган эди. Бундай хўрликка қайси она дош бера олади! Умримда биринчи марта бу аламларга чидолмай овозимнинг борича: «Совет давлатига минг лаънат! Фашистлар! Жаллодлар!» деб ҳайқирдим. Юрагим бу адолатсизликни кўтара олмади, ҳушимдан кетдим. Кейин билсам, бу ҳали ҳолва экан. «Ўзбеклар иши»нинг бош сабабчиларидан бири Гдлян ўғлимни камерада шундай урганки, буни сўз билан ифодалаб беролмайман. Хайриятки, ўғлим каратэдан хабардор, ўзини ҳимоя қилмоқчи бўлган, лекин улар бунга йўл қўйишмаган.

Айтинг-чи, қайси гуноҳи учун! Қайси қилмиши учун! Умр бўйи қилган ҳалол ва фидойи хизматига шуми жавоб! Ўла-ўлгунимча Гдлян ва унинг атрофидаги ҳомийларини қарғайман. Унинг босқинчилик сиёсати туфайли қанча хонадонлар азоб чекди, қанча ўғлонлар ноҳақ озодликдан маҳрум этилди, шунинг учун ҳам бундан буён ақлу ҳушимизни йиғиб, барчамиз бирлашиб, аҳил ва тотувликда яшаш йўлини тутишимиз керак.

Ўша куни кўзимда ёш, йиғлаб-йиғлаб келяпман, кўзим ҳеч кимни, ҳеч нарсани илғамайди, дунё кўзимга тор, дод деб юборишдан ўзимни зўрға тўхтатиб одимлайман. Тўппа-тўғри телестудияга келдим, телеспектакль суратга олинмоқда эди. Ролимни шундай юракдан берилиб ўйнадимки, ҳаётдаги ва спектаклдаги фожиа бир хил эди.

— Қандай янги ролни ижро этишни орзу қиласиз?

— Шу савол баҳонасида яна бир фикрни айтай. Актёр саҳнада ўзининг ёшига, қиёфасига мос ролда кўриниши керак. Ёши катта бўлиб қолган артист зўрма-зўраки ёш йигит-қизлар қиёфасида чиқса, томошабиннинг ғашига тегади. Бу санъат эмас. Ўзини ўзи кулгуга қўйиш.

Орзули дунё. Орзусиз инсон бўлмайди, албатта. Айниқса, санъаткорга унинг юрагида юлдузлардек потраб ётган орзулари тинчлик бермайди. Орзу-ҳаваслари юрагида жўш уриб турган санъаткорни ҳамиша ҳаракатда бўлган тўлқинга ўхшатгим келади. Бундай санъаткор эл фарзандига айланиб кетади. Аброр ака, Мукаррама опа, Шукур Бурҳон — булар ҳаёт пайтларидаёқ халқнинг чинакам фарзандлари бўлиб кетишган эди. Санъаткор учун бундан юксак бахт бўлмайди. Орзу шундай нарсаки, эртанги кунга умид билан қарашга ҳам чорлаб туради. Демоқчиманки, менинг ҳам бу борадаги орзуларим йўқ эмас. Мана, Ўзбекистонимиз — жаннатмакон юртимиз мустақил бўлди. Бу катта гап. Улкан воқеа. Бу мустақилликни 70 йил ташналик билан кутдик. 70 йил ўзлигимизни унутиб, қарам ва муте бўлиб яшадик. Бу йиллар бошимизга тушган туҳматлар, талон-торожлар, ҳақорату камситишлар ҳақида қанча гапирсак оз, қанча ёзсак кам. У кунларнинг ортда қолгани, ўтиб кетгани рост бўлсин. Қора кунлар ўтиб кетгани билан унинг қолдирган асорати, жароҳати ҳали-бери битиб кетармиди?!

Покиза ва беғубор, сахий ва қайноқ юрагида жароҳатнинг оғриқли излари қолган Ўзбекистон — Онам тимсолини саҳнага олиб чиқишни, бутун жаҳон аҳлига ҳайқириқ билан кўз-кўз қилишни истайман.

— Икрома опа, сўнгги савол мавзудан чет, аммо бизга яқин. Сўнгги пайтда хабарингиз бор, хотин-қизлар ҳақида турли хил фикрлар айтилмоқда. Кимдир хотин-қизлар ишламай уйда ўтирсин, рўзғор ва бола тарбияси билан шуғуллансин деса, кимдир уларга енгиллик яратиш лозимлигини айтмоқда.

— Чиндан ҳам, Олий Кенгаш сессияларида, бошқа анжуманларда ҳам хотин-қизларга иш соатларини бироз қисқартириш, енгиллик бериш ҳақида кўп гапирилмоқда. Аммо таклифлар ҳозирча қоғозда қолиб ҳеч ким уларни инобатга олмаяпти. Бу гапларда жон бор, албатта. Эрталабдан кечгача хизматда бўлган она боласи мактабдан қайтгач уйдами, кўчадами, ким билан юрипти, нима иш билан машғул, билмайди. Тўққизинчи қаватдаги икки хоналик бетонлик тор уйда кун бўйи ўсмирдан қимирламай ўтиришни талаб қилиш ҳам инсофдан эмас. Кўрдингизми, муаммоларнинг бири бирининг нобоплигидан келиб чиқмоқдаки, унинг жабрини юрагига ҳали доғ тегмаган, бегуноҳ ёшлар — эртанги кунимиз эгалари тортмаслиги керак. Аёл жамиятдан узилиб яшаши ҳам яхшилик аломати эмас, аммо хизматда енгиллик яратиб берилса, тез орада ижобий оқибатларини кўрсатишга ишонаман. Аёлнинг жамиятимиздаги ўрни, хизмати, аҳамияти ҳақида кўп гапириш мумкин. Мен эса лўнда қилиб ҳазрат Навоийнинг «Жаннат оналарнинг оёғи остидадир!» деган муқаддас иборасини эслатмоқчиман. Аёлга бундан юксак таъриф бўлмайди.

— Суҳбатингиз учун миннатдормиз.

Суҳбатдош
Муҳаббат ТУРОБОВА

ЖАҲОНГА ЙЎЛ...

Боши биринчи бетда

— Афсуски, бу заводни Туркияда бироз кечикиброқ қурдик, — деди ишхонанинг бош директори.

— Хўш, бизда қачон қурасиз? Ҳаракатингизни қилиб қолинг... Кечикиб қурдик деб надомат чекиб юрманг тағин, — дея мутойиба ила сўзни улаштирди президентимиз.

Мезбонлар завқланиб кулишиб буни таклиф ўрнида қабул қилишди. Сўнг тўқимачилик фабрикасига бордик. Бу ишхона шу тизимдаги қирқта фабриканинг биттаси экан...

— Туркияда бир йилда бир ярим миллион тонна пахта етиштирилади. Четдан яна юз минг тонна сотиб оламиз, — дейишди мезбонлар. — Ана шу маҳсулот олтмиш миллионли аҳолимизнинг эҳтиёжини қоплайди ва хорижий элларга газмол, кийим-кечак чиқаришимизга имкон беради...

Шу ерда тақдиримиз, пахтамиз билан боғлиқ бўлган аччиқ ҳақиқатлар айтилди.

— Ўзбекистон дунё пахтасининг йигирма фоизини беради, — деди президентимиз. — Бу ёлғиз пахта... Бошқа бойликларни қўяверинг... Шунга қарамай, бизни қарздордан олиб қарздорга солишади... Мана, сизга инсоф!..

Измирда Ўзбекистон жумҳурияти савдо ваколатхонаси очилса, яхши бўларди!, деган таклиф ўртага қўйилди.

Шу куни Измирдан Истанбулга учдик. «Мармара» отелига қўндик. Кечқурун «Шератон» отелининг муҳташам залида Туркия иш одамлари билан катта учрашув бўлди. Турк-совет иш кенгаши раиси Ниҳод Кўкйигит дастурхон ёзди. Швейцариядаги Ўзбек тижорат агентлиги директори Анвар Олтойли Ўзбекистоннинг савдо-тижорат имкониятлари ҳақида сўзлади. Ҳозир бўлганлар президентимиз нутқини узоқ олқишлар ила қарши олдилар.

— Ўзбекистоннинг ўн беш йил давомида марказга берган пахтаси 50 миллиард долларни ташкил этади. Шу даврда ташиб кетилган тилланинг қиймати эса 21 миллиард доллар. Хўш, шундоқ экан, нега биз шунчалик ёмон яшаймиз? Нега халқимиз шу қадар камбағал, ночор? — деган оташин нидо юракларга ларза солди... Таржима керакми?» деган саволга кўпчилик гуриллаб бир овоздан «йўқ!» деб жавоб беришди... Суюкли қўшиқчимиз Ғуломжон Ёқубов ашулаларига машҳур турк хонандаси Юксал Ўзол қўшиқлари туташиб кетди. Ва охирида Юксал Ўзолга Шерали Жўраев жўр бўлишда чапакбозлик авжига чиқди.

Эртаси куни Истанбул волийси Хайриддин Қозоқчи қабулида бўлдик.

— Биз дунёнинг эшигини Туркиядан, Истанбулдан очамиз, — деди президентимиз. — Истанбул билан Тошкент орасида бевосита алоқаларни йўлга қўйиш биз учун ғоят муҳим. Ўн миллионли шаҳарни бошқаришдаги тажрибаларингиз бизга асқотади деб умид қиламан.

Сўнг машҳур Султон Аҳмад жомеси ва Аё София ибодатхонасини зиёрат этдик. «Метро» деб аталмиш улкан савдо маркази ҳайъат аъзоларида катта таассурот қолдирди. Бу ерда йўқ нарсанинг ўзи йўқ. Токчалар, пештахталарда моллар қалашиб ётибди. Нарх-наво билан қизиқдик.

— Манави каттакон музлатгичнинг баҳоси қанча? — сўрадик биз.

— Бир ишчининг ўртача йигирма кунлик иш ҳақига баробар.

— Манави муҳташам телевизор-чи?

— Бир ишчининг ўртача ўн беш кунлик иш ҳақига тенг...

Савдо маркази директори Ўзбекистонга замонавий тижоратчилар тайёрлаб беришни ўз зиммасига олди.

Оқшом Анқарага қайтдик. Эртаси кун Чамликўшкда тантанали вазиятда саккиз битим имзоланди. Ва улар воситасида жуда кўп масалалар, муаммолар ҳал этилди. Чунончи, Тошкент — Анқара ўртасида мунтазам ҳаво йўли қатновини жорий этиш, Тошкентда ва Анқарада ваколатхоналар очиш, маданий-иқтисодий алоқаларни йўлга қўйиш, талабалар ўқитиш, радио, телевидение ҳамкорлиги ва ҳоказолар.

— Биз Ўзбекистонга ҳар йили минг талаба ўқитиб беришга тайёрмиз, — деди Турғут Ўзол.

Сўнг Ҳожаттепа университети қошидаги хорижий алоқалар институтининг очилиш маросимида қатнашдик. Туркия жумҳурраиси шаклланиб келаётган Янги дунё ва унда туркий халқларнинг эгаллаяжак муҳим ўринлари ҳақида сўзлади.

Тушликдан сўнг кичик ишхоналар зонасига бордик. Бу ерда 2100 ишхона бўлиб, уларда 40 мингдан зиёд ишчи ишлайди. Оддий мурватдан тортиб баҳайбат экскаваторлар, улкан пармаловчи машиналаргача, эринмай кўрсатишди. Электроника заводига олиб боришди. У ерда тайёрланаётган мураккаб радиотехник асбоб-анжомларни, НАТО учун тайёрланаётган жанговар ракета — Стингерларни кўрдик.

Оқшом «Хильтон» меҳмонхонаси ресторанида президентимиз томонидан Турғут Ўзал шарафига катта зиёфат берилди. Дастурхонга ўзбекча палов ва кабоблар, ўзимизнинг «Ҳосилот» шароби тортилди. Яна турк ва ўзбек тароналари қўшилишиб кетди. Тошкент ва Анқара гўзаллари даврада хиромон этдилар. Хайрли, ҳаяжонли бу кунлар ва тунлар нашъаси юракларга умрбод нақшланиб қолди.

МЕН ҚИСҚА БЎЛСА-ДА турк ёзувчилари билан учрашишга муваффақ бўлдим. Туркия ёзувчилари бирлиги раиси, доктор Меҳмет Доған бир неча адиблар билан хонамга ташриф буюрди. Икки ижодий уюшма ўртасида алоқаларни ривожлантиришга доир битим имзоладик. Чунончи, келгуси йил Ўзбекистонда турк адабиёти ва санъати, Туркияда ўзбек адабиёти ва санъати кунларини ўтказиш... Ёзувчиларимизнинг борди-келдисига кенг йўл очиш... Энг сара асарларни сайлаб, таржималаш... Тошкентда, Ёзувчилар уюшмаси ҳузурида қўшма «Туркистон» нашриётини ташкил этиш ва ҳоказолар..

Кечаси соат ўнларда Анқаранинг Эсонбуға ҳаво майдонидан Тошкентга парвоз қилдик. Мезбонлар катта иззат-эҳтиром ила кузатиб қолишди. Бу гал уч ярим соат деганда манзилга етдик... Тошкентда тонг... Тарихий, улуғ куннинг яна бир қутлуғ тонги. Ҳали ҳам ўзимга келолганим йўқ. Кўзларимга ишонмайман. Тутқун Туркистондан жаҳонга, жаҳондан Туркистонга йўл очилди! Мен шу буюк воқеанинг гувоҳи бўлдим... Худога шукр!..

Ассалом, дунё!..

Туркистон карвонларини кутиб ол энди...

ҚРИМТАТАР КЛАССИК ШОИРИ ОШИҚ УМАРНИНГ 370 ЙИЛЛИГИГА

БОҚИЙЛИК

Жаҳондаги эллар ва элатлар сингари қримтатар халқининг ҳам қадимий маданий ва адабий мероси, нафис санъат намуналари мавжуд. Қримтатар шеъриятининг оламга машҳур намояндаси Ошиқ Умар (Умар Абдула ўғли) адабий мероси асрлар билан бўйлашиб, бу адабиётни оламга кўз-кўз қилиб келаётир.

Орупо ва Осиёда бирдай ном қозонган Ошиқ Умар халқлар орасида миллий диний зиддиятлар авж олган, бунинг устига жуғрофий тадқиқотлар мутлақо тақиқлаб қўйилган бир даврда — XVII асрда яшаб ижод қилди. Ўша даврларда дунё миқёсида туркий халқлар адабиёти ва маданияти юксалиш сари юз тутган эди. Яқин Шарқ мамлакатларининг халқ оғзаки ижодида яратилган «Асли ва Керим», «Ошиқ Ғариб», «Лайли ва Мажнун», «Гўрўғли» каби қаҳрамонлик достонлари ўша даврдаги эзувчилар сиёсатига қарши нафрат тимсоли бўлиб майдонга чиқди.

Қримтатар ёзма адабиётининг кўплаб дурдона асарлари, нафис қўлёзма намуналари хорижий мамлакатларнинг китобхонларига яхши таниш. Масалан, XIV—XVII асрларда ижод этган шоирлардан Абдулмажид афанди шеърларининг ёзма намунаси Голландияда, Лейден университетининг кутубхонасида, қримтатар ва украинларнинг биргаликда Польша қироллигига қарши курашга бағишланган Эдип афандининг «Сафарнома» ва Жонмуҳаммаднинг «Тоғайбей» достонлари Овруподаги хорижий кутубхоналарда сақланмоқда. Қримтатар адабиётининг асосчиларидан бири Ошиқ Умарнинг ҳам бебаҳо асарлари ўша даврларда ёзилгандир. Унинг достон ва термалари, ғазаллари халқ орасида кенг тарқалган бўлиб, замонлар оша сеҳри, тароватлари билан кўнгилларга завқ бағишлаб келмоқда. Ошиқ Умар асарлари XVII асрнинг ўрталаридан то бугунги кунгача нафақат қримтатар халқи, балки бутун Яқин Шарқ халқлари орасида, жумладан, Туркия ва Булғорияда кенг тарқалган.

У 1621 йили (ҳижрий ҳисоб билан 1030 йили) Қримдаги Кўзлаве шаҳрида (ҳозирги Евпатория) Абдулла Кенжа ўғли деган кўнчи хонадонида дунёга келди ва умрининг асосий қисмини шу ерда кечирди.

Кентим Кўзлаведир,
Умардир исмим,
Бир кичик заррадан
бор бўлди жисмим —

деган эди шоир шеърларидан бирида. У мадрасада таҳсил олганидан сўнг сафарга отланди. Туркияда, Эронда, Озарбайжонда, Доғистонда дарбадарликда кун кечирди. Шоир ўзи туғилиб ўсган элини соғинганидан шеърларини куйга солиб, хониш қилди. У Шарқ мамлакатларининг номдор шоирлари асарларидаги халқчил хусусиятларни ўрганди ва ўзи ҳам уларга жўр бўлди. Шуниси қадрлики, у қаерда бўлмасин, миллий шеърият анъаналарини сақлай билди. Ошиқ Умарнинг бундан 370 йил муқаддам ёзган ғазалларини, мураббаларини, мухаммасларини ва мусаддасларини бугунги кунда ҳам ҳеч қийналмай мутолаа қилиш мумкин.

Она халқининг бу фидойи фарзанди 1707 йили (ҳижрий ҳисоб билан 1119 йил) Кўзлаве шаҳрида саксон олти ёшида вафот этди.

Шоирнинг бой адабий мероси бизнинг замонамизда узоқ йиллар назардан четда қолиб келди. Унинг Яқин Шарқ мамлакатларида сочилиб ётган ва ҳали кўпчиликка маълум бўлмаган асарларининг тақдири бизга қоронғи. Шунга қарамай, Истанбулдаги Бешиктош Яҳё афанди кутубхонасида, қадимги Кўниё шаҳридаги Мавлоно музейида, Лондондаги Британия музейида сақланаётган асарларининг ўзиёқ Ошиқ Умарнинг ижодий фаолиятини чуқурроқ ўрганиш, кенг тарғиб этиш имконини беради.

Унинг Истанбулда сақланаётган қўлёзмаси 1728 йили қайта кўчирилган бўлиб, шоирнинг илк асарларидан бири саналади. 530 саҳифадан иборат бу қўлёзмада 19 минг 970 мисрали 1242 шеърга тартиб берилган. Кўниё музейидаги китоб эса ҳажман энг йирик бўлиб, Истанбулдагидан 56 йил кейин Ажи Ислом ўғли Ҳофиз Усеин тарафидан кўчирилган ва унга шоирнинг 1500 шеъри киритилган. Британия музейидаги нусхада арабча диний-ахлоқий асарларига тартиб берилган бўлиб, 41 саҳифалик бу дафтарга 106 шеър киритилган.

Яқин Шарқ мамлакатларида ўз асарлари билан шуҳрат қозонган Ошиқ Умар фаолияти билан кейинчалик рус демократ шоирлари ҳам қизиқа бошлаганлар. 1847—1866 йилларда Н. А. Некрасов ва И. И. Панаевнинг нашрларида ҳамда Н. Г. Чернишевский муҳаррирлигида нашр этилган «Современник» журналининг 1848 йилги 5-сонида таниқли шарқшунос Феликс Домбровскийнинг шоир Ошиқ Умарга бағишланган мақоласи эълон қилинган. Мақолада шоирнинг таржимаи ҳоли, ижодидан намуналар, унинг ҳақида ўша пайтда кенг тарқалган ривоятлар ҳақида сўз юритилади.

Ошиқ Умарнинг 109 шеърдан иборат тўплами 1894 йили Боғчасаройда, Исмоил Гаспринскийнинг «Таржимон» газетаси босмахонасида «Ошиқ Умар девони» номи билан босиб чиқарилган. Шуниси ачинарлики, ана шундай хайрли иш нақ 100 йилдан сўнг давом эттирилди.

Таниқли қримтатар адабиётининг совет даврида кўзга кўринган шоири ва олими Эшраф Шемизода етмишинчи йилларда Ошиқ Умарнинг ҳаёти ва ижодий фаолиятини ўрганишга киришди. Бу олимнинг талайгина илмий кузатишлари матбуотда чоп этилди. Унинг бевақт вафотидан сўнг бу ишни унинг шогирди Ризо Фозил давом эттирди. Ризо Фозил бу ишга кенг жамоатчиликни ҳам жалб қила олди. Тилшунослар ва адабиётшуносларнинг бу борада амалга оширган ишларини умумлаштирди. Шу тариқа қримтатар адабиёти тарихини ўрганишда илк тажриба ҳисобланган қўлланма ўқувчиларга ҳавола этилди. Уни тайёрлашда қримтатар олимлари, филология фанлари доктори Айдер Меметов ва Зедла Аксаков, ўзбек олимлари, филология фанлари доктори Алибек Рустамов ҳамда Тўхтамурод Зуфаров фаоллик кўрсатишди.

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти 1988—1990 йилларда Ошиқ Умар асарлари тўпламининг икки жилдини босмадан чиқарди. Вақтли матбуот ва адабий-бадиий журналлар саҳифаларида, ўқув қўлланмаларида шоирнинг асарларидан намуналар чоп этилмоқда.

Шундай қилиб, Ошиқ Умар 370 йилдан сўнг ўз халқининг бағрига яна қайтиб келди. Унинг теран шеърларининг ҳароратли нафасини қримтатар халқи қониқиш билан ҳис эта бошлади.

Эй, Умар, мажнун Умар,
ҳасрат Умар, ошиқ Умар,
Бу жаҳонда ҳеч кимсани
қақшатмаган Ошиқ Умар,
Келгусида тингласин
халқим назмимни,
Билмаганлар билсинлар
шеърларимни, исмимни —

деб ёзади ўз келажагига ишонган, она халқининг машаққатли кунларини, муҳаббати-ю садоқатини иншо этган шоир.

Доимо халқ орасида бўлган, унинг ташвишига, дардига шерик шоиргина инсонлар қалбида ўчмас из қолдиради. Ошиқ Умар ана шундайлар тоифасидан эди. Қримтатар халқининг асл фарзанди, улуғ шоир Ошиқ Умарнинг дурдона асарлари жаҳон маданиятининг хазинасига қўшилган бебаҳо хазинадир.

Сафтер НАГАЕВ,
қримтатар адиби

УМИДВОР ЗОТ АРМОНЛАРИ

Йил бўйи руҳимизда маънавий инқилоблар ясаб халқимизни ҳурриятга олиб чиққан, бизни чинакам мустақилликка умидвор этган Навоий йили ҳам якунланмоқда. Бу йил ҳазрат Навоийни ўзига пир деб билган, орзу-армонлари, севинч-шодликларини унинг номи билан боғлаган жафокаш халқимиз чиндан ҳам тўй кўргандай бўлди. Мир Алишер Навоийнинг 550 йиллик тўйлари олий минбарлардан тортиб ўзбекнинг ҳар маҳалласи, кўча-кўйигача кириб борди. Ҳатто ундан симтўр ичидаги маҳбуслар ҳам бебаҳра қолмадилар. Пойтахтнинг қоқ марказида худди Навоий давридагидек халққа ош берилди.

...м таърифу тавсифи... Бироқ тан олиш ...ҳурриятга эришган ...нинг XXI аср бўсағасидаги энг ёруғ кунларидан бири эди. Навоий даҳоси таратган ёруғлик улуғ арбоблардан тортиб, оддий меҳнат кишиларию не-не бенаво диллар, маҳзун қалбларнинг қат-қатларигача кириб борди. Уларнинг ҳаётга, Ҳаққа, ҳақиқатга умид-ишончини оширди. Қаршидаги меҳнат ахлоқ тузатиш муассасасида улуғ шоир таваллудига бағишлаб ўтказилган кўрик-конкурс кечаси билан таниб бунинг яна бир бор гувоҳ бўлдим.

Афи симтўр, панжаралар билан ўралган бу жойнинг қамона эканига ишонгингиз келмайди. Бекасам тўну чуст дўппи кийиб олган одамлар недан қувнаб, куй-қўшиқ остида рақсга тушишмоқда. Чеҳраларида табассум, шижоатланг-баранг электр чироқлар ўчиб-ёниб «Навоий — 550» ларини ёзади. Гижинглаган улбола от, доиралар бакали, олқиш, қарсаклар. Бир ишда негадир нотабиий туюлган манзаралар. Бироқ Навоийнинг машҳур мисралари қўшиқ айланиб, авж пардаларга таралгани сайин қаерда турганингизни унутасиз. Недандир сеҳрланасиз. Эҳтимол, сеҳр сиз кўп бор тинглаб, ёдлаб кетган мисраларда ҳам, ижрочининг латиф овозида ҳам эмасдир. Сеҳр шундаки, ижрочи-маҳбус даҳо шоирнинг мисралари оҳангига ўз дардини, изтиробини, қалб нолаларини ҳам қўшиб юборган. Адашган кимсанинг армонлари, сўзсиз нолалари руҳингизга кўчади. Улар ижро этган мумтоз ашулаларнинг барчасида мана шу мунг яшириниб ётгандай. Айниқса, Фурқат шеъри билан айтиладиган «Сайёра» қўшиғи ижро этилганда адоқсиз сўроқлар ичида қоласиз...

Мана, созини созлаб, дўмбирасини гулдиратиб бахши Қалдон Султонов ҳам даврага кириб келди. Алпомиш достонидан Ойпари термасини айтиб ҳаммани сел қилди...

Навоий ғазаллари, достонларидан парчалар, саҳналар, монологлардан иборат кеча уч соатдан ортиқ давом этди. Бироқ менинг хотирамда ёшгина йигитчанинг Навоийга мурожаат этиб айтган мана бу сўзлари узоқ вақт муҳрланиб қолди:

Имонни унутдик, Навоий
бобо,
Виждонни унутдик, Навоий
бобо,
Эртани унутдик, Навоий
бобо...
Айтгил бобожон, меҳр
қайдадир,

Навоий бобожон, инсоф
қайдадир!

Бу саҳна эмас, кўз ўнгимиздаги ҳаёт эди. Ҳақиқат, инсоф, адолат излаб Навоий сиймосига ёлбораётган бу кимсалар, ким билади, балки айбсиз айбдорлардан биридир. Ҳаётда ўз йўлини тополмасдан жиноят кўчасига кириб қолган кимсами? Балки «ғурбатда ғариб» бу йигит шуларни англаб, азоб тортаётгандир, тамоқ юкидан халос бўлиш, яъни инсон номини олиш учун Навоий бобоси руҳидан мадад истаётгандир, тазарру қилаётгандир. Ахир улуғ шоиримизнинг бизга берган мангу сабоғи ҳам шу эмасми? Шу маънода ички ишлар полковниги Остон Саидов бошлиқ муассасанинг адашганларга тўғри йўлни кўрсатиш, уларни тутқунликдан халос бўладиган кунларга, ҳаётга тайёрлаш борасида Навоий йили тадбирларига мурожаат қилганлиги бежиз эмас. Бу ерда бир ярим мингга яқин маҳбус ахлоқ тузатиш ишларига жалб этилган. Жумҳурият Ички ишлар вазирлиги Ахлоқ тузатиш ишлари бошқармасининг «Вақт» газетаси таъкидлашича, уларнинг ярми Навоий таваллудига бағишланган кўрик-конкурс тадбирларида фаол иштирок этишган. Шунинг учун ҳам бу муассаса бадиий ҳаваскорлари томонидан Алишер Навоий тўйига бағишлаб ўтказилган кеча шу турмоқ бўйича жумҳурият кўрик-конкурсининг энг юксак мукофоти — Гран-при билан тақдирланди. Тўғрисини айтиш керак, бу жуда катта меҳнат, ишёқ, изланишнинг маҳсули эди. Шундай ноўнғай шароитда кийим, чолғулар, декорациялар топиш, тайёрлаш, бунинг учун мутахассисларни жалб этиш осон эмасди. Агар бу тадбирларда муассасадаги маҳбусларнинг деярли ярми иштирок этганини ҳисобга олсак — шунинг ўзи муҳим тарбия жараёни эмасми! Кечани бутун муассаса жамоаси кўрди. Соқчилардан бошқа ҳамма томошабингина эмас, иштирокчига айланиб кетди...

Навоий йили якунланаяпти. Бироқ унинг даҳосига муҳаббат сўнгани йўқ. Бу муҳаббат катта тўлқин олаяпти. Янги йилга улуғ орзулар, пок ниятлар билан кўз тикиб турибмиз. Умид шулки, қай дилда пок туйғулар бўлса — ниятига етсин, маҳбуслар озодликка чиқсин, эркинликнинг, ҳалол меҳнатнинг қадрига етсин. Бошқалар эса ўз эркини, ҳақ-ҳуқуқини, инсонлик шарафини муқаддас сақласинлар. Зеро, шунда умидвор зот — Мир Алишер ҳазратларининг армонлари ушалиб, руҳлари мангу шод бўлгай!

М. АБДУЛЛАЕВ

...РАТДА: «Хамса» достонлари асосида са...: ижрочи В. Турғунбоев; бахши Қ. Султонов

Қутлаймиз!

НАБИ РАҲИМОВ — 75 ЁШДА

Ҳурматли Наби РАҲИМОВ!

Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси қутлуғ 75 ёшингиз билан қизғин муборакбод этади.

Сиз сермазмун ҳаёт ва ижод йўлини босиб ўтдингиз. Тошкент маърифат билимгоҳида, Москва Давлат дорилмуаллимида ва ниҳоят, Низомий номидаги Тошкент Давлат маърифат дорилмуаллимининг рус тили ва адабиёти ҳамда шарқ куллиётларида таҳсил кўрдингиз. Ўрта мактабда, Қўқон ва Тошкент дорилмуаллиминларида дарс бердингиз, жумҳурият Ташқи ишлар ва Маориф вазирликларида, Тил ва адабиёт илмий тадқиқот институтида ишладингиз. Кўп йиллар Абдулла Қодирий номидаги Тошкент давлат маданият дорилмуаллиминидаги рус ва хорижий адабиётлар кафедрасига мудирлик қилдингиз.

Адабий фаолиятингиз 30-йилларнинг охирларида таржимон сифатида бошланган эди. Шундан буён ўтган ярим асрдан кўпроқ вақт мобайнида «Садриддин Айний», «Султон Жўра», «Ўзбек совет ҳажвиёти тарихидан» каби ўндан ортиқ китобларингиз, кўплаб илмий мақолаларингиз чоп этилди. Сизнинг айнийшунос олим, Айний асарларининг саккиз жилдлигини нашрга тайёрловчи сифатидаги хизматларингизни алоҳида тилга олса арзийди. Шунингдек, «Ўзбек совет адабиёти тарихи», «Инқилобдан аввалги ўзбек адабиёти тарихи», «Кўпмиллатли совет адабиёти тарихи» каби тадқиқотларни тайёрлашда ҳам фаол қатнашгансиз.

Ҳурматли Наби Раҳимов, қутлуғ ёшингиз билан Сизни яна бир бор муборакбод этар эканмиз, ҳамиша соғ-омон, бардам-бақувват бўлинг, ижодингиз янада баракали бўлсин, деймиз.

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ БОШҚАРУВИ

ИМПЕРИЯНИНГ СЎНГГИ КУНЛАРИ...

Боши иккинчи бетда

қил халқ ҳокимияти шароитидагина амалга ошириш мумкин. Бизнинг бугунги ҳокимият тутқасидан ушлаган асосий кўпчилик кишиларимиз бир ғоядан кечиб, иккинчи бир ғоянинг этагини тутган, бир сиёсатни барбод қилиб, иккинчи бир сиёсатни ушламоқчи бўлган авлод вакилларидир. Бир неча йиллаб ҳоким тузумга хизмат қилган, унинг ғояларини илгари сурган одам қандай қилиб бирданига ўзгариб, демократ бўлиб қолиши мумкин? Мен бу сўзларим билан уларнинг кўп йиллик иш тажрибаларини, меҳнатларини инкор этмоқчи эмасман. Чунки, ўзим ҳам шу авлод вакилиман. Йиллар мобайнида қон-қонимизга сингган «байналмилал», «тенглик» каби шиорий ғоялар таъсиридан қутулиш жуда қийин кечмоқда. Лекин на чора. Ҳақиқатнинг кўзига тик қарашга тўғри келади. Турли сиёсий ғоялардан холи бўлган мустақил-миллий давлат барпо этиш янги ҳокимиятнинг биринчи вазифасидир. Бунинг учун умумхалқ сайловида сайланажак президентимиз биринчи навбатда янги ҳокимиятнинг конституциясини қабул қилиш, ер-сувни эгасига — деҳқонларга, завод фабрикаларни — ишчиларга тўла бериши, давлат мулкини хусусийлаштиришни қоғозда эмас, амалда қилиши, мукаммал солиқ тизимларини ишлаб чиқиши, чет давлатлар билан ўртадаги чегараларни очиши лозим. Чегараларни армия эмас, божхона ходимлари эгалласин. Ва бу ходимлар инсоф ва диёнат билан иш юритишлари, ҳар жиҳатдан ўйлаб тузилган қонунларга амал қилишлари лозим. Мана шу жойда ҳаждан олинадиган солиқ хусусида ҳадисда айтилган бир мисолни келтиришни зарур, деб биламан, «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Осмон (ёмғир) ва булоқлар ёки ерости сизот сувлари бирлан суғорилган экинга ушр (ҳосилнинг ўндан бири), чиғир ёрдамида суғорилган экинга эрса, ярим ушр солиқ солингайдир» деб айтганлар».

Англаб турганимиздек, меҳнат билан (чиғириқда) чиқарилган сувда етиштирилган экинларга табиий сувлар билан суғорилган экинларга қараганда ярим баравар кам солиқ солинар экан. Бизда эса солиқнинг ёғи осмондан келган. Шўролар ҳокимиятининг бутун даврида халққа текин билим берамиз, текин даволаймиз, деб алдаб келинди. Ҳолбуки, бу жараёнларнинг бирортаси ҳам текин бўлмай, юқори солиқлар эвазига амалга оширилди. Империянинг сўнгги кунларига келиб эса солиқ тизимлари бутунлай издан чиқиб кетди. Бугунда ташкил этилаётган юзлаб биржалар, ассоциациялар асосан пулни пулга уриштириб пул қилишмоқда. Уларнинг 90 фоизи маҳсулот ишлаб чиқаришдан узоқ бўлган чайқовчи ташкилотлардир. Энг қизиғи, давлатга ўшандай чайқовчи биржалар ҳам зиғир ёғи ишлаб чиқармоқчи бўлган кичик корхона ҳам бир хил миқдорда солиқ тўлайди. Биз қачонки бевосита маҳсулот ишлаб чиқарадиган кичик ва ўрта корхоналарни кўпайтирмас эканмиз, солиқ тизимларини адолат тарозусидан ўтказмас эканмиз, иқтисодиётимизни ҳеч қачон тўғри изга сололмаймиз.

Империянинг сўнгги кунлари кечмоқда. Бу собиқ иттифоқнинг ҳамма халқлари, шунингдек, ҳар бир фуқароси учун мислсиз имкониятдир. Шу маънода собиқ мараз ўрнида янги бир тузилма — Ҳамдўстлик вужудга келганини фақат табриклаш лозим. Ушбу тузилма таъсисчиларнинг дастлабки режаларига кўра ҳам, унинг табиатига кўра ҳам, бу ҳақиқий славян жумҳуриятларининг иттифоқидир. Лекин шу нарса таажжубланарлики, ушбу тузилма славян ҳамдўстлиги, деб аталиши биланоқ бу фикр Россияда ҳам, Ўрта Осиёда ҳам қаттиқ зарбага учради. Мана шу «акс садо»нинг ўзи собиқ мамлакатнинг фуқаролари империявий мулоҳазалардан ҳали қутулмаганлигидан далолат. Бу борада ўз фикрини билдирган давлат арбобларининг сўзларига қараганда, Россия фақат славянлардан иборат эмасмиш. Йўқ, Россия тарихан славян давлати. Унинг ҳозирги минтақасига кирувчи халқлар эса Россия томонидан босиб олинган. Бор гапни рўй-рост айтиш вақти етди. Россия федерациясидаги бир қанча мухтор вилоятлар ўзларини миллий республика деб эълон қилганликлари ҳам шуни кўрсатиб турибди. Шундай экан, Россия, Белорус, Украина республикаларининг тарихий имкониятдан фойдаланиб, ўзаро Ҳамдўстлик барпо этишганидан намуна олиш керак, холос.

ШУ ЖОЙДА АМЕРИКАЛИК ЮРТДОШИМИЗ Мунаввар Ўғлининг ушбу сўзларини эслатмасликдан ўзимни тиёлмайман; «Туркистонликлар (Америкадаги — Ё. Х.) орасида ўзбеклар, қозоқлар, қирғизлар ва бошқа миллатлар ҳам бор. Лекин биз ўзбек, қозоқ, қирғиз эмас — туркистонликмиз... Мен ота юртим борлигидан ва бу юрт Туркистон эканидан бахтиёрман. Биламанки, отамнинг ўз юртига муҳаббати жуда кучли. Не ажабки, менинг меҳрим бу юртга ундан-да баландроқдир...».

Ҳа, бир бутун юртни, Қозоғистон, Қирғизистон, Ўзбекистон, Тожикистон, Туркманистон дея бўлиб ташлашгани кечагина эди. Аммо, Туркистон қадимий юрт. У ўз тарихида неча бор бўлиниб, неча бор таланган. Лекин ҳар маҳал орадан йиллар ўтиб ўзининг бутунлигини қайта тиклай олган. Бугун ана шундай имконият туғилган эди. Аммо, узоқ йиллик шўролар даврида тилда халқлар дўстлиги тинимсиз таъкидланган бўлса-да, лекин амалда бир-бирларига душман сифатида тарбияланганлари, тарихий ҳақиқатлар бузиб кўрсатилгани, халқларнинг миллий туйғулари қўпол равишда шикастлантирилгани боис бу имкониятдан тўла фойдаланилмади. Ўрта Осиё ва Қозоғистон республикаларининг Ашхободда бўлиб ўтган йиғилиши уч славян республикасининг ҳамдўстлигини қўллаб-қувватлашиб, ўзаро тенг ҳуқуқлик асосида ўша тузилмага аъзо бўлиш истагини билдиришди.

Билмадим, балки мен ноҳақдирман. Балки, славян тузилмаси Туркистон халқларини ҳам бахтиёр қилишга қодирдир. Аммо 1922 йилда тузилган, яъни Шўролар Иттифоқига ҳам тенг ҳуқуқли аъзо сифатида қабул қилинган эдик-ку! Натижа нима бўлди? Ушбу янги тузилма ҳам бир кун келиб, собиқ СССР империясининг издоши бўлиб қолмаслигига ким кафиллик беради. Зотан, дунёда бир ҳақиқат—ҳаёт ҳақиқатигина абадийдир. Туркистоннинг бир куни албатта бирлашмоғи борлиги эса ҳаёт ҳақиқатидир.

...Андижонда нон учун навбатда турган тўққиз яшар қизалоқ эзилиб ҳалок бўлган кунлар империянинг сўнгги кунлари эди. Бу қизалоқ яна қанча марта тирилиб, яна қанча марта ҳалок бўларкин?

Умримдан розиман,
бўлмаса бадкор,
Ҳалоллик, ҳақгўйлик
ёнса лабида.
Мисли меҳригиё ошиқ
қалбида,
Ҳамиша қулф урса севги
ва баҳор.

...ҲАББАТ КУЙЧИСИ

Рамз Бобожон шеърларидан бирида умрин йўлларин ...лаб ана шундай ёзган эди. Шоирнинг яшаб ўтган ҳаётидан миннатдорлиги бежиз эмас, зеро, у қалбида севги ва баҳор нашидаси билан яшамоқда, нафақат яшамоқда, балки севги ва баҳорнинг руҳий суратларини шеърий сатрлар орқали бошқалар қалбига ҳам муҳрламоқда. Дарҳақиқат, муҳаббат адабиётнинг азал-абад мавзуларидан, лекин ҳар бир қалб янгилагандек, ҳар бир шоир ҳам ўзи хос тараннум этади. Рамз Бобожон «Сенга севгилим», Орак ҳамиша уйғоқ», «Ёш кўзларда», «Юсуф ва Зулайҳо», «Ҳайёмнома», «Ҳиндистон» каби китоблари ҳамда асарларида муҳаббатнинг минглаб йиллик тарихи ва бугунги тақдирига мурожаат қилар экан, севги — яратувчи куч, у инсонни яхшиликка, гўзалликка ундовчи олижаноб туйғу, деган фикрга келади.

Яқинда Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театрида Ўзбекистон халқ шоири, СССР Давлат мукофоти лауреати, драматург ва жамоат арбоби Рамз Бобожоннинг 70 ёшлик тўйига, ижодининг 50 йиллигига бағишланиб бўлиб ўтган кечада адибнинг муҳаббат куйчиси эканлиги эътироф этилди. Кечани очган ва олиб борган, шоир юбилейини ўтказиш комиссиясининг раиси Ҳамид Ғулом ҳам, Рамз Бобожон ҳақида сўз юритган адабиётшунос олим, Беруний мукофоти лауреати Наим Каримов ҳам ижодкорнинг адабиётимиздаги ўзига хос хизматларини таъкидлаб ўтдилар.

Кечада етмиш ёшлик шоирни Ўзбекистон республикаси Президенти номидан Омон Матжон қутлади ва Президентнинг совғасини топширди. Ўрта Осиё ва Қозоғистон республикалари диний бошқармасининг бошлиғи, муфти Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуфнинг шоирга қутлови ўқиб эшиттирилди. Ўзбекистон ва Совет Иттифоқи Ёзувчилари уюшмалари номидан Одил Ёқубов ҳамда Жамол Камол, маданият ходимлари номидан республика Маданият вазирининг ўринбосари Насиба Иброҳимова, шунингдек, маданият муассасаларининг вакиллари, хорижий эллар билан алоқа қилувчи «Ватан» жамияти жамоаси ва бошқалар шоирни табрикладилар, ўз дўстона истакларини билдирдилар.

Юбилей оқшомида Муқимий номидаги театр коллективи шоирни қутлаб, унинг «Юсуф ва Зулайҳо» асаридан бир саҳнани қўйиб бердилар. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси қошидаги «Турон» ансамбли санъаткорларининг куй ва қўшиқлари, рақслари тўй қутловларига уланиб кетди.

Рамз Бобожон ўз китобларидан бирини «Муҳаббатга таъзим» деб номлаган эди. Шоирнинг 70 ёшлик тўй оқшоми халқнинг муҳаббат куйчисига эҳтироми, эътирофи бўлди.

Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси ва жумҳурият Адабиёт жамғармаси ёзувчи Мақсуд Қориевга онаси

Муборак ПЎЛАТХОЖИ қизи

вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия изҳор қилади.

ШУМ БОЛА ҚАМАЛ ҚИЛАДИ

Ўзбекистон халқ ёзувчиси Саид Аҳмад «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»дан негадир аразлаб, ҳеч нарса ёзмай қўйди. Бир неча марта мурожаат қилишимизга қарамай, ўзини олиб қочаверди. Охири маслаҳат билан редакция ходимлари унинг ижодхонасини қамал қилдик. Ёзувчи ташқарига чиқолмай қолди. Битта ҳажвия ёзиб беринг, чиқазамиз, дедик. Охири мажбур бўлиб «Қиёмат қарз» деган ҳажвияни қоралади-да форточкадан узатди. Шунда ҳам эшикни очмадик. Яна битта бўлсин, деб туриб олдик. Шундан кейин у «Офтобга чиққан мушук» ҳажвиясини узатди. Биз ҳамон эшикни очмай туравердик. Қорним очиб кетди, нон-пон беринглар, ахир, деб қолди. Тўртта печеньени эшик тирқишидан узатдик. Шундан кейин ярим соатча жимиб кетди. Деразадан мўраласак, печеньени қитирлатиб машинка босяптилар. Раҳмимиз келиб бир пиёла чой узатдик. У «Лаб ҳақида достон»ни узатди. Жуда бўлмай кетган экан, икки киши соқчилигида «ташқари»га чиқиб келди. Шу ҳимматимиз учун «Ж» ҳарфи» деган ҳажвия узатди. Кейин, бўлди, ҳаддинглардан ошманглар, уят ҳам керак ахир, деди. Биз кўнмадик, уни қамал ҳолатида ушлаб туравердик. Охири у енгилди. «Гўштнинг зарари»ни ёзиб, бўлди, все, деди.

Шундан кейин «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» билан Саид Аҳмад ўртасида битим тузилди. Томонлар зиммаларига олган вазифани сўзсиз бажарамиз деб ҳужжатга имзо чекдилар.

Имзо чекиш маросимида Ўзбекистон халқ шоирлари Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, халқ ёзувчилари Асқад Мухтор, Ўткир Ҳошимов, Шукур Холмирзаев, Худойберди Тўхтабоев ва простой ёзувчи Неъмат Аминов ҳозир бўлдилар.

Шу куни кечга яқин қамал ҳолати бекор қилинди.

ЛАБ ҲАҚИДА ДОСТОН

БЎЛҒУСИ АЖОЙИБ РОМАНДАН БОБ

Дунёда нима кўп — лаб кўп. Ер юзида қанча одам бўлса шунча лаб бор. (Бир одамда иккита лаб бўлишига ишонмайман).

Шундай лаблар борки, кўрганда эсинг оғиб қолади.

Ёқут лаб, ғунча лаб, писта лаб, шакар лаб, чўччайган лаб, юпқа лаб... Мен унақа маҳаллий аҳамиятга эга бўлган лабларни писанд қилмай қўйганман. Тўғри, илгари тушунмай юрган онгсиз пайтларимда жумҳурият аҳамиятига эга бунақа лабларга маҳлиё бўлиб, маҳалламдан ўтиб кетган пайтларим бўлган. Энди-чи, йўқ. Энди мен халқаро аҳамиятга молик бўлган бир лабнинг шайдоси бўлиб қолганман.

Бу лаб... уни таърифламоққа авторучка ожиз, қил қалам нимжон, машинка ночор.

Мен бу лабни биринчи марта Тошкент аэропортининг халқаро линиялар майдонида, Кавказ томондан учиб келган машҳур бир ижодкорнинг лабига қапишиб турганда кўрган эдим. Албатта, мен шоир эмасман, бу қапишишни нима дейди, ўпич дейдими, бўса дейдими, билмайман. Ҳозир кўриб турганим манзара ўпичга ҳам, бўсага ҳам ўхшамасди. Уни рухсат берсанглар, сўриш деб қўяқолай.

Ўшанда меҳмоннинг бу узоқ сўришдан дами қайтиб, юзлари кўкариб кетганини ҳали-ҳали кўз олдимдан кетказолмайман. (Агар ўша меҳмон мен бўлганимда унинг ичига туфлаб юборардим.)

Унинг шу кўриниши меҳмоннинг ичидан ниманидир сўриб олаётганга ўхшарди. Шунда мен беихтиёр бу лаб халқимизнинг миллий ғururидир, деб юборганимни билмай қолибман.

Бир министрнинг отаси ўлганда у ҳам жанозага келиб, фарёд урганча ювғучининг олдига кириб, мурданинг лабидан ўпганини кўрганлар бор.

Ўшанда у ювғучининг олдидан тамшаниб чиқиб, мотамсаро турган министрнинг олдига келди.

— Отахон жаннати одам эканлар. Жуда ширин ўлик бўптилар.

У шундай деб яна тамшаниб қўйди. Министр паст овозда сўради.

— Отангиз ҳали тириклар, а?

— Йўқ, у киши йигирма йил олдин оламдан ўтганлар.

Министр афсуслангандек бир энтикди.

— Майли қилган яхшиликларингиз учун қарзимни узмоқчи эдим. Начора, сиз ҳали тириксиз-ку, қарз узишга улгураман.

Шу лаб тўғрисида яхлитроқ бир асар ёзиш ниятида уни йигирма йил кузатдим. О, бу лаблар. Кимларни ўпмади. Саримсоқ пиёз ҳиди келиб турган, тамаки сувидан пўрсилдоқ бойлаб кетган, арақ иси гуп-гуп келиб турган лабларга бу лаб муҳрини босди. Амалдорларнинг йўлини пойлаб бўйнига осилиб ўпди. Министрларни қувиб юриб ўпти.

Бу ўпичларга, бу сўришларга унча-мунча лаб чидамайди. Билмадим, агар чармдан бўлса йиртилиб, пластмассадан бўлса едирилиб кетарди. Балки ўта чидамли қаттиқ қоришмалар комбинатида ишланган лабдир. Балки у фазога учирилган спутниклар металлидан ясалгандир.

Агар мен шоир бўлсам, шу лабга атаб достонлар ёзардим. Ҳайкалтарош бўлсам, ҳайкалини ясаб пойтахтимизнинг қоқ марказига ўрнатардим. Халқимизнинг ноёб ёдгорлиги сифатида туристлар учун зиёратгоҳга айлантирардим.

ЗАГСдан никоҳ ўқитиб чиққан келин-куёвлар шу лаб ҳайкалининг пойига гулдасталар қўйишини истардим.

Алишер Навоий саройда лаби ҳаддан ташқари қалин одамни кўриб қолиб, Султондан: «Бу ким?» деб сўрабди. Шунда Бойқаро: «Қаерга борсам, ўпавериб, жонимдан безор қилди. Келди-кетдини ўпиб юрар деб, маош тайин қилмай хизматга олдим» деган экан.

Кўрдингизми, ўтмишда ҳам салафларимиз лабга эътибор берган...

Қоч, министр, қоч ундан каттароғи, қоч, исполком, сени ўпгани лаб келяпти!

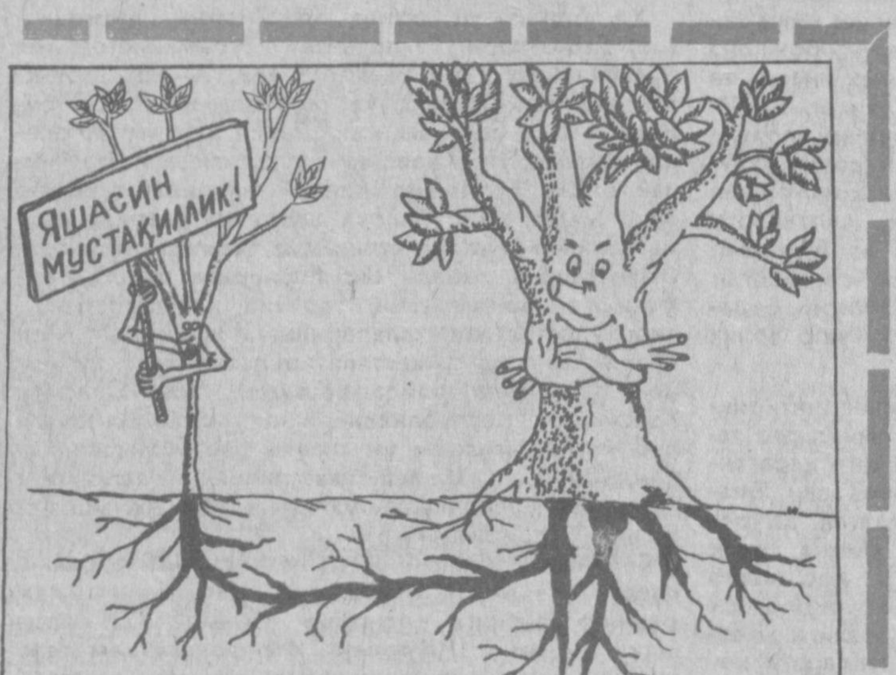

Рассом И. ЗОИРОВ

«Ж» ҲАРФИ ЁЗИЛГАН ДЕВОР ТАГИДА

ТАРИХИЙ ВОҚЕА

Ҳозиргина қозондан сузиб келинган ош ўртага қўйилганда, ҳамманинг кўзи, буғи чиқиб турган лагандаги ошга қадалади. Қўл чўзишга чоғланади. Баъзилар «олинг, олинг»ни кутмай ош тепасидаги гўштни ўзига қарата сура бошлайди.

Борди-ю, шу пайтда биттаси ўрнидан туриб, ўртоқлар, деб қолса, нима бўлади. Расво бўлади!

Шоир ўз китобини биров ўқиётгандаги аҳволини кўриб завқ олади. Ошпаз халқи ҳам шундай. Тепангга келиб туриб оладию, биринчи луқма олган кишининг оҳ, оҳ, зўр бўпти-ку, дейишини кутади. У ана шу бир оғиз сўздан завқланиб ўчоқ бошида терлаб-пишиб қилган меҳнатига мукофот олгандек бўлади.

Бордию, деб айтдим-а! Ана шу бордию бир одам ўрнидан туриб нутқ бошласа, ҳаммаёқ зимистон бўлиб кетади. Оғизга тўпланиб қолган сўлаклар яна бўғзингга қайтиб кетади.

— Азиз биродарлар, бугун биз...

Кетди. Қани энди бу нутқни тўхтатиб бўлса. Кимдир секингина, қисқароқ бўлсин, ош совуб қоляпти, деди.

Нотиқ унга ўқрайиб қаради. Гап айтганнинг дами ичига тушиб кетди. Негаки, нотиқ унинг бошлиғи эди. Одамларнинг сабри чидамади.

— Сиз гапираверинг, биз ошни олаверайлик.

Нотиқ бир кўкарди, бир бўзарди. Лекин нутқини узмади.

— Шундай қилиб Абдумўмин акамиз ўз ҳаётларида...

— Отамиз тириклар, — деди ош қилиб бераётган йигит.

— Гапнинг охиригача эшитинг-да, мен Абдумўмин акани ўлди деяётганим йўқ, у кишининг ҳаёт йўллари тўғрисида гапиряпман. Демак, Абдумўмин ака Абдусоатдек фарзанд ўстириб қарилик гаштини сураяптилар...

— Э, бўлди-де, мажлисга келганмизми ё ош егани...

Нотиқ қўлидаги рюмкани боши узра кўтариб негадир тагидан қаради.

— Укагинам, ош топилади, дўст-ёрларнинг дийдори ғанимат. Эртага бормизми, йўқмизми, бир худонинг ўзи билади, вот.

— Э, ўладиган аҳмоқ йўқ. Сал иссиқроқ гаплардан айтинг.

— Ёшлар, ёшлар-а, жуда бесабрсизлар-да...

Шу пайт ошпаз Абдусоатнинг олдига келиб қулоғига шивирлади.

— Ошни иситиб келайми, ака.

Абдусоат секин қўл юбориб лаганни ушлаб кўрди. Худди холодильникдан ҳозир олингандек, қўлни чақиб оламан дейди.

— Бўлмасам, — деди Нотиқ. — Гапимни қисқа қила қолай. Гапимни тугатишдан олдин бир воқеани айтиб берай. Бир минг тўққиз юз олтмишинчи йилмиди, йўқ, олтмиш саккизинчи йил бўлиши керак. Шу десангиз, Озарбойжондан бир дўстим телефон қилиб қолди. Ўзингиз биласиз, Боку денгиз бўйида. Каспий денгизини биласизларми...

Ошхўрлардан бири «Вой дод» деб ўрнидан туриб кетди. Нотиқ унинг орқасидан норози қараб қолди.

— Нима деяётгандим?

— Боку...

— Тўғри, жуда тўғри. Памятингиз яхши экан. Боку денгиз бўйида, Каспий денгизини аввал Хазар деганлар. Ҳозирги Озарбойжон илгари Хазарбойжон бўлган. Ўша ўртоғим бир куни телефонда Бокуга меҳмонга чақириб қолди. Мен сизларга олтмиш саккизинчи йил, дегандим. Янглишган эканман. Тошкент зилзиласидан икки йил олдин, яъни олтмиш тўртинчи йили. Хрущчев ишдан тушган йили. Буни аниқ эслаганим шунданки, ўртоғим билан телефонда гаплашиб, кўчага чиққанимда уйимиз тўғрисидаги бинога осиб қўйилган Хрущчевнинг каттакон свратини олти киши туширишаётган эди.

— Ош еймизми, йўқми? — деди тоқати тоқ бўлиб кетган биттаси.

— Еймиз, албатта еймиз. Ош бўладию емаймизми, албатта еймиз-да.

Ёғга чарви аралашган шекилли, ош аста-секин қотиб, гуруч бетини оқ парда ўрай бошлади.

Галифе шим кийиб, майкачан ўтирган йигит сапчиб ўрнидан туриб кетди.

— Ака, мен қўлингизда ишлайман-а. Э, ишдан ҳайдаб юборсангиз, ғиринг десам номардман. Ошни еганим бўлсин.

У шундай дедию ошга қўл узатди, узатдию дарров қайтариб олди.

— Ошпаз, опкет бунингни, ош эмас, морожний бўлиб кетибди. Бор, бошқатдан иситиб кел.

Ошпаз келиб лаганни қайтариб олиб кетди.

— Бўлмасам, бундай қилсак, — деди нотиқ. — Ош исигунча мен гапимни айтиб олай...

Унинг гапи оғзида қолди. Икки йигит кела солиб икки қўлтиғидан олиб судраганча биттасига «Ж», яна биттасига «М» деб ёзилган икки хонали будка ёнига обориб, орқасига бир тепдилар.

— Ҳой, шошманглар, гапимни тамомлай ахир.

— Э, гапингга... — дея биттаси ёмон уятли гап айтди.

Бу пайт ошпаз иситилган ошни ўртага қўяётган эди.

Нотиқ «Ж» ҳарфининг тагида ўтираркан, бўғилиб «ўртоқлар» деди.

ГЎШТНИНГ ЗАРАРИ ҲАҚИДА

1917—1991

Ҳурматли ўртоқ газийта директори.

Газийтангизнинг саккизинчи саҳифасида босилган фан кандидоти Найим Каримупнинг шиғрий қорхатини ўқидиму тепа сочим тик бўлиб кетди.

Қўй гўштининг бир килоси олтмиш сўм бўлиб турган пайтда қорхатга бало борми. Ўзингизга маълумки, чоризм исканжасида инграган халқ оқ пошшонинг аблаҳлигидан бири икки бўлмай, кийими жулдур бўлса ҳам икки юзи қип-қизил, ўзи дўмбоққина бўлиб инсонийлик қиёфасини йўқотган эди.

Улуғ Октябрь инқилоби бундай ярамас ҳолга чек қўйди. Совет фуқаросининг қомати новдадек ингичка бўлиши шарт эканлигини ўзбеклар чор Россиясининг чекка ўлкасида яшашига қарамай масаланинг моҳиятига дарров тушунди. Бу соҳада халқлар отаси Иосиф Сталиннинг улуғ Лениндан илҳомланиб: «Йўқолсин бойлар!» деди. Бойлар йўқолди. Ғирт камбағаллар қолди. Мамлакатимиз камбағал, одамларимиз камбағал, хазинамиз камбағал, рўзғоримиз камбағал бўлиб қолди. Худо ҳар кимнинг феълига яраша берар экан. Етмиш тўрт йилдирки ғирт камбағаллик гаштини суриб келаяпмиз. Бой бўлишни асло истамаймиз. Бой бўлсак, албатта синф сифатида тугатилиб кетишимизни биламиз.

Хориждаги капитал исканжасида фарёд ураётган юртдошларимизга қарата: Кўринг, ҳавас қилинг, мен совет ватанининг фуқаросиман, деб айтиш ҳуқуқига эга бўлганимиз оламшумул тарихий воқеа бўлди. Раҳмат!

Боя гўшт тўғрисида кимдир гапиргандек бўлганди. Очиғини айтиб қўяйки, масалани гўшт ҳал қилмайди. Шу гўшт ўлгирни емасак ўлиб қолмасмиз. Гўшт емагани учун ўлса Лев Толстой ўларди. Рабиндранат Тагор ўларди, ва ниҳоят олти болани боқиб ўзи гўшт емаган Толиб Йўлдош аллақачон ўлиб кетарди. Улар худонинг марҳамати билан энг узоқ умр кўрган инсонлардир. Толиб Йўлдош ҳам иншооллоҳ юз ёшдан ошганлар қаторига кирса ажаб эмас.

Даҳий васиятларига содиқ қолиб гўштни кўрсак тескари қараб ўтиб кетадиган бўлдик. Натижа ёмон бўлмади. Ҳаммамиз ёппасига хипча бел бўлиб олдик.

Тўғри, бу борада принципсизлик қилган пайтларимиз ҳам бўлди. Айниқса, олтмишинчи, етмишинчи йилларда Брежнев халқ саломатлигини ўйламай магазинларни озиқ-овқатга тўлдириб ташлади. Ўша йилларда унинг кўкраги орденга, бизнинг қурсоғимиз овқатга тўлди. Ана шундан кейин семиришлар бошланди. Қора қош доҳиймиз халқни гўштдан сиқмаганларга этак-этак орденлар сочди, ўзи ҳам ҳовучлаб олди. Костюмининг орқа томонига ҳам орден тақди. (Олд томонида жой қолмаган эди).

Ўша йилларни эслаганда ширин туш кўргандек бўламан. Қайта қуриш шабадаси эсиб, яйраган кўнгилларимиз янада яйраб кетди. Биз қайта қуришни меҳнаткашнинг қорнидан бошладик. Халқ соғлиғига шикаст етказадиган жамики гўшт-ёғларни йўқотдик. Шунинг шарофатидан девқомат ака-укаларимиз «Богатир» деган паҳлавонлар магазинига бормай «Детский мир»дан кийим оладиган бўлдилар.

Сиз ўртоқ газийта директори, шиғрий қорхатни босиб чиқариш ўрнига гўштнинг инсон саломатлигига қанчалик зарар эканлиги тўғрисида мутахассислардан интервью олиб босишингиз керак эди. Афсуски, бундай қилмадингиз.

Қорхатда, қўлга тушган одам йигирма-ўттиз кишига ош дамлаб, сомса ёпиб, норин қориб, зиёфат қилиш керак, деб айтилган. Умарали Норматуп бир камбағал фан доктори, камтаргина профессор, ҳайратда қоладиган даражада хизмат кўрсатган фан арбоби, дорилфунуннинг бировга зарари тегмайдиган кафедра мудири ва ниҳоят Ҳамза мукофотининг жимгина лауреатидир. Ойлик маошини учма-уч рўзғга эплаштирадиган, рўзғорга келин аянинг маоши қизи ва ўғлининг стипендиясини қўшмаса тирикчилиги танг аҳволга тушиб қолиши мумкин бўлган ночор ... боshлиғидир.

Рўзғорини ... ал-тақал қилиб ўтказаётган бир профессоргинага уялмай-нетмай қорхат ёзишга Найим Каримупни ким ... мажбур қилди?

Норматуп ... очиқ, мард одам. Қорхатда айт... жами таомлар бировдан қарз кўтариб бўлса ҳам пишириши мумкин.

Лекин масаланинг бошқа бир томони ҳам бор. Қорхат зиёфатига ... ганлар ёмғир хат, шабнам хат, қиров хат, жала хат деган янги-янги одатларни ўйлаб чиқармасликларига ким кафил бўлади?

Ўртоқлар, Брежневнинг хатосини такрорламайлик. Гўшт ейиш ... ўтмиш сарқитларидан қанча тез қутулсак, шунча ...

Ўзбекнинг ... маси кўп, оши кўп. Тирикнинг ҳам, ўликнинг ҳам ошини ейди. Никоҳда ош, суннатда ош, марҳумнинг йигирмасида ош, йилида ош. Э, бунақада қадди-қоматдан ажралиб қоламиз-ку!

Биз бу ... ада балет раққосаларидан ибрат олишимиз зарур. Балеринилар бир ойда етти саккиз кун овқат емай, қоматларини асрайдилар. Биз ҳам шундай қилсак бўлмасмикан?

Овқатни қанча кам есак, қайта қуришга шунча кўп ҳисса қўшган бўламиз.

Йўқолсин қорхат! Йўқолсин ёғли қўй гўшти! Йўқолсин қассоб! Йўқолсин хўппа семизлар!

Биз камтар одамлармиз. Бўлар-бўлмасга мақтанавермаймиз. Қаердадир бир маҳбус қамоқхонада беш-олти кун очлик эълон қилганини бир йил газийтага ёзишди. Аммо биз етмиш тўрт йилдан бери эълон қилмасдан оч юрибмиз. Ёзаётганимиз йўқ. Чунки ўша кунлари пешонамизга коммунизмнинг порлоқ нури тушиб турганди. Коммунизмда ифтор қиламиз, деб етмиш тўрт йилдан буён туз тотмай рўза тутяпмиз. Бу бугунги авлодимизни коммунизмда яшашига ишонганимиздандир. Нурли даргоҳга хипчагина, кичкинагина бўлиб кириб борсак қандай яхши. Раҳмат!

Ўзбек пахтакорларининг яна бир отаси (отамиз бунча кўп экан?) Никита Хрущчев ўн беш йилда коммунизм қурамиз, деб айтган эди. Шу гапни совутмай, дарров коммунизми қуриб қўйсак бўлар экан. Аттанг, энди кечикдик. Ўн беш йил нима деган гап. Кўз очиб юмгунча ўтди, кетди. Ўша пайтда ўн беш йилга кесилиб кетганлар мудатларини ўтаб қамоқдан қайтиб келаётганлар биздан, коммунизм қаерда, деб сўрамоқдалар.

Андижонда қассобларни калтаклашипти. Жуда тўғри иш бўпти. Нурли дарҳ сари дадил кетаётган халқимизни семиртирадиган ҳар қандай хатти-ҳаракатни қоралаймиз. Юнон саркардаси Искандар Зулқарнайнми, хизмат кўрсатган артист Ёдгор Саъдиевми «Дастурхон тирикчилигимизнинг ойнасидир» деб айтган экан. Ана шундай тиниқ ойнамизга ҳар хил емишларни қўйиб уни хира, доғ қилмайлик.

Жаннатда кўрмоқ бор, емоқ йўқ, дейдилар. Коммунизм ҳам худди шунинг ўзи. Фақат фарқи шуки, унда кўрмоқ ҳам емоқ ҳам йўқ. Бори ҳам талонга.

Ҳурматли Норматуп иғволарга учиб қорхат ёзганларга ош қилиб берманг. Акс ҳолда келажак авлод олдида, инсоният олдида юзи қора бўлиб қолишингиз мумкин.

Найим Каримупдек кандидотларга то фан доктори бўлмагунча орамизда жой йўқ. У «Қорхат» эмас, ёмонликдан дарак берувчи «Нахат» ёзганлигини яна бир марта таъкидлаб ўтаман.

Саид АҲМАД,
коммунизмга етолмаган халқ ёзувчиси

«ҚОРАТ» УМУМХАЛҚ МҲОКАМАСИДА

ОФТОБГА ЧИҚҚАН МУШУК

Идора бошлиғи эрталаб ишга мушугини ҳам олиб келадиган одат чиқарди. Тиззасига мушукни ўтқазиб, бир қўлида уни силаб, бир қўлида ҳужжатларга имзо чекадиган бўлди.

Йиғин пайтида ҳам коллектив олдида у мушугини силаб туриб нутқ сўзлади.

Шунда ходимлардан бирининг ғаши келиб:

— Хўжайин, ташқарида ҳаво яхши, офтоб чарақлаб турибди. Мушукни қўйиб юборинг, офтобда бир яйрасин, — деди.

Хўжайин шунақа гапни бир ҳафтадан бери кутарди. У салмоқланиб деди:

— Бу мушук текинга офтобга чиқмайди.

Шу-шу бўлди-ю, идора ходимлари ойига икки мартадан мушукни офтобга олиб чиқиб ўйнатиб келадиган бўлишди.

Мушукнинг офтобга чиқиши унчалик қиммат эмас. Бир кишига эллик ... холос.

Хўжайин бир йилга қолмай мушук пулидан ўғлига «Жигули» олиб берди.

ШУМ БОЛАНИНГ САИД АҲМАД БИЛАН ЯНГИ ЙИЛ СУҲБАТИ

Савол: — Янги йил эски ҳисобда маймун йили экан. Шу маймун йилидан нималарни кутяпсиз?

Жавоб: — Энгельс билан Дарвин одам боласи маймундан тарқаган, деб даъво қилдилар. Аммо ҳозирги бир сиқим дарвинчилар бу назарияни исботламоқчи бўлиб, устара, қайчи, лезвие сингари буюмларни чиқазмай қўйдилар. Сартарошхоналарни кооператив ихтиёрига топширдилар. Натижада баъзи одамлардан жун чиқа бошлади. «Большевиклар ололмайдиган қўрғон йўқ» деган эди халқлар отаси. Биз бундан буён жунга қарши таъсирчан ташвиқотлар ўтказаяпмиз. Жун чиққан одамлар яшаётган уйларни хусусий мулк қилиб бериш ва уларга компенсация каби имтиёзлар яратмоқдамиз.

Савол: — Ўтган 91 йилда юз берган қайси бир иш хотирангизда қолди?

Жавоб: — Шубҳасиз, буюк бобомиз Алишер Навоийнинг 550 йиллик тўйлари. Шунингдек, шоир Азиз Абдураззоқ билан адабиётшунос Қозоқбой Йўлдошевнинг соқол қўйишлари бир умр хотирамда қолди. Халқда «Гузарнинг ҳусни боққол, йигитнинг ҳусни соқол» деган гап бор. Мен 92 йилда Одил Ёқубов, Пиримқул Қодиров, Ўткир Ҳошимов, Абдулла Ориповнинг иякларида соқол кўришни истайман. Бу рўйхатга Носир Фозиловни қўшмадим. Чунки унинг иягидан жун чиқмайди.

Савол: — Янги йилда қандай нуқсонларга қарши курашасиз?

Жавоб: — Бизни маймундек ўйнатаётганларнинг бошига маймуннинг кунини соламан.

Савол: — Сиз хотин-қизларга қандай қарайсиз?

Жавоб: — Табассум билан кўзларим сузилиб, юракларим ўйнаб... Сўраманг, ҳозир йиғлаб юбораман (э, худо, менга ҳам атаганинг борми?).

Савол: — Қайтиб йигирма ёшга тушиб қолсангиз, нима қилардингиз?

Жавоб: — Ёшлигим ҳаром қилган Дзержинскийнинг ҳайкалига бензин сепиб ёндирардим. Тошкент пединститути ёнидаги ҳайкалдан Фрунзени олиб ташлаб отини ўзим минолардим. Эски Жўвадаги отини масжидни бузган одамга «Сен дурраксан!» дердим. Туғуруқхонага бориб, уч кун давомида туғилган Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов, Ўткир Ҳошимов ва Неъмат Аминовдек чақалоқларнинг пешоналаридан ўпиб «молодец!» дердим.

КЕЧАСИ СОАТ 3 ДА БЕВА ЁЗУВЧИНИНГ КАЛЛАСИГА КЕЛГАН ГАПЛАР

Қайта қуриш бундан қирқ йил олдин бошланган бўлсаю, отанг билан онанг ҳам қайта ишланган бўлса, сени ким туғарди?

●

Бақироқ, ёқимсиз қўшиқчи энди авжига чиққанда тўхтатиб, соат неча бўлди, деб сўраш керак.

●

Баъзи ёш қирр ёзувчиларнинг пули кўп деб ўйлашади. Ёзувчи ерга тегиб кўрилса қанақалигини билишарди. Шу миршуқ ёзувчига-ку эрга тегсан, кўраяпсанки тирикчилик ўтмаяпти. Ажралади бўлсанг, бўйнингдаги етти шода дурни, қулоғингдаги бриллиант кўзли зиракни, бармоғингдаги олмос қадалган узукни сотмасдан олдин ажралсанг...

●

Қабристонда мурдани лаҳадга қўйишганда масжид мутаваллиси халойиқдан сўради: «Биродарлар, марҳум қандоқ одам эди?» Оломон орасидан: «Коммунист эди, коммунист эди» деган овозлар чиқди. ... мутавалли: «Коммунистни мозорига олиб бормасангиз бўларди-да» деб дўнғиллади. Марҳумнинг тўнғич ўғли ўртага чиқди. «Дадам раҳматли ўлимидан уч кун олдин партбилетини топширган эдилар», деди. ... бўлса, дарров кўминглар». Мутавалли гапидан кейин ма... устига тупроқ ... одам қолмади.

●

Телестудиядаги чиройли диктор қизларни ишдан бўшатиб, ўрнига кампирларни қўйиш керак. Чолларнинг кўнглини бузишга йўл қўймаймиз. Ветеран пенсионерларнинг талаби шу!

МУАССИС: «ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» ҲАФТАЛИГИ ИЖОДИЙ ЖАМОАСИ

НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБААЧИЛИК КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

Манзилгоҳимиз: Тошкент-700083, Ленинград кўчаси, 32. Телефонлар: қабулхона — 33-52-91, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 32-56-49

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (ижтимоий ҳаёт бўлими мудири), Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Мирзо КЕНЖАБЕК, Камол МАТЁҚУБОВ (наср ва назм бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (адабиётшунослик ва танқид бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Саъдулла ҲАКИМ (масъул котиб)

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ:
Аҳмадали АСҚАРОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Шароф БОШБЕКОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Одил ЁҚУБОВ, Нафиса ЗОҲИДОВА, Пўлат ЗОҲИДОВ, Баҳодир ЙЎЛДОШЕВ, Дадахон НУРИЙ, Абдулла ОРИПОВ, Турсуной СОДИҚОВА, Жавлон УМАРБЕКОВ, Тўхтасин ҒАФУРБЕКОВ

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

БАҲОСИ 25 ТИЙИН

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар муаллифларига қайтарилмайди.

Навбатчи муҳаррир — Муталлиб ... ИҚОВ
Босмахонага топшириш вақти — 20.00 Топширилди — 20.00

Ўзбекистон Республикаси «Шарқ» нашриёт-матбаачилик концернининг босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. Буюртма 299. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11